

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA

1982

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1982

ÅRGÅNG 35

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Redaktör:
ANDERS LARSON

Författarna är ensamma ansvariga
för innehållet i sina uppsatser

ESKIL JOHANSSONS TRYCKERI AB BORÅS
1982

1982-års Från Borås Och De Sju Häraderna

Genom årets publikation har det traditionella årsboksinnehållet med varierande kulturhistoriska artiklar tillfälligt återkommit. En rad författare har inkommit med intressant material som pockar på publicering.

Det tilltänkta nya Tekomuseum diskuteras i en inledande uppsats av redaktören samtidigt som ett av detta museums specialsamlingar, en provkollektion Kashmirvävnader, presenteras i en senare artikel. Sveriges första teknologie doktor inom handvävnad, Ulla Cyrus-Zetterström, redovisar här en analys av museets vävprover mot bakgrund av de senaste internationella forskningsrönen.

Årsbokens sidmässigt ”tyngsta” bidrag är i år Ingrid Böhn-Jullanders forskningar kring gården Kølingsholms öden under tre hundra år. En sammanställning med otaliga kulturhistoriska notiser vilka belyser en hel sockens historia samtidigt som Kølingsholms ägare placeras in i sitt större sammanhang.

Göran och Britta Strömqvist presenterar källforskningar kring en av Sjuhäradsbygdens kvinnliga lärarpionjärer, Helena Larsdotter Westerlund. Ett livsöde som speglar såväl 1800-talets inställning till utbildning som kvinnornas egentliga inträde på arbetsmarknaden. Artikeln anknyter samtidigt till årets något bortglömda 140-årsjubileum av folkskolereformens genomförande.

Kenneth Berg bidrar med årsbokens sista uppsats, en sammanställning av spridda notiser kring glasbruk, glasbruksarbetare, glasknallar och glasköpare i Sjuhäradsbygden. Därmed aktualiseras ett idag nästan bortglömt näringslivsinslag i Västergötland.

Årsboksredaktören vill i sammanhanget tacka artikelförfattarna för deras medverkan samtidigt som nya bidrag kring Sjuhäradsbygdens människor och kulturhistoria efterlyses. Möjlighet finns att inlämna artikelförslag under det kommande året, då 1983-års tema enligt planerna kommer att ta upp bl.a. färgare och färgeriindustrins framväxt.

*Anders Larson
Borås Museum*

INNEHÅLL

NÅGRA TANKAR KRING ETT NYTT TEKOMUSEUM I BORÅS	7
— mot bakgrund av befintliga samlingar och arbetsuppgifter <i>av Anders Larsson</i>	
KÖLINGSHOLM I KÖLINGAREDS SOCKEN, REDVÄGS HÄRAD	17
<i>av Ingrid Böhn—Jullander</i>	
KASHMIRVÄVNADER — EN PROVKOLLEKTION	75
<i>av Ulla Cyrus—Zetterström</i>	
HELENA LARSDOTTER—WESTERLUND	87
<i>av Göran och Britta Strömquist</i>	
TILLBAKABLICKAR PÅ GLAS OCH GLASBRUK I SJUHÄRADSBYGDEN	109
<i>av Kenneth Berg</i>	
DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING Årsberättelse	133
FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA	146

NÅGRA TANKAR KRING ETT NYTT TEKOMUSEUM I BORÅS

— mot bakgrund av befintliga samlingar och arbetsuppgifter

AV
ANDERS LARSON

Textil- och konfektionsindustrimuseet i Borås skulle under året kunna fira tioårsjubileum i sina nuvarande lokaler. År 1972 kunde Kulturhistoriska Föreningen flytta in i det gamla effekttvinneriet inom AB Svenskt Konstsilkes fastighet med de allt snabbare växande industrihistoriska samlingarna på Borås Museum. Under den gångna tioårsperioden har museets arbetsuppgifter och insamlingsarbete vunnit stadga och kontinuitet bl.a. genom antagandet av en detaljerad målsättning. De ekonomiska förutsättningarna ges via anslag från Borås Kommun och Älvsborgs läns landsting kompletterade genom ett samarbetsavtal med Stiftelsen Älvsborgs Länsmuseum.

Genom en förutseende insamlingpolitik, till vilken grunden lades av f.d. landsantikvarie Ingegerd Vallin redan på 1940-talet, har dagens Tekomuseum en maskin- och textilarkivsamling med få motsvarigheter i Europa. Utgångspunkten har varit Älvsborgs län där allmogens textila avsaluslöjd lade grunden till textil förläggarverksamhet och tidig industrialisering. Vid sekelskiftet 1900 hade denna utveckling resulterat i uppbyggnaden av ett av landets viktigaste textilcentra, en position som kvarhålles än idag. Trots den minskade inhemska textiltillverkningen styr fortfarande länets industri och handel i stort den svenska textilmarknaden då flera av de stora importörerna och distributörerna, ex. postorderföretagen, är lokaliserade i regionen. Museets insamlingsarbete har trots detta, i vissa fall, gått utanför länets gränser, då Tekomuseum ofta har varit den enda intresenten då unikt material har hotats av förstörelse.

Svårigheten har emellertid varit att den accelererande insamlingen, påskyndad av textilindustrins hastiga strukturförändring, bokstavligen har sprängt den nuvarande museilokalens väggar. Stora delar av samlingarna har måst magasineras och är idag otillgängliga för forskning och allmänhet. Maskinsamlingens tillväxt har omöjliggjort uppbyggnad av bl.a. basutställningar som placerar föremålen i dess historiska och sociala sammanhang. En påbörjad verksamhet med tillfälliga utställningar har av samma anledning ej kunnat förverkligas till fullo p.g.a. lokalbrist. I viss mån kan därför dagens lokalsituation liknas vid ett visningsbart museimagasin.

Den akuta lokalbristen har emellertid fört med sig att tankar väckts kring ett nytt Tekomuseum i en ändamålsenlig byggnad. Ett politiskt principbeslut har tagits av Borås Kommun i avsikt att skapa förutsättningar för detta nya museum.

De riktlinjer för museets arbete som bl.a. presenterades vid en konferens i Borås under hösten 1980 har därför kunnat konkretiseras i det första mera detaljerade planeringsarbetet, vilket redovisas i denna artikel.

HUVUDARBETSUPPGIFTER

Museets arbete kan schematiskt indelas i tre sektorer vilka samtliga skall skapa förutsättningar för att i framtiden kunna studera och objektivt redovisa textil- och konfektionsindustrins historia och bakgrund. Samtliga sektorer skall som slutresultat utmynna i en maximal tillgänglighet av museisamlingarna genom enskilda besök och ett ökat utbud av visningar. Av naturliga skäl inriktas arbetet mot att spegla teman av typ industrialiseringens sociala konsekvenser, förhållandet människa-maskin och sambandet mellan produktion och konsument.

De tre huvudarbetsuppgifterna kan sammanfattas som följande.

Dokumentation av textilindustriarbete, arbetarminnen och företagshistoria genom fältarbete och insamling. Denna sektor av museiarbetet har tidigare redovisats av Eva Goliger och Karin Ekerman i 1981-års publikation varför en närmare presentation i denna artikel är överflödigt. Det bör emellertid understrykas att dokumentationen sker aktivt av såväl nutida som historiskt material, i form av fysiska beskrivningar av bebyggelse och produktion, etnologisk mjukdata via intervjuer och insamling av arkivmaterial, foto och föremål. Samarbete sker i vissa fall med andra institutioner. Sedan flera år tillbaka omhändertas företagsarkiv i samverkan med Landsarkivet i Göteborg samtidigt som ett organiserat samarbete planeras inom SAMDOK, där en grupp kulturhistoriska museet i framtiden skall ansvara för nutidsdokumentation av svensk textil- och beklädnadsindustri. Museets tjänstemän initierar även dokumentation av denna typ inom folkrörelsearbetet hos ex. studieförbund och hembygdsföreningar.

Alla dessa strävanden skall förhoppningsvis resultera i uppbyggnaden av en faktabank för framtida forskning samtidigt som data och föremål kan presenteras i publikationer och utställningar.

Insamling av teknikhistoria och föremål knutna till arbetsmiljön under olika epoker är den uppgift som traditionellt förknippas med en institution som Tekomuseum. Målsättningen med föremålsinsamlingen är emellertid ur museiaspekt något okonventionell, då så många enheter som möjligt skall kunna presenteras i demonstrationsdrift. Orsakerna till detta ställningstagande samt fördelarna med "ett levande museum" skall presenteras senare.

Den teknikhistoriska samlingen har tre pedagogiska huvudsyften. Produktionsprocessen från råvara till färdig metervera eller plagg skall redovisas, viktiga teknikhistoriska innovationer under den industriella historien skall understrykas och sist men kanske viktigast kompletta industrimiljöer från skilda branschdelar skall spegla arbetsmiljön under olika epoker.

Knutet till den egentliga föremålsinsamlingen är vidmakthållandet av de yrkes-

kunskaper som är knutna till den tidigare industriproduktionen såväl praktiskt, genom den tekniska personalen, som teoretiskt genom insamling av facklitteratur och arkivalier.

Insamling av produkter och produktprover från den svenska textil- och konfektionsindustrin sluter kretsen av museets huvudarbetsuppgifter. Samlingarna skall genom ett representativt urval kunnat nyttjas som forskningsmaterial såväl som "rekvisitaförråd" för utställningsändamål. Bredden och den historiska kontinuiteten redovisas genom kollektionsprover från flertalet av de tillverkande företagen. Det enskilda antalet prover torde idag uppgå till flera hundra tusen. Denna basredovisning kompletteras av "fullskaleprover" av såväl metervara som konfektionsplagg vilka skall kunna nyttjas i utställningssammanhang. Olika typer av kontinuerlig leverans av industriprodukter undersöks f.n. samtidigt som en total registrering av landets tygprovssamlingar har påbörjats av museet inom ett nordiskt samarbete.

Liksom inom tekniksektorn är det viktigt att museets textilarkiv kompletteras genom tryckta källor. Ett referensbibliotek är under uppbyggnad samtidigt som facktidsskrifter och försäljningsprodukter, i form av ex. postorderkataloger och reklam av olika slag, insamlas. Företagsarkiven kompletteras givetvis även kunskapen inom denna sektor.

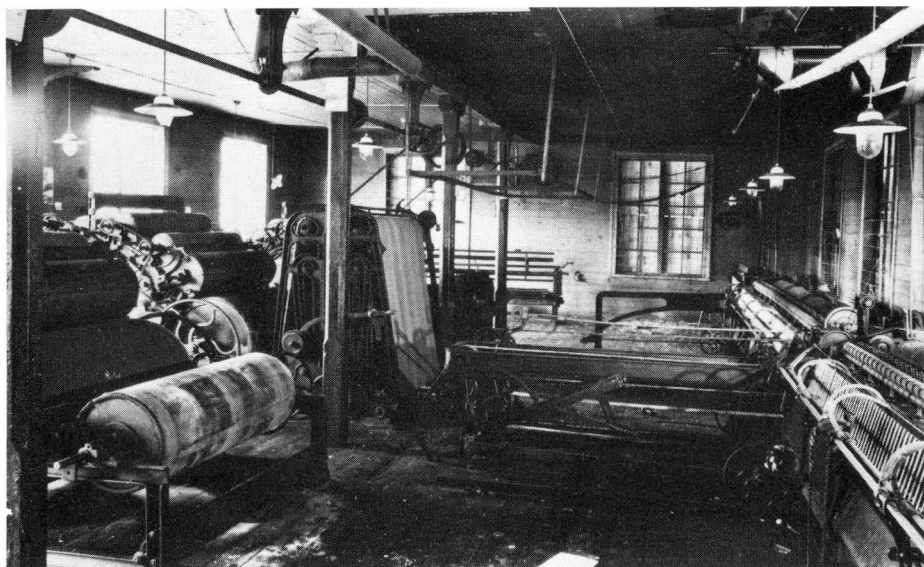
Uppbyggnaden av museisamlingar av detta slag kräver emellertid även kunskap och resurser att förvalta samlingarna för framtiden. Speciell hänsyn har därför i planeringen tagits till uppförandet av lämpliga arkiv och magasinsutrymmen samtidigt som en textilkonserveringsverksamhet är under uppbyggnad. Denna kommer att specialinriktas mot långtidsförvaring av textila industriprodukter och de krav som 1900-talets syntetmaterial kommer att ställa.

PLANERADE BASUTSTÄLLNINGAR

Dagens Tekomuseum kan med berättigande kallas ett ofullständigt museum, då i stort endast delar av maskinsamlingen visas för allmänheten. Men förutsättningar finns, i form av samlingar och arkivmaterial, att redovisa såväl den historiska utvecklingen som de sociala sammanhangen. Basutställningar av betydande omfattning planeras, till ytan motsvarande hela det nuvarande museet. Ett flertal teman kommer att integreras i dessa utställningar som ex. *Utvecklingen av Sjuhäradsbygdens textilindustri ur förläggarverksamhet, knallehandel och ursprungligen avsaluslöjd, Industriproduktionens förändring fram till dagens situation, Varornas förändring p.g.a. ny teknik, Samspelet konsument-producent och framförallt De sociala och ekonomiska konsekvenserna av industrins framväxt.*

Människorna som involverats i denna process måste naturligtvis sättas i förgrunden för redovisningen. I form av magasinerade föremål finns redan idag komponenter för rekonstruktion av en textilarbetarfamiljs bostad, den sociala kringmiljön i ex. kvartersaffären, och kläduthyrningsfirman samt arbetsmiljön hos hemarbetare, på olika industriföretag, på kontoret etc.

Industriprodukternas användning kan på motsvarande sätt redovisas i sitt

Interiör från Bältebergas ullspinneri, Tidholm, år 1970.

sammanhang genom ex. miljöer där såväl konfektionsmode som hem- och nytto-textil sammanställs för olika tidsepoker.

Men detaljplaneringen är på intet sätt slutförd, en speciell referensgrupp kommer att bildas för detta ändamål med representanter för olika intressegrupper som branschorganisationerna, de berörda facken och utbildnings- och forskningsinstitutioner.

Förhoppningsvis kommer då uppslag om ytterligare basutställningsförslag att komma fram. Var finns ex. föremålen som gör det möjligt att rekonstruera en av de första fackföreningslokalerna?

TEKNIKHISTORISK REDOVISNING

Museets maskinpark har idag betydande bredd såväl tidsmässigt som branschmässigt. Målsättningen är att kunna visa de olika tillverkningsmomenten råvaruberedning, spinning, vävning, trikåttillverkning, färgning/tryckning och konfektionering i ett sammanhang. Museibesökaren skall ha möjlighet att genom en fungerande maskinpark kunna studera hela tillverkningsprocessen. Inom de olika processtegen finns maskinutrustning från olika epoker såväl som anpassningar för de olika råvarorna ull, bomull, lin och syntetmaterial. Om möjligt skall museet på detta sätt i en framtid kunna fungera delvis som en självförsörjande industrialanläggning. Ca 400 maskiner finns idag disponibla för detta ändamål. Inom produktionskedjan finns maskingrupper från vissa företag vilka kommer att ställas upp som sammanhållna tids- och arbetsplatsmiljöer. Ex på detta är ett ullspinneri och en trikåfabrik från början av 1900-talet, ett sidenväveri, ett snörmareri och en komplett tillverkningslinje från ett konfektionsföretag.

Maskinerna och maskingrupperna kommer att sättas in i sitt ursprungliga sam-

Nedmontering av selfaktor för bomullsspinning. AB Eiser, Borås år 1975.

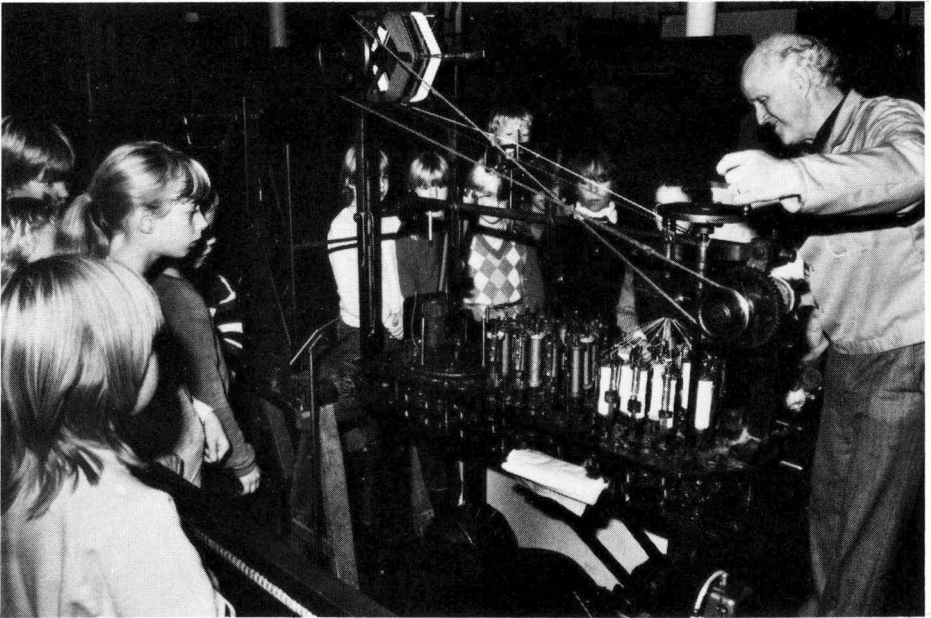
manhang genom uppbyggnad av rekonstruerade miljöer eller konventionella utställningsarrangemang med text- och bildmontage. Vissa moment inom textiltillverkningen kan av utrymmesskäl inte visas genom fungerande maskiner. Färgning och beredning är moment som på detta sätt istället kommer att förklaras genom modeller, avbildningar och annan teknisk beskrivning. Av vilken anledning väljer man då målsättningen att aktivt nyttja maskinparken, vilken faktiskt är en museisamling?

Den grundläggande orsaken har varit att maskiner i sig är mycket svåra att åskådliggöra till funktion och sammanhang om de ej är i drift. Tyvärr är kanske detta orsaken till att tekniska museer ibland uppfattas som relativt döda utanför fackkretsarna.

En maskin i drift är förutom det pedagogiska värdet oftast lättare att bevara för framtiden, då driften i sig förutsätter att enheten är helt intakt och välskött vad gäller vård och underhåll.

Teknisk utrustning av detta slag uppvisar dessutom vissa skillnader från museiföremål i allmänhet. De har oftast kontinuerligt förändrats under den aktiva produktionen, genom utbyte av reservdelar, tekniska förbättringar eller adderande av helt nya funktioner ex. monterandet av en skaftmaskin på en äldre vävstol. Vissa föremål utesluts givetvis från kravet på demonstrationsdrift då de p.g.a. sin ålder eller övriga unika egenskaper endast kan betryggande förvaras som ren åskådningsobjekt.

Sist men inte minst viktigt ger demonstrationsdriften möjlighet att visa tillverkning av för maskinerna tidstypiska produkter, vilket som bieffekt får både en vidarelevnad av hotad yrkeskunskap och möjlighet till viss service.

Demonstrationer är en viktig del av museets pedagogiska arbete. En verksamhet som kommer att utökas i de nya museilokalerna. Vaktmästare Gunnar Johansson vid "snörmaskinen".

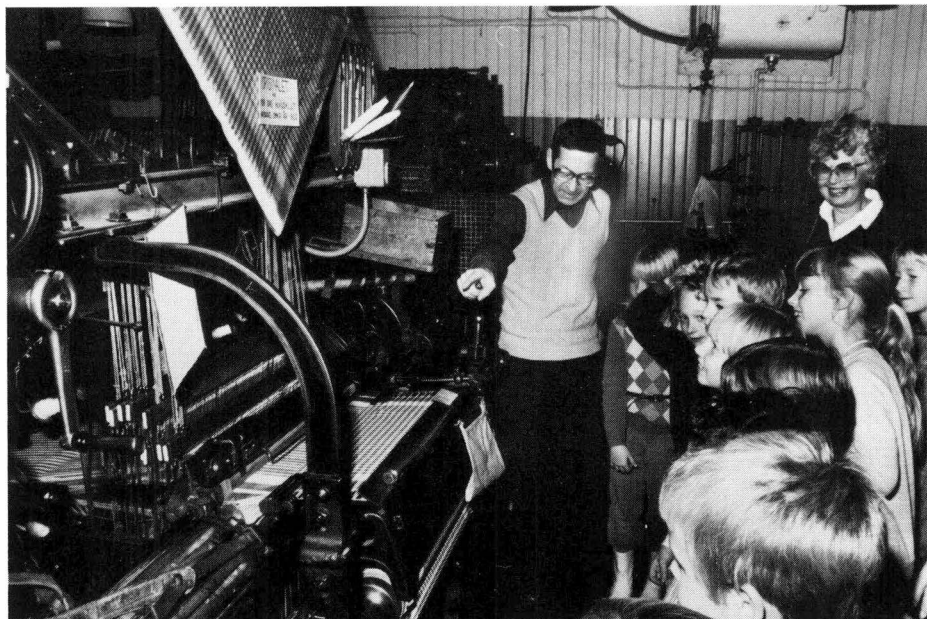
SMÅSKALIG PRODUKTION

Demonstrationsdrift ger som tidigare nämnts tillfälle att åter producera produkter vilka inte längre finns tillgängliga på den svenska marknaden eller måste specialtillverkas utomlands. En museiverksamhet av detta slag ger möjlighet att på beställning tillverka äldre kvaliteér i liten skala utan det krav på absolut lönsamhet som krävs vid komersiell industriproduktion. Kapacit  finns på detta sätt att i framtiden kunna ge viss service till hantverkare och andra museer inom den ram som ges av den normala museiverksamheten. Inredningstextilier som m beltyg och band, metervaror och sn rmakerier  r några exempel på produkter vilka kan nyttjas för renovering och konservering vid andra institutioner samtidigt som varorna kan försäljas som souvenirer vid Tekomuseum. Allt givetvis under förutsättning att tillverkningen kan inpassas i museets dagliga verksamhet och med hänsyn tagen till det försiktiga handhavande som den äldre maskinparken kräver.

Teoretiskt kan man även tänka sig att maskinparken kunde utnyttjas för vissa moment i den textilt kniska utbildningen, då den äldre maskinparken ofta har stor flexibilit t vad gäller tillverkning av olika kvaliteér etc.

INDUSTRI- OCH PRODUKTARKIV

Oavsett de publika utrymmen som ett nytt museum kan erbjuda, krävs att visst material på grund av sitt omfång, känslighet för exponering eller allmänna beskaffenhet h lls samlat och skyddat som arkivbildning. Detta gäller i första hand merparten av de provsamlingar och textilier som insamlas samt de informationer

Demonstrationsdrift och småskalig produktion. En av museets vävstolar tillverkar under 1982 en rekonstruktion av en förningsduk från sekelskiftet, "Mor Idas klut". Textiltekniker Roy Hedlund demonstrerar.

Museets nuvarande textilarkiv, fullskaleprover av metervara.

Ett urval av textilarkivets omfattande provbokssamling.

och handlingar som erhålles vid fältarbeten och övertaganden av företagsarkiv. Bland det sistnämnda materialet kan även finnas sådana handlingar vilka måste sekretessbeläggas under viss tid för att skydda enskild person. Det offentliga materialet från dessa arkiv kommer att kunna rekvireras till speciella studieutrymmen för undervisningsändamål och forskning. I anslutning till dessa lokaler måste även referensbibliotek, museets facktidskriftssamling och fotoarkiv finnas tillgängliga.

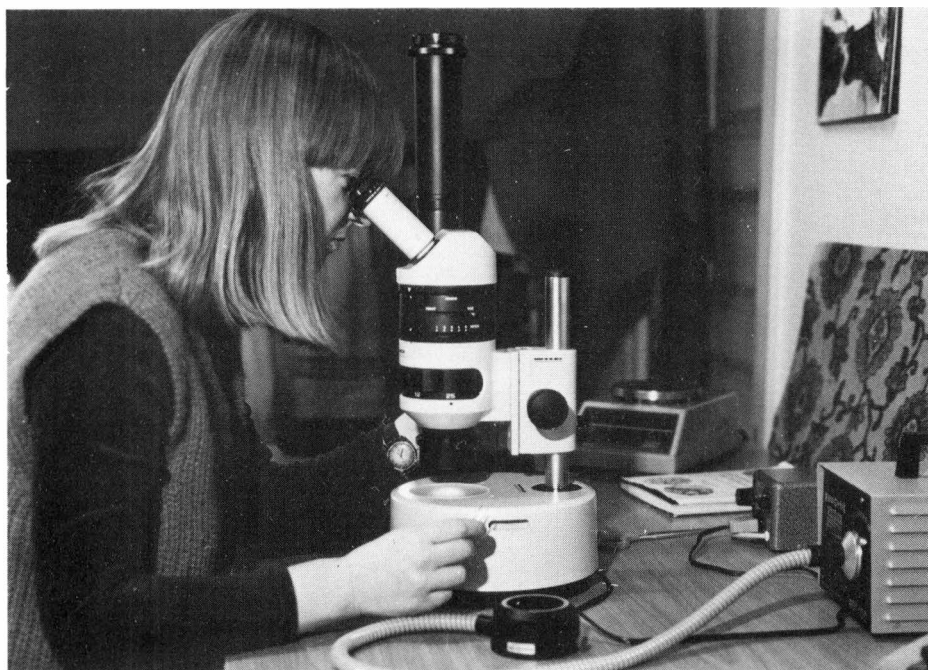
I avvaktan på databearbetning av föremålsregistren kommer de nuvarande möjligheterna att söka i textilarkivet att finnas kvar nämligen efter tillverkare, tidsperiod, formgivare och föremålstyp.

Vid uppbyggnaden av det nya arkivet eftersträvas även att samla information om var liknande material går att erhålla genom sammanställning av andra institutioners arkivförteckningar och register.

TEXTILKONSERVERING

En textilkonservatorsateljé är som tidigare nämnts under uppbyggnad för vilken speciella lokaler planeras på det nya museet. Via ett avtal med läns museet i Vänersborg skall denna verksamhet i första hand betjäna Älvsborgs län. Arbetet kommer vid sidan av handhavandet av textilier i traditionella naturfibrer att inriktas mot vård och långtidsförvaring av syntetfiberprodukter, vilka i en framtid kommer att dominera Tekomuseums samlingar.

Genom de nya konserveringslokalerna finns även möjlighet att bygga upp en

Textilkonservator Ann-Britt Tollhag anställdes vid museerna år 1981.

uppdragsbaserad konserveringsservice gentemot allmänhet och ex. folkrörelserna. Enbart folkrörelsernas textila material i form av fanor och standar torde vara arbetsuppgift för en heltidsanställd konservator.

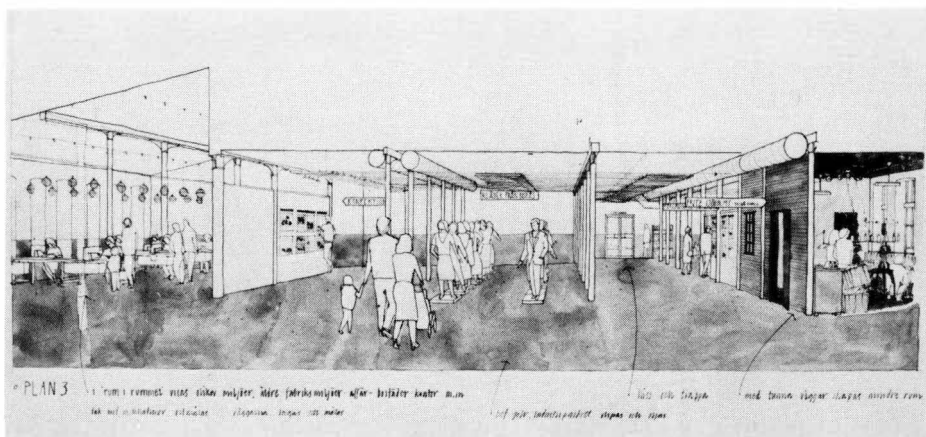
Möjligheten att på museet kunna deponera och förvara föreningars och organisationers historiska textilmaterial måste därför övervägas vid planeringen av magasin och arkiv.

ÖVRIG SERVICE OCH REGIONAL VERKSAMHET

De uppenbara fördelar som erhålles när man kan koncentrera de nu på Borås Museum och Tekomuseum splittrade textilsamlingarna under ett tak kan förhoppningsvis även öka museernas möjlighet till service gentemot besökarna. Den för de båda museerna gemensamma personalen som huvudsakligen sysslar med textilsamlingar och industriundersökningar kan efter flera års väntan få egna lokaler samtidigt som gemensamma funktioner i form av ex. fotoavdelning kan ges bättre förutsättningar att samverka med konservering och utställningsproduktion. Besökaren skall alltså i en framtid kunna studera Toarpsdräkten jämsides med ex. ett exklusivt modeplagg från firma Wettergren i Göteborg såväl som den gamla handvävda drällduken eller den moderna inredningstextilen.

Utöver att besökaren samlat kan studera regionens textila traditioner, textilindustrins utveckling och textilarbetets villkor kommer museilokalerna enligt planläggningen att kunna erbjuda ett flertal nyheter.

En besökarverkstad med möjlighet att praktiskt utöva olika tekniker eller sam-

Skiss ingående i ett lokalprogram för nya Tekomuseum, utarbetat som examensarbete vid Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg av Ola Nylander och Leif Thomas.

manställa egna utställningar. Samlingslokaler och studierum ger helt nya möjligheter för museet att samverka med skolor och föreningsliv. Adekvata utställningssalar och arbetslokaler ger förutsättningar för ett utökat utbud av såväl tillfälliga utställningar i huset som vandringsutställningar till länet i övrigt. Utställningsyta bör även kunna erbjudas föreningar, studiecirkel och andra intresserade grupper.

Eller varför inte öppna museet, för en presentation av den senaste tekniska utvecklingen inom industrin eller debatt kring aktuella arbetsmiljöproblem för att ta några exempel?

Sammanfattningsvis kan konstateras att planerna på ett nytt Tekomuseum i Borås bör skapa förutsättningar för att nyttja den unika textilindustrisamling som idag trängs på magasins- och förrådslokaler samtidigt som arkivmaterialets ackumulerade kunskap kan sammanställas med föremålen. Låt oss bara hoppas att planerna snart förverkligas i handling och ett nytt Tekomuseum kan öppna sina portar för besökaren.

KÖLINGSHOLM I KÖLINGAREDS SOCKEN, REDEVÄGS HÄRAD.

INLEDNING

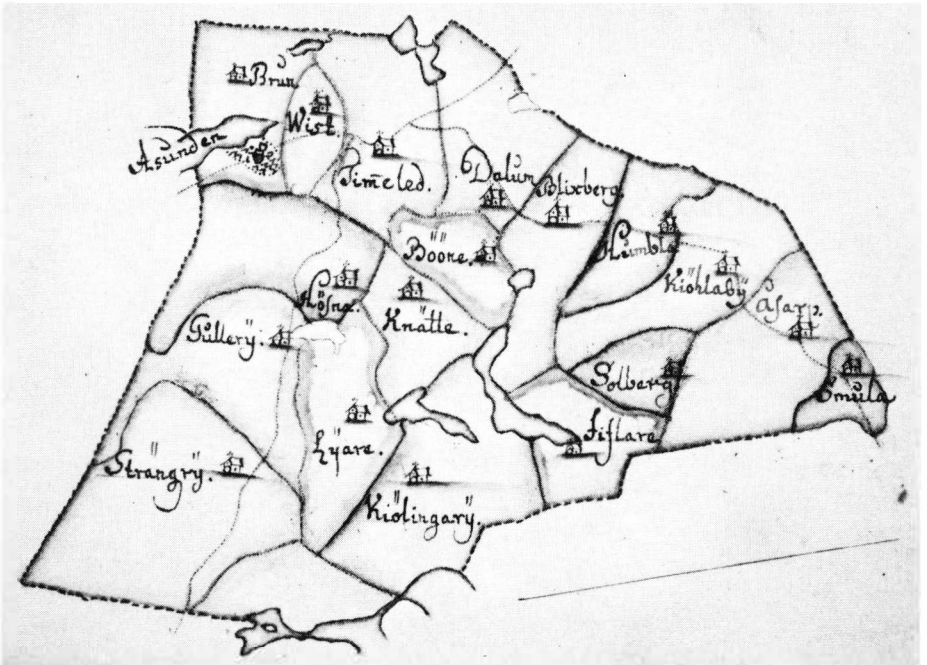
Kölingareds socken omtalas år 1360 under namnet Kylwngarydh, 1391 stavas det Killingarydh. Många olika stavningar och tolkningar av namnet finns i boken Ortsnamnen i Älvsborgs län. (Del X, Redvägs härad, Stockholm 1908.) Enligt traditionen skulle en kyrka i Ingared ha flyttats — körts till ”*Kiöringared*” = Kölingared. Enligt en annan skulle killingar på dialekt kiöling-ar betat i backen och gett socknen namn. En ”*kiöling*” kan också ha offrats och grävts ner under altaret, då kyrkan byggdes¹⁾. Från reformationstiden nämns socknen som annex i Böne pastorat och bör då ha haft en egen kyrka eller kapell. I ATA (Antikvariskt-Topografiskt Arkiv) Stockholm, finns en kyrkoinventering från 1829 enligt vilken ingen vet när den första kyrkan byggdes. Den äldsta kyrkklockan har en inskrift och årtalet 1570 och är en gåva från Erich Karlsson Gyllenstierna, Årås och hans hustru Karin Bjälke. Deras gravsten med årtalet 1586 finns bevarad i nuvarande kyrka, som byggdes kring den gamla år 1850.

I Elgenstiernas ättartavlor står i samband med Erik Carlsson Gyllenstierna på Årås att han den 16.12.1568 erhöll Böne gäll i Redvägs härad i förläning. Böne gäll, pastorat, omfattade kanske också kyrkans mark i Kölingared? Sex gårdar, Kölingareds by, finns upptagna i ortsnamnsboken från 1542. 1. Stommen, 2. Mossabolet, 3. Lillegården, 4. Brunnsgården, 5. Korsgården och 6. Backgården. Nr 7 Danielsgården och nr 8 Tomten finns till namnet först år 1708. I en beskrivning till en karta från 1708 till vilken jag återkommer står att gårdarna ”*genom byte gått från Kungl Majt och Kronan till salig, Högvälborne Herr Erich Gyllenstierna*”²⁾.

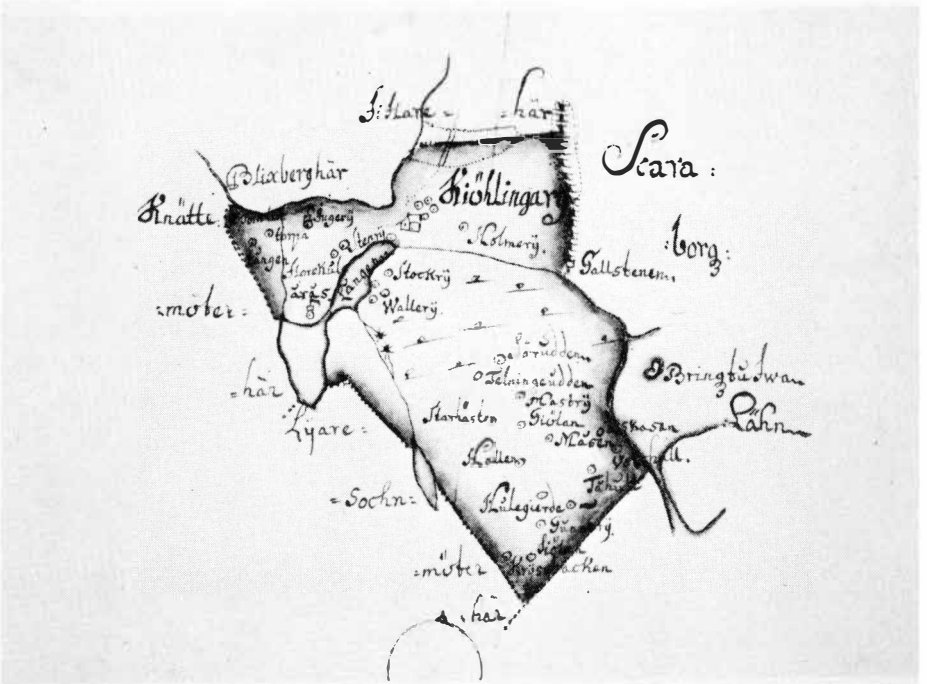
På den kanske äldsta kartan över socknen, som måste ha ritats någon gång på 1600-talet är gårdarna inte namngivna. Socknen heter Kiöhlingary och Årås och

Not 1). Ingareds kyrkplats iordningsställdes enligt församlingsprotokoll 1947. Ett kors har rests och en sten med texten: ”Ingareds kyrka stod här till 1546. Församlingen reste stenen.”

Not 2) I boken Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden (1523—1611) av Jan Eric Almquist, Stockholm 1960, står: Årås . . . var ett arv- och egethemman, som 1573 genom byte med hertig Karl förvärvades av Erik Karlsson Gyllenstierna af Lundholm, död 1586. År 1574 var det hans ”avelsgård”. Den blev hans sätesgård senast 1576.

Redvägs härad. Karta från 1600-talet. Kungliga biblioteket, Stockholm.

Kölingred. karta från 1600-talet. Kungliga biblioteket, Stockholm.

Ingary, säterier markeras med ring med flagga. Stenry, Stockry och Wallery med ring. Kring kyrkan, ritad som en rektangulär byggnad med sadeltak, finns dock några ringar utan namn, som kan beteckna gårdarna. Kartan har en brun ytterkontur, blåaktig kant kring sjöar och grön text mot brunaktig botten. Kartan finns i Kungliga biblioteket, Stockholm och ingår i en liten bok, där även Redvägs härads-karta är bevarad. På denna finns endast kyrkorna markerade och sockennamnen. Kyrkorna är utmärkta på samma sätt som på sockenkartan men har ett kors på takåsen. Socknarna är målade i olika färger från rödbrunt till gulgrönt.

På försättsbladet står: *”Förteckning uppå the i thenna bok, af Landtmätaren Hans Georg Möller, utur Elfsborgs lähns gamla Provincial-Charta inföhrde Lähns-Härads- och Sokenchartor. Hwilken Charta-Bok Wilhelm Kruse efter Lands Gewaldigern Joseph Davidsson angifwande funnit hos en Borgare i Wenersborg Anno 1715. Bör altid blifwa wid Elfsborgs Lähns Landt-mäter-Handlingar.”* Wilhelm Kruse var lantmätare och levde 1674—1739.

Om kyrkobyggnaden får man i den tidigare nämnda kyrkoinventeringen, som ägde rum i *”Kylingared”* den 5 dec 1829 i närvaro av pastor och kyrkovärd, veta, att kyrkans västra del tillbyggdes av trä år 1720 och den östra av sten 1763. Den äldsta kyrkklockan sprack och göts om 1650 och en ny anskaffades 1752.

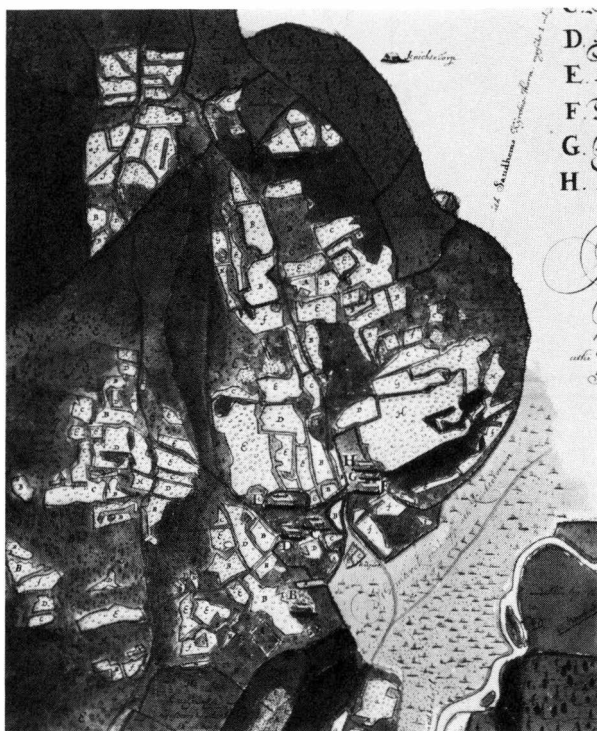
I Böne kyrkobok 1721—60 finns ett protokoll bevarat från år 1724, som gäller Kölingared: Sockenstuga skulle byggas vid Östra kyrkporten, uti den lilla dalen, sedan man erhållit hr Baron och Generalmajor Dougalls tillstånd som ägare till marken. (Axel Mach Dougall var gift med Beata Gyllenstierna, Årås, och ägare till egendomen 1729—1740. Hennes bror Erich Gyllenstierna hade stupat i slaget vid *”Pultava”* 1709. Modern, Eva Levenhaupt, änka 1684 står som ägare till sin död 1729.)

”Kyrkostöten” skulle elda i sockenstugan före gudstjänsten så att kyrkfolket kunde värma sig, att röka tobak i stugan var förbjudet. Små ljusstakar skulle pryda varje stol i kyrkan och förses med ljus av de olika rotarna i tur och ordning. Ljusen skulle brinna Juldagen under Ottesången. Håkan Bonaeus förordnades till klockare.

År 1727 beslöt man att kyrktaket och väggar, som var klädda med spån, skulle strykas med beck och mönja. År 1728 skulle kyrktaket spånas och fönstret i koret göras större.

År 1742 dekorerades troligen kyrktaket invändigt. Två bevarade bräder har målade dekor, en ängel som blåser i en basun, moln och stjärnor och ett språkband: *”Detthleff Ross fecit 1742.”* D Ross, 1706—1764, var enligt Svenskt konstnärlexikon, målarmästare, tapetfabrikör och kyrkomålare och bosatt i Borås. Han anlitas flitigt i bygden och har bl.a. målat taket i Kinnarumma kyrka, nu i Ramnaparken i Borås.

År 1749 visiterade biskop Daniel Justenius församlingen, komministern hette Nils Tidbom. Som nr 11 i protokollet står: De föräldrar, förmyndare och husbönder, som försummar *”låta lära barnen i bok”* pliktar 16 öre silvermynt. Pengarna skulle användas för inköp av böcker till fattiga barn i församlingen!

Kölingareds by 1708. Del av karta. Statens lantmäteriverk, Gävle.

I. KÖLINGAREDS BY ENLIGT KARTA ÅR 1708

I Statens lantmäteriverk, Gävle finns en karta bevarad med beskrivning: *”Geometrisk Delineation af Kiölingarÿs = Bÿÿ i Elfsborgs Laehn, RedwägZ Häradh och Kiölingrÿs sockn. 3 ¼ mil från Jönkiöpingh, n:o 5 mil från Boeråhs, n.o.t.n. 2 mil från Bogesundh (år 1741 ändrades namnet till Ulricehamn.) s.t.o. 2 mil från Falkiöpingh. 1 mil från Landsvägen i skogshögden.”* (enligt avskrift i Kungliga lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm 26.9.1922.)

Under beskrivningen står uppgiften: *”I anledning av Landshövdingen högvälborne herr David Mackliers order om gamle Bytshemmanens A och B mätande är denna Chartan förfärdigad. Wilhelm Kruse.”*

(Macklier eller Makelээр var landshövding i Älvsborgs län 1693 och död före den 10 nov 1708 enligt Svenska män och kvinnor. Stockholm 1949.)

Kartan ca 65×65 cm, har 8 byggnader inritade, A-H, med ägorna nära och spridda. Som anmärkning på kartan står: *”Alle från denne Byn utgående beskriptive Linier hafwa et Centrum nembln Kiölingarÿs KlockoStapel.”* Kyrkan, ritad som långhus med rakt avslutat kor och sadeltak, har på sin södra sida en fristående klockstapel.

Markområdet sträcker sig från Tidån med några ägor på åns andra strand till sjön Lönnern.

A. STOMBNEN.

En stuga, ca 1 cm, är tecknad med gavel, långsida och sadeltak, söder om kyrkan vid Tidån, där en liten bro för över till gården Stockared, betecknad som frälse. Åker och äng är markerade kring kyrkan och ängshage vid stranden till Lönnern. I beskrivning till kartan meddelas, att Stombnen, 1 hemman, genom byte gått från Kungl Majt och Kronan till salig, Högvälborne Hr Erich Gyllenstierna.

Markbeskaffenhetsen är i detalj beskriven och arealer angivna. — Säden står i fara för köld, som uppstiger ur närbelägna kärr och mossar, ger i medelgod *''åhring''* tre korn. Tillgång till fiske i sjön Lönnern är till föga nytta, då den ligger avlägsen. Skogen, samägd med Wållereds by, består av gran, som ger nödvändigt timmer, gårdsgårdar och bränsle. Svedjehygge bränns av 1 skeppland årligen. Björklöv finns i ängshagen, men ingen näver. Humlegården består av 800 stänger.

B. MÅSSEBOLET

har samma stugtecken som A och ligger norr om kyrkan på något större avstånd. Det utgörs av 1 hemman och har liksom A genom byte övergått till Erich Gyllenstierna.

Åkern består av många kringspridda stycken på stenig och svår mulljord med många *''Röhr och jordfaste hallar, så väl synbara som fördolde''*. Ängen är *''widlyftig''* och svårbärgad, dels tuvig och stenig hårdvall, bevuxen med ek- och björkbuskar. En liten bördig madäng finns närmast gården. En stor del består av sank myrvall, som ligger utmed en å och sträcker sig $\frac{1}{4}$ mil österut, på vilken höet uppsattes i *''Winter stackar''*. Skog tillsammans med de andra byhemmana och *''Hembry''*. Den består mest av gran men något fur. Gården har del i en *''enfotig Qwarn''* tillsammans med gårdar c-h. Ett hjultecken finns på kartan ungefär där nuvarande kvarnen ligger och bredvid en mindre, som tillhör Stockared.

Humlegården består av 400 stänger. På hemmanet finns en *''ogiemmen myckenhet af Steen''!*

C. KORSGÅRDEN,

ett hemman förmedlat till $\frac{1}{2}$, ligger med stugtecken nordost om Måssebolet på ett avstånd av några hundra meter. Gården ägs av *''Kongl Rådets sahl. högvälborne grefwe Johan Stenbocks''* arvingar. (Möjligen Johan Gabriel Stenbock, f. 1640 i Stockholm och död där 1705. Ogift. Systerbarn ev arvingar?).

Skog, fiske, kvarn och *''muhlebeta''* m.m. påminner om Måssabolets. Humlegården har 500 stänger. Inte långt från den avritade stugan på kartan ligger en kålgård med beteckningen c.

D. LILLEGÅRDEN

ligger med sin stuga väster om Korsgården, har samme ägare som denna. Markbeskaffenhetsen jämföres med gårdarna B och C. Humlegården rymmer 400 stänger.

E. BRUNDSGÅRDEN

½ hemman ligger strax norr om Lillegården och ägs av Stenbocks arvingar. Till beskaffenheten liknar det granngårdarna. Humlegården består av 800 stänger.

F. HULEGÅRDEN ELLER DANIELSGÅRDEN

ligger rakt öster om Brundsgården, 1 hemman förmedlat till ½ ägs även av Stenbocks arvingar. I övrigt av samma beskaffenhet som de förra. Humlegården har 300 stänger.

G. TOMPTEN

är med mindre stuga inritat alldeles ovanför Hulegården på kartan och ” står för ½ Ltt (lispund) smör. ”*Salig Hr Mathias Sop har köpt den til frälse*”. Nu ägs den av grevinnan, högvälborna fru Eva Lewenhaupt. (gift med Conrad Gyllenstierna, Årås, död 1684 efter vilket år hon till sin död 1729 var ägare till Årås. Se ovan). Tompten jämförs med B, har dock ingen del i kvarnen, liten humlegård och inga beteshagar. ”*Detta är ett lijtet Hemman, som icke står til at förbättra*”, slutar beskrivningen.

H. BACKEGÅRDEN

ligger alldeles norr om Tompten, är 1 hemman förmedlat till ½ och ägs av Stenbocks arvingar. Den liknar vad mark och avkastning beträffar övriga större gårdar på området. Humlegården har 500 stänger.

Kartan och beskrivningen är daterad till 1708 i Statens lantmäteriverk. Enligt ovanstående skulle Stombnen, Måssabolet och Tompten vara knutna till Årås, Korsgården, Lillegården, Brundsgården, Hulegården, och Backegården tillhöra Stenbocks arvingar.

Från år 1725 finns bevarad: Utdrag Kongl Elfsborgs Regementes Roteri-
ring = Indelning och Generalmönsterrulla:

Redvägs kompani: nr 679 Hemry, nr 680 Kyllingare Danielsgård, dito Backegård, Kjällery, torpet Grimsled. nr 681 Kyllingare Brundsgård, dito Lillegård, dito Korsgård, Brunnshester krono ¼ öde, torpet Skärsudden. Nr 682 Måsebolet, Gunnered, Syllan räntan av 1 lisp smör 1685 upphöjt till 1/8 3.16, torpet Utgärdet. Nr 683 Kyllingare Stommen, Flårekulla, Hultet, torpet Berget.

II. NILS WÄSTFELT ÄGARE TILL ÅRÅS 1757 OCH VÄRDERING AV KÖLINGAREDS BY VID HANS DÖD.

I Gustaf Elgenstiernas Svenska adelns ättartavlor, Stockholm 1930, står Nils Wästfelt som innehavare av Årås i Kölingareds socken, Lönnarp i Böne socken, Margretheholm i Sandhems socken och Ryfors bruk i Nykyrka socken. Han var son till Anders Westeman, adlad Wästfelt.

Nils W föddes i Karlskrona 1698, blev volontär vid amiralitetet 1713, underof-

ficer vid Kalmar regemente 1714, förare vid skånska stånddragonregementet 1716, fänrik vid Jönköpings regemente 1717. Kaptän.

År 1735 gifte han sig med Christina Charlotta von Möller och bosatte sig på Margretholm. Sonen Anders Wilhelm föddes där 1736, Erik Magnus 1737, Nils 1738, Carl Gustaf 1740, Johan Fredrik 1741 och Christer 1742.

Hustrun dog 1743 och samtidigt begrovs yngste sonen.

Samtliga barn föddes på Margretholm, en egendom som ligger vid sjön Stråkens västra strand. Några km söderut bildar Tidan ett fall vid Ryfors. Här fick Nils Wästfelt år 1742 privilegium att uppföra en stångjärnshammare och en masugn i Habo socken. Medintressent var Carl Axel Lilliecreutz, friherre till Gunilla-berg i Bottnaryds socken, lagman, 1698—1760 och Christian Fredrich Klingspor friherre och vice president i Göta hovrätt, 1711—1785. Redan 1747 är Klingspor utlöst och Wästfelt—Lilliecreutz är hälftenägare i Ryfors stångjärnshammare och Svenshults masugn. (Uppgifter ur Nykyrke socken, redigerad av Herman Ahrén, Motala 1955.)

Där står att Assessor Petter Brauwer hade sökt hindra tillståndet, då han planerade en masugn i Mo härad och befarade intrång på skogen i häradet. (Peter Brouwer, av holländsk härkomst, var sedan 1735 gift med Anna Margareta Lilliecreutz, i hennes andra gifte. Hon var syster till Carl Axel och med make ägare till Hörle bruk, Värnamo kommun, som under 1700-talet var det största bruket i Tabergs bergslag. Ingrid Böhn: Hörle bruk 1659—1959, Värnamo 1959.)

År 1752 fick Ryfors bruk tillstånd att framställa 575 skeppund.

År 1749 gifte sig Nils W på Näs i Bjurbäcks socken med Metta Lillie af Aspenäs och fick med henne sonen Adolf Fredrik f. 1751 och tre döttrar som alla dog som barn. De föddes på Margretholm.

1757 blev Nils Wästfelt ägare till Årås. Han köpte egendomen av greve Johan Gabriel Creutz, som själv köpt den samma år för 56.000 daler silvermynt och bestående av 25 $\frac{1}{4}$ mantal. Ett syskonbarn till Beata Gyllenstierna, landshövding Claës Gustaf Rålamb hade ägt gården sedan 1740.

Från 1759 finns en inlaga bevarad i vilken Nils Wästfelt begär, att *”den allmänna vägen från Ryfors bruk förbi Kölingareds kyrka till allmänna landsvägen åt Göteborg vid gästgivaregården i Timmeled . . . måtte upplagad och i brukbart stånd sättas . . . var i ett uruselt tillstånd, stenbunden av mångfaldiga stenar, smal, odikad, djup och svår, så att man med bondevagn näppeligen om torraste sommaren oskadd kan taga sig fram . . .”* Fororna var lastade med beck och tjära och från Göteborg hemförde de salt och torrfisk.

År 1765 fick Nils Wästfelt Bergsråds karaktär. Hon dog 1769 på Årås.

Hans porträtt är målat av JH Scheffel och visar honom i bröstbild, klädd i harnesk och stångpiska och med RSO, som han tilldelades 1750 på bröstet. Porträttet finns i familjen Wästfels ägo.

*J H Scheffel: Nils Wästfelt (1698—1769).
Foto. Svenska porträttarkivet,
Nationalmuseum, Stockholm.*

I bouppteckningen uppräknas sterbhusets fastigheter i Kölingareds socken:

Årås säteri med kvarn och torp

¼ Kullarehemmet.

Kylingareds by:

½ Kylingared Brunngård	59	1180:—
½ Kylingared Lillegården	30:30	618:4
½ Kylingared Kårsgården	29:16	590:—
½ Kylingared Backegården	29:16	590:—
½ Kylingared Ingels- eller Danielsgården	29:16	590:—
5/8 Kylingared Måssabohlet	44:8	885:—
½ Kylingared Stommen	29:16	590:—
— Kylingared bebyggd tomt	7:12	147:16
¼ Hemryd	7:12	147:16
¾ Hemmeryd	36:—	600:—
(Förräntning 5%, ¾ Hemmeryd 6%)		

Tillgångarna summerades inklusive fastigheterna till	156.161:—
Skulder	124.433:—

Kvarstår: 31.728:— riksdaler

Av ovanstående framgår, att år 1769 tillhörde samtliga gårdar i Kölingareds by Årås-egendomen och familjen Wästfelt.

J D Viertel: Carl Wästfelt (1770—1826).

*Foto. Svenska porträttarkivet,
Nationalmuseum, Stockholm.*

III. ADOLF FREDRIK WÄSTFELT 1769—1808.

Ende sonen i Nils Wästfelts andra gifte Adolf Fredrik, f. 1751, ärvde Årås. Han var militär och blev vid sitt avsked 1803 överstelöjtnant i armén.

Han gifte sig 1776 på Årås med sin kusin Margareta de Frese, född tvilling 1756 på Almåsen i Ryda socken, Skaraborgs län, dotter till överstelöjtnant Paul Joakim de Frese och Anna Brita Lillie af Aspenäs.

De hade tillsammans 17 barn av vilka fyra dog unga. I släkten talas om 19 st och ett adoptivbarn så att *”barnskaran blev tjoget fullt”*.

12 barn och hustrun var arvingar, då Adolf Fredrik avled 1808.

Carl Wilhelm, nr 4 i barnskaran f. 1781, står hos Elgenstierna som *”till Årås, som han försålde.”*

Nr 5 Georg Magnus Göran, f. 1782, ärvde Kölingareds by.

Enligt husförhörslängder åren 1792—1807, som förvaras i Göteborgs landsarkiv bebos Årås av ryttmästare Adolph Fredrik Wästfelt f. 1751 med fru Greta f. 1756. Av barnen är fänrik Nils äldst, f. 1777 och yngst Sophia Margaretha f. 1795. Mellan dem finns 7 söner och 3 döttrar. Ytterligare tre barn föds enligt Elgenstiernas förteckning.

På gårdarna i Kölingareds by bor följande:

På Stommen Lars Larsson f. 1737 och hustrun Maria f. 1729.

På Måsebolet Abraham Larsson, född på gården 1760 och hustru Annika f. 1770.

På Korsgården Jonas Birgersson f. 1757, hustru Lisa f. 1761 och deras 5 barn.

På Lillegården Sven Andersson f. 1745, hustru Maria f. 1754 och deras 5 barn.

På Brunngården Sven f. 1759, hustrun Catharina, sonen Abraham f. 1783 och Johanna (es) f. 1792.

På Hulegården, nu Danielsgården, Bengt f. 1739 i Sandhem, fru Lisken f. 1747, sonen Sven f. 1775, Lisa f. 1781, Greta f. 1779, Fridrich f. 1782, Johanna f. 1785 och Andreas f. 1770. Till gården hör Bengtshemmet, där soldaten Sjöbom f. 1773 med hustru och 2 söner bor.

På Backgården Abraham Larsson, f. 1749, hustrun Stina f. 1752 och barnen Cathrina f. 1778, Maria f. 1780, Lisa f. 1786, Johanna f. 1790, Stina f. 1793, död 1794 och Lena f. 1797, död 1798.

Från 1792 finns en karta bevarad, som visar strandlinjen vid Lönnern, som från norr upptar Lillegårdens beteshage och äng, Brunngårdens äng, Korsgårdens äng, Brunngårdens beteshage Måssebolets äng och hage, de ljusaste områdena är målade i gulgrönt med gröna buskar, de mörkare är gröna med grönare buskar. Sjön Lönnern är ljus blå. Mot land står längs remsan: *"Kjölingarys Bys Ägor Härinom."*

I husförhörslängden står under Ingareds säteri, att majoren, välborne herr Bo Oxehufvud med familj år 1811 flyttat till *"Kjölingsholm"*.

IV. BO OXEHUFVUD KÖPER KÖLINGAREDS BY 1810 OCH BILDAR KÖLINGS HOLM.

"Säteriet" Ingared var ryttmästarboställe i början av 1800-talet och där bodde Bo Oxehufvud med familj. Följande köpekontrakt är daterat Ingared den 31 juli 1810. *"Georg Wästfelt"* säljer till Bo Oxehufvud 5/8 Måsaabolet, 1/2 Lillegården, 1/2 Brunngården, 1/2 Korsgården, 1/2 Danielsgården och 1/2 Backgården. Köpesumman är 12.666 rdl och 30 skilling bancomynt. Lagfart finns från den 6.10.1810 och tredjegången utlyst den 9.11.1811.

"Tompten" nu kallad frälseutjorden Tomten hade år 1784 köpts av von Cronow och ägdes av major Jan Treffenberg, som den 6 april 1799 bytte den till Adolf Fredrik Wästfelt mot Lilla Wallegärdet i Knätte. Den ingår i gården Kölingsholm 1812.

Frälsehemmanet Stockared, beläget i kyrkbyn på andra sidan Tidan såldes av Adolf Fredriks arvingar den 15.5.1809 till prostens och kyrkoherdens Anders Billdahl, för 4.666 Rdl och 32 skilling. Stockared var 1 hemman förmedlat till 1/2 under ett bruk med åbyggnader och till hemmanet hörde även Sörudden 3/8 mantal. Handlingen undertecknades av änkan Margaretha de Frese och sönerna Nils, Carl Wilhelm, Georg, Gustaf Adolph och svärsonen Carl Adolph Westfeldt gift sedan 1808 med sin halvkusin Märta Magdalena f. 1786, Årås.

Godman för de omyndiga barnen var Curator Blidberg. (Troligen rådman Sven Blidberg, 1749—1834, Ulricehamn.)

Bo Oxehufvud till Säby, S Ving var född 1766 på gården Hov i Hällstads socken, son till Adolf Göran Oxehufvud och hans hustru Jeanna Andreetta Göthenstierna, född på Hökerum i S Ving. Föräldrarna flyttade till släktgården Säby i S Ving. Han började sin militära bana som volontär vid Jönköpings regemente

1776. Han blev korpral vid Västgöta kavalleriregemente samma år och kornett där 1783, stabslöjtnant 1789, ryttmästare i armén 1794 och vid regementet 1795. Han blev stabsryttmästare 1797, regementskvartermästare 1798, 2 major 1807, 1 major 1808, överstelöjtnant 1809, 1810 tog han avsked. Han omorganiserade Westgöta kavalleriregementes vargeringsbataljon samt bevistade 1807, 1808 och 1809 års fälttåg. Han gifte sig 1796 med Charlotte Bonde, f. 1768 på Stora Alviken i Nykils socken, Östergötland. Hon var dotter till översten Filip Bonde och Fredrika Eleonora Hierta. Bröllopet stod på Herrö, nu Häreholm i Rennelanda socken, Dalsland, en egendom som hennes bror ägde. Fadern dog 1789.

I husförhörslängd 1808—1815 står Bo Oxehufvud med familj som bosatta på Kölingsholm, en egendom som han skapade genom att lägga samman gårdarna i Kölingareds by.

Han står där som född i Ving. Äldste sonen Olof Philip är född i Kungslena 1797 och student i Lund 1812. Göran Adolf är född i Kungslena 1799, Tönne f. 1803 i Kyrketorp, Kyrketorps socken liksom Elisabeth år 1804. Christina är född på Ingared 1808 och sonen Anders Rolf på *''Kylingsholm''* den 6.8.1812.

Till familjen räknas informatorn Clas Ulrik Nerman f. 1792. 1812 *''har han bevistat Lunds Academi.''*

Av barnens födelseorter kan man följa familjens flyttningar till olika militär-boställen, sist till Ingared i Kölingareds socken, varifrån familjen flyttade 1811 till Kölingsholm, där en nybyggnad väntade. Sommaren 1812 föds en son där.

I husförhörslängden 1808—15 står under Kölingsholm, att drängen Sven Andersson flyttade in år 1811 liksom Johan Pettersson. Abram Zachrisson och pigorna Anna, AnnaStina och Johanna år 1812.

Betjänten heter Carl och ytterligare fyra anställda är uppräknade.

Trädgårdsmästaren Anders Sandborg, född i Fiflered 1762, med hustru Greta från Sandhem inflyttade 1813.

Då Kölingsholm bildades och storskifte ägde rum 1812, flyttade några av invånarna från gårdarna i Kölingareds by. Gustaf Jonasson med fru Sara Larsdotter flyttade till Stora Tåhult. Andreas i Lillegården flyttade med hustru och son 1812 till Rönåsen och in flyttade Anders Larsson med fru och son från Vållerod backegård.

Från Korsgården flyttar Anders J. Larsson med hustru Greta. Lars Andersson flyttar dit 1811 från Tåhult, men flyttar vidare 1814, då Petter Pehrsson med familj flyttar in.

Från Brunnsgården flyttar åbon Jacob Jonsson med fru och 2 döttrar år 1812 till Hulan i Bottnaryd, åbon Sven Bengtsson med fru och son flyttar 1812 till Stugeryd. Sven Nilsson med fru och 2 söner flyttar från Backegården till *''Guldsmeshemet''*. Till gården flyttar Peter Larsson med fru och 5 barn år 1812 från Bjurbäck.

På Danielsgården bor änkan Liskan, sonen Fredrich, född på gården är åbo. Han flyttar år 1812 till Ösan, syskonen har flyttat redan 1808. Åbon Jonas Nilsson med hustru och två barn flyttar in samma år från Bjurbäck, 1814 flyttar de

vidare till Grönebro. En dräng och piga, anställda på gården flyttar 1813 till Bottnaryd.

På torpet *”Olofshemmet”* (Olshemmet) bor afsk. soldaten T Anders Qvick, f. 1765. Hans hustru dog 1815. En son Anders är överstruken. Dottern Eva är född 1811. Under anmärkningar står *”utfattiga”*.

”Klockaren i sockenstugan” Anders Holmgren f. 1742 i Liared har hustru och tre barn, födda 1786—1798 i *”Kyllingared”*.

I Kronones Jordebok för Redvägs och Kinds häraders fögderi från år 1810 kan man läsa:

Kölingareds frälsehemman:	Grundränta Specie	
” Lillegård nr 3 ½	23.2	
” Brundsgård nr 4 ½	”	
” Korsgård nr 5 ½	”	Varit hela frälsehemman
” Backegård nr 6 ½	”	förmedlade till halva.
” Danielsingård nr 7 ½	”	
Måssabohlet nr 2 5/8	29	Varit 1 frälsehemman. Skattlagt till 5/8 18.3.1726

En tomt i Torpa med Tomten Räntan 10 marker smör 2 gånger årligen och en konglig häst

En Tomt i Kjölingared

Skatte frälse

Räntan 1 lispund smör.

Båda dessa tomter har varit kronotomter, som herr M Sop köpt till frälse å 4 ½ ‰.

KARTA ÖVER KÖLINGSBOLM EFTER STORSKIFTE 1812.

”Charta öfwer Kölingareds bys inägor uti Älfsborgs län, Redvägs härad och Kjölingare Sockn. Afmätte åren 1789 och 1791 samt i storskifte delade år 1812 af J.N. Segerdahl.” Kartan omfattar samma område som på kartan över Kölingareds by år 1708. Alla gårdarna med bokstäver och hus är borta. A betecknar Kölingsholm, som ligger väster om den tidigare bebyggelsen. Gården har huvudbyggnad och 2 par flyglar och en långsträckt ladugård med två fasthängande flyglar, som är samkomponerad med övrig bebyggelse. Runt byggnaderna finns ett röjt område, den blivande trädgården.

Den 29 maj 1812 infann sig kommissionslantmätare Segerdahl för att *”uti Storskifte dela Kyllingsholms Frälse Egendom, belägen uti Kyllingareds Sockn. . .”*

Närvarande var ägaren till hela egendomen, överstelöjtnanten och Svärdsridaren Bo Oxehufvud. Han föreslog att B. Måssebol, E. Brundsgården och G. Tomtens ägor skulle sammanslås som huvudgård och erhålla sina ägor i ett skif-

Kölingsholm efter storskifte 1812.
Statens lantmäteriverk, Gävle.

te. Lillegården skulle utflyttas till Fållagärdet, Korsgården skulle läggas vid utgärdet. Backegården "likaledes" och Danielsgården skulle läggas öster om Byns nuvarande "fädref", fägata.

Kartan från 1789 skulle tjäna som utgångspunkt vid ägornas fördelning hemmana emellan. Dessa skulle tilldelas lika "ägorymd", som de förut haft i "tegeskifte".

Efter ovanstående upplysningar finns en detaljerad beskrivning av varje hemmans ägor och markens beskaffenhet.

Måssebol t.ex. bestod av tomt, åker, hårdvallsäng, mader, gamla och nya beteshagar. Ytan var 133 tunnland och 15 kappland. (År 1855 övergick man till kvadratmått.)

Lillegårdens yta var 91 tunnland och 12 1/5 kappland

Brundsgårdens yta 139 tunnland och 87 kappland

Korsgårdens yta 101 tunnland och 16 1/2 kappland

Backegårdens yta 90 tunnland och 6 1/2 kappland

Danielsgårdens yta 82 tunnland och 7 1/2 kappland

Tomten saknar mader och hagar och ytan är 11 tunnland och 12 kappland.

Skogen till hela egendomen utgör 656 tunnland och 8 kappland.

Soldattorpet Utgärdet hör till Måssebol, Grimsled till Backe- och Danielsgård och Skjarsudden till Lillegård och Brunnsgård. Allmänningen är 15 tunnland och 10 kappland. Ägorna summeras till 1340 tunnland och 3 kappland.

Den 23 juni 1812 på "*Kylingsholm*" undertecknade J.N. Segerdahl på "*Ämbetets vägnar*" nedanstående sammanfattning.

Huvudgården "*Kylingsholm*", 1 1/8 mantalfrälse bestod av Måssebohl, Brunsgård och Tomten, betecknades som A och ägorna med siffrorna 1—7. Tomtplats med trädgård fastställdes till drygt 2 tunnland. Nr 1, åkern, 27 tunnland, bestod av mulljord med någon jordsten och stenrör och lades ut i 4 områden, delvis på gammal tomtmark. Nr 3. Av beteshagarna låg bästa ängen nedanför byn och var 4 tunnland. Gärdet bestod dels av hårdvallsäng dels sidvallsäng. Nr 5 betecknade de gamla tomterna, nr 6 Bråten och ängshagen, mager och stinig hårdvall, bevuxen med lövskog. Nr 7 betecknade moderna. Gården *Kylingsholm* fick en areal av drygt 131 tunnland.

B. Lillegården med tomtplats tilldelades områdena 8—11. Åker och äng utgjorde 55 tunnland. Beteshagar hade Lillegården tillsammans med Kors-, Backe- och Danielsgården.

C. Korsgården tilldelades områdena 12—15 och ytan blev 52 tunnland.

D. Backegården tilldelades områdena 16—19 och ytan blev 42 tunnland.

E. Danielsgården tilldelades områdena 20—23 och en yta av 44 tunnland.

Ett tillägg löd: Efter slutad förrättning påpekade Bo Oxehufvud, att då han jämförde med 1708 års karta hade någon skiljaktighet uppstått mellan Stommens gårde och Kylingareds Tåmark. Han begärde ny stakning efter kartan, vilket verkställdes. Den 10 maj 1813 fastställdes den nya kartan vid Redvägs härads laga sommarting i "*Timmlhed*". (Timmele)

VÄRDERING AV KÖLINGSBOLM 1814

Den 21 januari 1814 infann sig på överstelöjtnant Bo Oxehufvuds begäran värderingsmän för att upprätta laga värdering av egendomen. Förrättare var S.G. Lindequist och tillkallade "*kunnige lanthushållare*" majoren högvälborne Baron herr Carl J. Fägerskjöld och majoren och riddaren av Kungl Svärdsorden välborne herr Carl de Frese och nämndemännen Lars Larsson i Nåtared och Sven Andersson på Tån. Anledningen var att Bo Oxehufvud ville pantsätta egendomen för att erhålla penninglån i "*Rikens Ständers banque*" eller i någon annan "*publique kassa*".

Av värderingen framgår, att Tomten, som numera kallas Kjölingsholm, under de tre sista åren bebyggt med ett "*Charactershus*", som består av 10 rum och kök, skafferier, mjölk- och handkammare, 2 garde de Robe och 2 förstugor.

Av 4 flygelbyggnader rymmer den första 4 rum och kök samt skafferier och 4 "*contoir*". Den andra 4 bodar, mangelbod och 2 "*hemlighetshus*" på bottenvåningen och ovanpå sädesloft med 12 bingar.

Av kartan från 1812 att döma omger dessa byggnader en kvadratisk gårdsplan.

Med gaveln i linje med en av flyglarna ligger den tredje, som rymmer en drängstuga med 3 Contoir, hönshus och vedbod. Den fjärde med samma läge mitt emot är stall för 8 hästar, har 2 kamrar och en stor vagnbod.

Övriga hemman, som hörde till egendomen var "*försvarligen*" bebyggda och väl brukade. Skogen utgjorde 900 tunnland, som gav timmer, gårdsgårdar och

bränsle samt erforderligt "löfbrott" och tillräckligt med beteshagar. Avkastningen av skogen räckte även till försäljning.

Hemmana hade sedan en längre tid brukats som "Hälftenbruk" och därför hade ägaren ej erhållit annan ränta. Kokreaturen på Brunnsgården var bortarrenderade till en "Deija". Hon betalade med 2 lispund smör och 1 lispund ost från varje ko och med hälften av de kalvar, som föddes.

Utgifter beräknades, som följer:	RDL
Allmänna utgifter till "Clereciet och Soldaten"	3:—
Djäknegäll och vägröjning	—:16
Årliga reparationer	4:—
Utsäde:	
1 tunna larsmässeråg	12:—
1 tunna korn	8:—
3 tunnor havre	18:—

För hemmanets bruk behövdes ej något tjänstefolk, då 4 torpare, vars jord tillhörde egendomen, arbetade på huvudgården. En ladugårdspiga var anställd. Hennes lön och naturaförmåner uppskattades till 50:— rdl.

Inkomsterna beräknades:

1 tunna råg gav 8 tunnor, som värderas till 96:—
1 tunna korn gav 6 tunnor = 48:— och 3 tunnor havre 12 tunnor = 72:—
Utom dragare föds 4 kor, som varje ger 1 lispund smör à 5 rdl = 20:— och 1 lispund ost à 2½ rdl = 10:—
8 st får värderades till 8:—

Inkomsterna summerades till 254:— och översteg utgifterna med 158:32 rdl.

Frälsehemmanet Måssebohl, 5/8, ger en inkomst på 105:24. Hemmanet föder 12 kor och 7 får utom dragare. Utom åbon behöver gården en dräng och en piga, som beräknas kosta 200:— rdl.

Lillegården brukas av sin åbo och har även dräng och piga. 10 kor utom dragare och 7 får föder gården och inkomsten från den blir 140:24 rdl.

Korsgården föder 14 kor, i övrigt som förra hemmanet. Inkomsten blir 120:—rdl.

Danielsgården och Backegården är likvärdiga med inkomst på 120:— rdl.

Brunnsgården är något större, men har utgifter för 1 dräng och 2 pigor = 250 rdl. Gården föder utom dragare 16 kor och 14 får. Inkomsten blir 466:24 rdl.

Inkomsten från gårdarna beräknas till 1231 riksdaler och 32 skilling. Hela egendomen värderades till 24.653 riksdaler och 16 skilling banco. Fägerskjöld, Lindequist och de Frese undertecknade med sigill.

LANTMÄTARFÖRRÄTTNING DEN 28 JUNI 1814

Enligt ett förordnande av den 19 april, 1811 infann sig lantmätare för att förätta ett lagligt utbyte av de ägor som hemmanen Stommen och Stockared ha blandade med Kylingsholms egendom samt likaledes förätta en laglig delning av gårdsgårdarna, där de gränsa till andras ägor.

För Kölingsholm infann sig Bo Oxehufvud och för Stommen och Stockared prosten Anders Billdahl och stallmästaren Carl Westfelt.

Prosten Billdahl nämnde, att ägobytet redan skett under Hovintendenten Westfels tid och föreslog att bytet som alla var nöjda med skulle fastställas. Kartan från 1708 togs fram och man fann, att Stommen och Kylingareds gårdar gemensamt ägde en "öde Åker", som innehöll 6 kappland, en sidvallsäng vid Måsebol innehöll 12 kappland.

För dessa hade Stommen i vederlag fått ängen Bråten, Litt K. Även mellan "Stäckare" och "Kylingsholm" hade ägobyte skett.

Gårdsgårdarnas längd mättes och man enades om delningen och stängselskyldigheten.

Kölingsholms stängsel mot övriga byn blev 3.200 alnar. De andra gårdarna hade i genomsnitt 2000 alnar stängsel.

Skogen delades sålunda:

Kölingsholm fick 150 tunnland och torpen Olshemmet, Bråtaryd, Grimsbo och Bengtshemmet.

Lillegården och Korsgården tillsammans 214 tunnland och Backegården och Danielsingården tillsammans lika mycket. Skogsmarken summerades till 656 tunnland och 8 kappland.

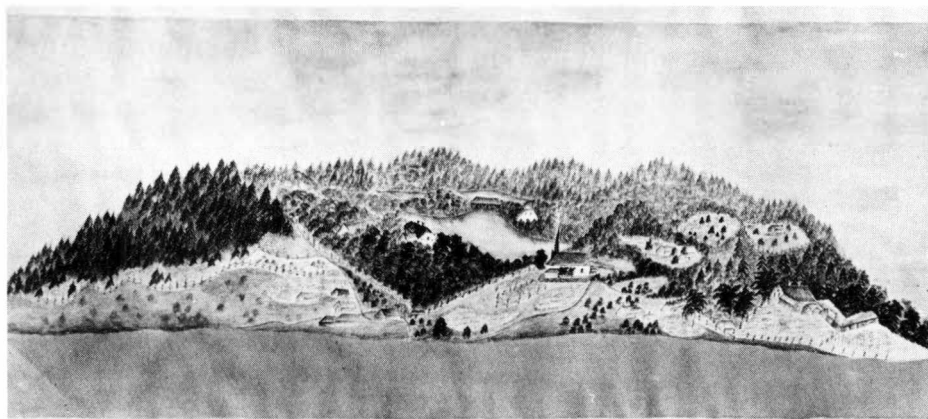
Förrättningen undertecknades den 6 juli 1814.

KÖLINGSHOLMS ARKITEKTUR

Av den ursprungliga bebyggelsen återstår huvudbyggnaden med två flyglar. De är alla envånings timmerbyggnader klädda med bräder. Huvudbyggnaden är 24 × 12 m, har dörr mitt på långsidorna och tre fönster regelbundet på var sida. Väggarna är klädda med liggande träpanel. Mot trädgården, sydfasaden, öppnar sig mittdörren mot en terrass.

Över dörrarna finns ett lågt fönster, som ger ljus åt vinden och trappavsats mot norr. Takresningen är hög på sadeltaket och utom vind ryms två rum på varje gavel. Flyglarna har lägre takresning, mittdörr och ett fönster på varje långsida. Den östra flygeln, som idag är bod, har bevarat smårutor i fönstren. Väggarna är klädda med stående panel med locklister och träfjäll på gavlarna mot huvudbyggnaden. Fjällen har troligen tillkommit på 1870-talet, då vissa förändringar i byggnaderna ägde rum.

Interiören har också förändrats. Förstugan innanför dörr från gården med trappa upp till vindsvåningen är ursprunglig liksom salen rakt fram med fönster och dörr mot trädgården. Mot väster ligger i fil två rum, där dock genomgångsdörrarna slopats. Mot gården, öster om förstugan ligger köket med förstuga och dörr på östgaveln, som bör vara från byggnadstiden. Den ursprungliga matsalen

Kölingareds gamla kyrka med granngårdar. Akvarell ca 1815—40.

mot öst och söder har delats i två rum. En mindre källare under husets östra del har utvidgats för att rymma värmepanna och flislager.

Inga ritningar från byggnadstiden finns bevarade. Byggnadernas storlek och placering finns angivna på kartan från 1812. På en akvarell, ca 20 × 40 cm, med Kölingareds gamla kyrka, som revs på 1840-talet, i centrum, skymtar Kölingsholms takresning och östgavel med samma proportioner som idag och gavelfönster. Motivet är hämtat från höjden vid nuvarande Jeriko och ses något från ovan. Utom Kölingsholm och kyrkan kan man identifiera Stockared och Årås. Gårdarna är vitmålade, kyrktaket rödmålat. En viss naivism präglar akvarellen. Sjöarna skymtar blåa och skogen står tät och grön. På öppna ängar syns gråa huslängor, bl.a. framför Kölingsholm, som döljer huvudfasaden. De kan vara kvarlevor av byggnader i Kölingareds by. Några gårdar flyttades ut, som framgår av ovanstående, medan andra som kunde användas kanske fick stå kvar. "Tomten" nämns som bebodd år 1835 t.ex. Akvarellen finns idag hos sterbhuset efter bankkamrer Carl Erik Wästfelt, Stockholm, född 1892 på Kölingsholm och död 1981. Den är inte signerad och ingen vet vem som kan ha målat den. Kanske någon av de synliga gårdarnas invånare? Att kunna måla en akvarell hörde till allmänbildningen för adelsfröknar.

Kölingsholm skiljer sig till arkitekturen från övriga gårdar i socknen. Byggnaderna är inte typiska för sin tid i den bemärkelse att de har några markanta empiriedrag utom fönstrens och dörrarnas omramningar, som verkar av gamla foton att döma, ha kommit till senare vid någon reparation. Samtidiga bondgårdar är antingen lägre eller byggda i två våningar och då smalare. Herrgårdar har ofta 1700-talets brutna tak bevarat och ofta någon form av mittfronton. En nyhet för 1800-talet var att mangårdsbyggnader, som på Kölingsholm blev bredare. Erik Lundberg har i boken *Svensk bostad* konstaterat detta. Intressant är, att arkitekten Fredrik Blom, Stockholm år 1819 gav gården Norrnäs på Värmdö måtten 25 × 12½ m. Fasaden har på denna byggnad många klassicistiska drag, en bred öppen arkad bl.a.

Gården Ingared i Kölingared. Foto Ingrid Böhn-Jullander 1980.

Bo Oxehufvuds födelsegård Hov i Hällstads socken finns bevarad som en tvåvånings träbyggnad klädd med sidiplattor. En flygel är bostad och tillbyggd, en annan verkar äldre, är smal och hög med flera blindfönster. Som helhet har byggnaderna på Hov en helt annan karaktär än Kölingsholm. Även släktgården Säby i Vings socken är en tvåvånings träbyggnad, nu med en tillbyggnad i vinkel, som helt ändrat arkitekturen. Byggnaden har inte samma dominerande läge som Hov och är betydligt mindre.

Stora Alviken i Nykils socken, där Charlotte Bonde föddes, är nu en arrendegård under Domänverket och heter Alviken. Huvudbyggnaden är en envånings träbyggnad från början av 1600-talet, som ändrats. Frontespis på båda långsidorna är tillbyggda. År 1880 byggdes en veranda med lövsågssnickerier, som bevarats på fotografi. Idag är verandan enklare, troligen formad vid reovering 1942. Från verandan kommer man in i en smal förstuga och direkt in i en stor sal, som verkar vara den ursprungliga. Stora Alviken var troligen militärboställe för kavalleristen Filip Bonde, Charlottes far.

Bo Oxehufvud med familj bebodde militärbostället Kungslena. Byggnaden härstammar från 1500-talet och fick en övervåning på 1600-talet. På 1700-talet blev byggnaden översteboställe. Den har fem fönsteraxlar och är sedan 1935 en arrendegård. (Gods och gårdar, Uddevalla, 1940.) Ett annat av familjens boställen var Kyrketorp, söder om Skövde. Huvudbyggnaden nyuppfördes i början av 1900-talet, men ekonomibyggnaderna är *”av gammalt datum”*. Gården tillhör Kronan. På ägorna ligger Kyrketorps gamla kyrka från 1100-talet. (Svenska gods och gårdar, Uddevalla 1942.)

Ingared i Kölingareds socken, dit familjen Oxehufvud flyttade, är bevarad som arrendegård under Domänverket. Huvudbyggnaden är en knuttimrad, idag rödmålad, envåningsbyggnad av 1600-talskaraktär med högt brutet tak, valmat på gavlarna. Dörren sitter mitt på långsidan och har två fönster på var sida, skilj-

da genom inbyggda knutar, som har verkan av pilastrar. På gavlarna finns fönster i vindsvåning.

Ingen av dessa gårdars byggnader verkar att ha varit förebild för Kølingsholm. Inte heller Wästfeldtska gårdar i grannsocknarna som Margretheholm, Olofsborg eller Dintestorp.

Även om Kølingsholm skulle kunna ha uppförts av en byggmästare från orten vill man tänka sig någon form av förebild eller arkitekturritning. Nära tillhands för byggherren måste ha legat de boställsritningar som fortifikationens arkitekter tillhandahöll. Oxehufvud var överstelöjtnant, då han tog avsked och borde väl känna till sina ämbetsbröders bostadsstandard.

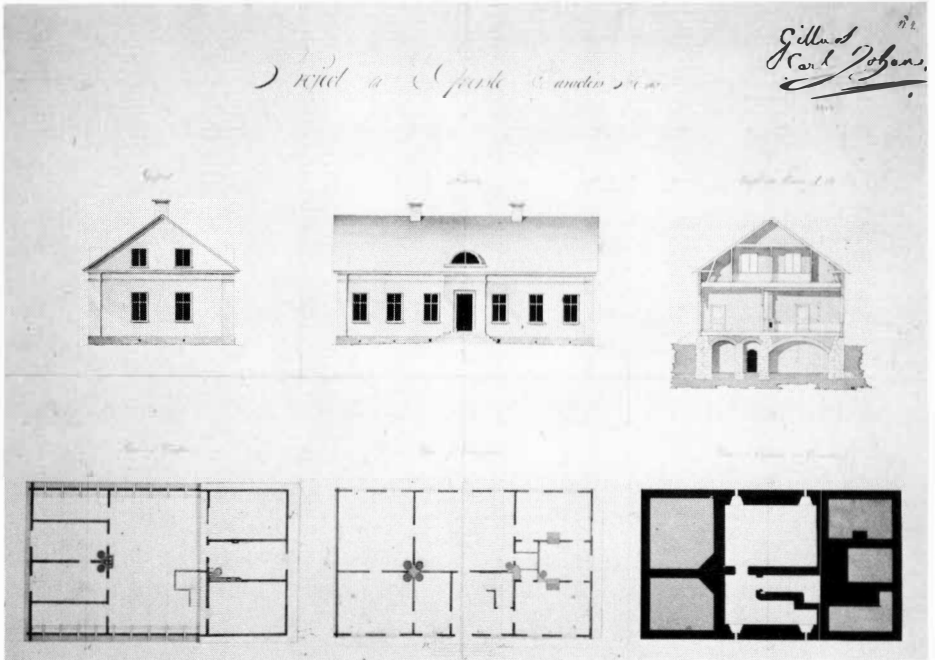
I Krigsarkivet, Stockholm, finns ritningar till översteboställen bevarade. År 1766 har byggnaden 2 våningar och 5 fönsteraxlar, år 1786 7 fönsteraxlar och kan då byggas i sten eller trä. Kök saknas och föreslås placerat i en souterrainvåning eller i en flygel. I förslag från 1797 av arkitekt Gustaf af Sillén till överstebostället Landsberga ligger köket i souterrainvåning. Byggnaden är kvadratisk i 1½ plan med en 8-kantig sal centralt. Arkitekten följer nyantika strömningar inom arkitekturen. Hans förslag till överstelöjtnants- och majorboställe av trä från år 1800, är en byggnad i en våning med 5 fönsteraxlar, kök i anslutning till förstuga och kammare på gavlarna i vindsvåning.

Från år 1810 finns ritningar av A.P. Boman, Överste karaktärshus av sten eller av *”träd”* i 2 våningar och 7 fönsteraxlar. Kök ligger i bottenvåningen, vinden har ingen inredning. Gaveln har tre fönsteraxlar och köksingång. På en ritning från 1811 står skrivet: *”Gillas Carl”*, godkänd av Carl XIII.

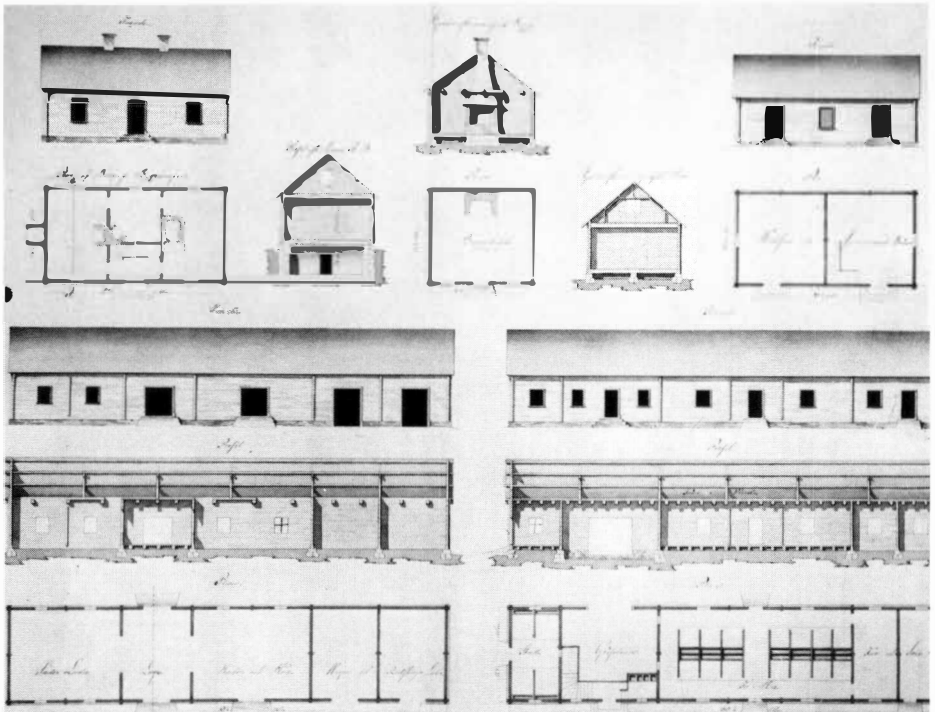
”Project till Öfverste CharactersHus” av A.P. Boman, godkänt av Carl Johan, visar en envåningsbyggnad, 34 × 19 alnar med högt sadeltak, mittdörr och 3 fönster på var sida. Gavlarna har 2 fönsteraxlar och på vinden finns gavelrum med eldstad. Under byggnadens mitt finns källarutrymme. Den kan byggas i sten eller trä. Den ritningen kan ha varit förebild till Kølingsholm. Även planen är snarlik Kølingsholms. En ritning till överstelöjtnantsboställe, Åby vid Hälsinge regemente kan ha varit förebild till flygelbostaden och en annan till boden. På ritningen finns även långa längor till fähus, sädeslada och loge, som kanske nyttjats som förebild till samma utrymmen på Kølingsholm.

Anders Petter Boman, 1754—1830, kom till fortifikationen 1777 och utnämndes till kapten 1828. Att han ej steg högre i rang, berodde på att han ej avlagt enligt författningarna erforderliga teoretiska examina. Då han *”alltid varit och ännu vid 74 års ålder är en arbetsam och nitisk tjänsteman”* föreslås han bli utnämnd till kapten . . . *”därav verkligen gjort sig förtjänt”*. (Kungl fortifikationens historia 1811—1900 av P. H. Enger, Filipstad 1952.) I Personregister till Sveriges stads- och fästningplaner är han omnämnd i samband med arbeten vid 21 olika platser. År 1817 ställdes löjtnant Boman till generalfälttygmästarens förfogande *”att författa ritningar och omkostnadsförslag till bl.a. byggnader för Svea artilleriregementes belägringsbataljon och för det beslutade Artilleriläroverket på Marieberg . . .”*

Den stora eken mitt på gårdsplanen skall enligt traditionen ha planterats samtidigt som gården uppfördes.

A P Boman: "Öfverste Caracters Hus. Krigsarkivet, Stockholm.

A P Boman: "Öfverste Lieutnants boställe Åby, Helsinge Regemente." Krigsarkivet, Stockholm.

STOMMEN OCH STOCKARED. BYTESKONTRAKT 1816.
KÖPEKONTRAKT 1817.

Enligt en handling undertecknad den 15 november 1816 avstår stallmästaren Carl Wästfelt $\frac{1}{4}$ "*Kylingareds Stommen*" till prosten Anders Bildahl, som i sin tur överlämnar det av honom ägda $\frac{1}{4}$ mantal Stockared. (Carl Wästfelt, 1770—1826, var född på Margretholm i Sandhems socken och son till Erik Magnus W, äldste son till Nils Wästfelt, som köpte Årås 1757. Carl W:s porträtt, målat av J.D. Viertel, finns bevarat i släktens ägo.)

Tillträdesdagen var "*fardagen*" 1817 (14 mars). I byteskontraktet fastställdes, att Stockareds kvarnställe, rättighet till kvarn, skulle överföras på Stommen, vars innehavare skulle avstå fiske i sjön Wällern. Bildahl skulle flytta "*Lilla Bygningen, Boden och västra ladugården*" till Stommen och överta hammar-smedjan och övriga hus som smeden begagnat. Wästfelt skulle betala flyttnings-kostnaden, 333 rdl och 16 skilling banco. Han övertog alla hus på torpet Geta-ryggen. Av ladorna i Stoms hage, hägnen samt tånga maden skulle parterna be-hålla två vardera. Dagsverktorpen delades så att Stockared fick Rya och Måssa-bygget och Stommen Hjelman och Jungstens eller Berget. Husen skulle flyttas från Stockared före midsommar och allt skulle vara klart till "*Mikaeli*", (Mika-els dag = 29.9.) Vägen från Stockared över Stommens ägor fick inte användas, då Stommens åbyggnad skulle uppföras på och över vägen. Gamla vägen över bron skulle iståndsättas av Stockared, Stommen och övriga gårdar, som nyttjade den efter hemmantal. Wästfelt fick tillstånd att bärga sådd råg på Stommens mark och Bildahl nyttja Stockareds södra gärde under kommande år. Gödseln efter egna kreatur skulle få läggas på blivande ägor. Den gemensamma skogen skulle till hösten delas av lantmätare. Alla gamla stängsel mellan gårdarna skulle an-vändas och ett nytt i skillnaden över "*Låga bärget kalladt*" skulle till nästa mid-sommar vara uppfört. Alla "*onera*" skall detta år betalas som förut, men nästa år betalar man enbart för de nya ägorna. Man vill ha byteskontraktet nedskrivet snarast, så att lagfart kan erhållas. — Som avslutning bad Wästfelt att på Stom-mens ägor få ta upp lera för eget behov på av den nye ägaren anvisad plats.

Under kontraktet står: Transporteras på överstelöjtnanten Bo Oxehufvud. Dimbo den 31 mars 1817. And. Bildahl. —Stommen hörde från 1817 till Kö-lingholm.

Köpebrevet är daterat samma dag: Stora Dimbo den 31 mars 1817.

And. Bildahl säljer till överstelöjtnant Bo Oxehufvud, frälsehemmanet Ky-lingared Stommen $\frac{1}{2}$ mantal och halva Sörudden $\frac{3}{4}$ mantal. Köpeskillingen 4000 riksdaler är betald samma dag. Byteshandling med Carl Wästfelt av den 15 nov 1816 bifogas liksom bytesbrev av den 28 mars 1817. Oxehufvud övertar sistlidne års rågutsäde, 1 tunna korn, 1 tunna blandkorn och 8 tunnor havre att använda till vårutsäde.

År 1817 sålde Bo Oxehufvud $\frac{3}{16}$ mantal Sörudden till Anders Jonasson, Tra-nebo, för 1.866 rdr.

Kölingareds kyrka med Stockared.

Kvar finns förteckningen över de handlingar som And. Billdahl överlämnade till Bo Oxehufvud den 31 mars 1817:

1. Framlidne överstelöjtnanten A.Fr. Wästfelts arvingars salubrev av den 15 maj 1809 på Stockared $\frac{1}{2}$, Stommen Kylingared $\frac{1}{2}$ och Sörudden 3 eller $\frac{5}{8}$ mantal, av vilka stallmästaren Carl Wästfelt betalat och äger hälften.

2. Kungl Majts dom den 22 mars 1813 i "Bördestvisten", arvstvisten, om berörda fastigheter.

3. Herr löjtnant Måns Wästfelts överlåtande och återtransporterande på mig, då han saknat betalningsmöjligheter, av den ena hälften i Stockared, Stommen och Sörudden, av den 13 febr 1816. (Måns Fredrik W, Adolf Fredriks son f 1797, löjtnant, död 1827. Elgenstierna).

4. Redvägs häradstings skatte fastebrev av den 29.2.1816 för mig på $\frac{1}{4}$ mantal Stockared, $\frac{1}{4}$ mantal Stommen och $\frac{3}{16}$ mantal Sörudden,

5. Byteskontrakt den 15.11. 1816 mellan mig och stallmästaren C. Wästfelt, varigenom herr Stallmästaren blivit ägare till hela Stockared $\frac{1}{2}$ mantal och jag av hela Stommen $\frac{1}{2}$ mantal och lägenheter m.m. som kontraktet innehåller.

6. Bytesbrev å detta hemmansbyte av den 28.3.1817.

7. Kungl. kammarkollegiums gravationsbevis av den 28 mars 1810 på Stockared, Stommen och Sörudden.

8. Geografiska kartor av Kruse år 1708 över Stommen och Sörudden.

9. Brukningskontrakt med åboen Jacob Gunnarsson på Sörudden.

Bo Oxehufvud skall förse köpehandlingarna med erforderliga stämplat och betala lagfarten.

Handlingen har ett tillägg: Så länge stallmästaren C. Wästfelt eller hans ar-

vingar äger Stockared har de rättighet att som hittills begagna den väg över Stommens ägor, som enligt ovanstående skulle igenläggas.

Den är daterad: Kjölingsholm den 9 nov 1820 och undertecknad av Charlotte Bonde, å egna vägnar och såsom förmyndare för mina omyndiga barn, Olof Philip Oxehufvud och A. Oxehufvud. (Äldste sonen Olof Philip var född 1797, Göran Adolf Född 1799. 4 barn var omyndiga 1820.)

BO OXEHUFVUDS BORTOVARO — DÖD

I mantalslängd för Kölingareds socken år 1819 står Bo Oxehufvud som bosatt i Kölingareds Danielsgård under vilken Backegård lyder och som ägare til Lillegård, Brunngård och Korsgård samt Stommen.

Starhester och Stockared ägs av stallmästare Wästfelt.

Årås av kammarherre, baron Pfeiff. Bo Oxehufvud har som en av flera undertecknat handlingen.

Den 9.11.1820 undertecknade Charlotte Bonde ovanstående handling för sig och omyndiga barn. I Elgenstierna uppges, att Bo O. skulle ha dött i Köpenhamn den 6.6.1820. Enligt en annan uppgift skulle han kommit hem flera år senare, levat en tid i Karlshamn och därefter utomlands, samt under namnet Hilfwild vistats dels i Danmark, dels i norra Tyskland, samt avlidit den 22.6 1830 i byn Limmer, nära Hannover.

F. bankkamrer Carl Erik Wästfelt, Stockholm har berättat, att han hört, att Bo Oxehufvud skulle ha besökt Kjölingsholm en gång och där träffat sonen Olof Philip. Natten skulle fadern ha tillbragt i ett torp hos en gammal trotjänare. (Hustrun Charlotte Bonde dog på Kjölingsholm 1824.) I bygden lever hans minne under namnet *''Fredlös''*.

Orsaken till Bo Oxehufvuds brådstörtade avresa skulle ha varit stor skuldsättning, vilket ansågs ohederligt för en officer. Det blev konkurs och Kjölingsholm såldes på auktion 1822.

O Ph Oxehufvud, som tillförordnad syssloman efter fadern Bo Oxehufvuds död sålde *''bemälte concursmassa''*. Fasta egendomen Kjölingsholm bestod av Måsebolet med en frälsetomt, Brunngården och Stommen tillsammans 1 och 5/8 dels mantal, Fållnäs, som bestod av Korsgården och Lillegården, vardera på 1/2 mantal och Danielsgården och Backgården tillsammans 1 mantal. Köpeskillingen var 13.666 rdr och 32 skilling riksgäldssedlar eller 9.111 rdr och 5 skilling 4 rundstycken banco.

Köpare var häradshövding Clas Ulric Nerman och köpeskillingen kvitterades i Jönköping den 14 januari 1822. Olof Philip undertecknade med sigill och tillfogade: *''Afhänder härigenom Concurssmassans delägare all äganderätt till nämnda egendom.''* Tillträde den 14 mars. — Lagfarten är utställd den 28.2.1823.

Häradshövding Nerman, i handling 1824 titulerad *''lagmannen och Riddaren af Kongl Nordstjerne — och Wasaorden, ''* måste vara samme Nerman, som varit informator på Kjölingsholm och tydligen god vän till familjen och Olof Philip, som även kallar honom svåger. Nerman kan ha gift sig med en syster till Olof

Philips hustru Johanna Christina Melin Göteborg. Som ett tillägg till ett köpebrev av den 15.12. 1834, till vilket jag återkommer, står följande:

”Sedan jag den 14 januari 1822 på Auction inropat Kjölingsholms egendom, bestående av Mossebohet 5/8 dels mantal, Brunsgården ½, Stommen ½, Korsgården ½, Lillegård ½, Backegård ½ och Danielsgård ½, alt förmedlat frälse i Kylingareds By inom Redvägs Härad af Elfsborgs län, har jag enligt särskilda, tid efter annan uppgjorda Contracter och öfverenskommelser till Herr Häradshöfding O.Ph. Oxehufvud öfverlåtit en del af äganderätten, samt slutligen vid en den 23 juli 1831 om alla oss emellan dittills gemensamt hafda affairer afslutad öfverenskommelse, afstått hela äganderätten, utan att likväl Salubref sedermera kommit att utföras, hvarföre jag härigenom försäljer, såsom jag redan försålt, ofvanberörde Egendom till bemalte Herr Häradshöfding emot en köpesumma af Nio tusende Riksdaler banco, hvilken mig blifvit godtgjord på sätt sistnämnde Contract visar, och enligt hvilket Herr Häradshöfding Oxehufvud samma dag, eller den 23 juli 1831, tillträdt hela egendomen, afhändande mig altså densamma med allt hvad dertil hörer, eller lagligen tillvinnas kan och tillegnar den Herr Häradshöfding Oxehufvud, på sätt och med de villkor sistberörde Contract närmare bestämmer; Hvilket alt i tillkallade vittnens närvaro försäkras.”

Stockholm den 15 december 1834. C.U. Nerman. Handlingen är bevittnad.

C.U. NERMAN OCH O.PH. OXEHUFVUD KÖPER FRÄLSERÄNTAN AV ¼ HEMRYD 1824.

Christian von Braun, Brängesås, beläget vid vägen mot Ryfors, norr om sjön Brängen, dit Tidan flyter, såsom ägare av frälseräntan å hälften av Frälse Skatte Hemmanet Hemryd upplät den 30 oktober 1811 till åboarna och skatterätteägarna Anders Andersson och Anders Ruckman samma Frälseränta, att på 50 år under arrende inneha och begagna emot att han fick nyttja deras andel i kvarnfallet till s.k. Hemryds kvarn.

Ägarna fränhände sig fallet på 50 år.

Den 8 januari 1824 sålde Christian von Braun till Nerman-Oxehufvud frälseräntan av ¼ hemman Hemryd i Kylingareds socken och ¾ av kvarnfallet vid Hemryds kvarn med dess av ålder därstädes skattlagda ett par stenar och full äganderätt till ett från 1822 skattlagt stenpar och 1820 skattlagd såg med 1 blad och dithörande kvarn- eller sågaretorp, vilket jag von Braun undantagit vid försäljning av ¾ mantal Hemryd. Köpesumman 2.833 riksdaler hade betalats. Han överlät även kontraktet med Andersson-Ruckman från 1811.

Orsaken till försäljningen var att von Braun flyttat till Gotland. Handlingen är daterad Visby den 16 Nov 1835.

I ett tillägg står: Min del i kvarnrättigheten m.m. har jag C.U. Nerman överlåtit till min käre Svåger, häradshöfding O.Ph. Oxehufvud, som till fulllo gottgjort mig den del av köpeskillingen, som jag erlagt. Stockholm den 15 december 1835.

(Till de invecklade ägandeförhållandena beträffande Hemryd och kvarnfallet skall jag återkomma.).

OLOF PHILIP OXEHUFVUD SÄLJER KÖLINGSHOLM 1834.

Som framgår av ovan var Olof Philip häradshövding. Han avlade juristexamen 1814, tjänstgjorde vid Göta hovrätt och fick häradshövdingens fullmakt 1822. År 1830 blev han häradshövding i Sundbo, Grimstens, Kumla, Hardemo, Edsbergs och Lekebergs domsaga. Samma år gifte han sig i Stockholm med Johanna Catharina Melin, f. 1809 i Göteborg och dotter till sjökapten Gustaf Melin och Magdalena Catharina Holm. Han bosatte sig på Riseberga i Edsbergs socken, Örebro län, där föddes makarnas son Christer Gustaf 1831. År 1832 gifte sig Olof Philips syster Christina, f. 1808, på Riseberga med kapten Carl Magnus Wästfelt. De bosatte sig på Kölingsholm som arrendatorer.

Carl Magnus Wästfelt var född på Olofsborg 1802, under Dintestorp i Sandhems socken, Älvsborgs län. Han var son till Carl Wästfelt, vars farfar Nils W. och farbror Adolph Fredrik ägt Årås med Kylingareds by. Fadern Carl W. bytte till sig Stockared. Carl Magnus blev fänrik vid Älvsborgs regemente 1824, kammarjunkare 1832 (fadern Carl var stallmästare hos Gustaf IV Adolf och hade tjänstgjort hos prinsessan Sofia Albertina.) Han blev löjtnant vid Älvsborgs regemente 1832 och kapten 1847. År 1849 begärde han sitt avsked.

Med tanke på att Olof Philip valt den juridiska banan och var bosatt i Närke kan man förstå att han inte själv längre ville äga Kölingsholm. Den 18 februari 1834 säljer han Kölingsholm till sin syster och svåger.

(Modern stavning) Jag Olof Philip Oxehufvud med min kära hustru Johanna Chatharina Melins goda ja och samtycke försäljer härmed till min Käre svåger löjtnanten och kammarjunkaren, välborne herr Carl Magnus Wästfelt samt hans fru, min kära syster Christina Oxehufvud, min ägandes i Elfsborgs län, Redvägs härad och Kjölångareds socken belägna egendom Kjölångsholm, bestående av hemmanen Måssebohet 5/8 dels, Brunsgården 1/2, Stommen 1/2, Danielsgård 1/2, Korsgård 1/2, Lillegård 1/2. Backgård 1/2, en på ägora belägen frälsetomt, Frälseräntan av 1/4 dels hemman Hemryd, 3/4 delar uti Hemryds kvarn och såg och hela det till kvarnen hörande torp, samt arrenderättigheten på återstående 23 år av 1/4 dels Hemryds kvarn, jämte alla övriga till berörda egendom hörande torp och andra lägenheter samt förmåner, med all den rätt jag alltsammans innehåft enligt nu företedde och överlämnade åtkomsthändingar.

Vid denna handel är följande villkor bestämda:

1. Tillträdet av egendomen sker den 14 mars 1835, och till den tiden fortfar det arrendekontrakt enligt vilket herr kammarjunkaren Wästfelt nu innehar egendomen.

2. Vid köpet åtföljer det i berörda arrendekontrakt bestämda inventarium, 6 par oxar, 8 st kor, 5 ungdjur, en sugga, 9 får och 4 lamm, samt 35 tunnor havre, 25 tunnor "Potäter", rågutsäde jämte bränneriredskapen, till vilket alltsammans äganderätten på herr kammarjunkaren övergår ovannämnde tillträdesdag.

3. Förra rättaren Johannes Hägg bibehålles i sin livstid vid den av honom innehavda torplägenheten Tomten på sätt och enligt de villkor, hans av mig erhållna kontrakt på besittningsrätten upptager. Ävensom änkan Catrina i Grimsled icke får i sin livstid rubbas uti besittningen av den torplägenhet, som hon nu inneha-

ver och av ålder innehaft. Varjämte änkan Caijsa på Tåen bibehålles vid sin stuga och källand i hennes livstid. Och anmärkes att torparen Jungsten och hans hustru i Clastorp, hava äganderätt till de av dem vid Clastorp uppförda hus på det sätt, att Jungsten och hans hustru i deras livstid inte kunna från husen drivas, men efter deras död tillfaller husen egendomen. Dock skola Jungsten och hans hustru efter förmåga göra betjäning för den jord de nu innehava, med därtill hörande förmåner, såsom bete för en ko m.m.

4. I övrigt tillträdes egendomen i det skick den befinnes och med all den rätt, som jag densamma innehaft och utan vidare hemulsförbindelse å min Oxehufvuds sida, än att jag bekostar kontanta kostnaden till lantmätare för rågångs uppgående och kartas upprättande över rågångarna omkring Stommen eller rättare mot Stockared och Stensered.

5. Köpeskillingen blir för egendomen 10.000 riksdaler banco transportsedlar och för inventarium 2.000:— riksdaler enahanda myntsedlar, tillsammans 12.000 riksdaler, vilka med 6% ränta från tillträdesdagen betalas på det sätt, att intecknade bancolånet efter vad detsamma samma dag utgör först avräknas och sedermera av köparen ansvaras. Därefter erlägges tillträdesdagen 14 mars 1835 ett belopp av 3.333 riksdaler och 16 skilling bancosedlar, sedermera varje halvt år en sjättedel av återstående köpeskillning så att berörde 12.000 riksdaler äro slutligen gottgjorda den 14 mars 1838 med deras upplupna räntor, kommande jag Oxehufvud, att uppbära vad som efter den 14 mars 1835 kan köparen och hans fru tillfalla, dels av köpeskillingarna för Hökerum och Säby med underlydande samt därifrån såld löseegendom och dels vad som från Kjellstorp kan utbeholdas, vilket allt från och med den dag jag detsamma uppbär skall på köpeskillingen avgå och bristen särskilt fyllas av herr kammarjunkaren Wästfelt inom ovan stadgade betalningstid. (Hökerum, S. Ving köptes år 1800 av Olof Philip och Christines farbror Tönnes f. 1769, som i oktober 1830 mördades på sin egendom. Han var ogift och *”samlade en icke obetydlig förmögenhet”*, Elgenstierna. Olof Philip skrevs till Säby, S. Ving, men inte hans son. Släktgården såldes (se nedan) och inbringade arv. Charlotte Bondes föräldrar slutade sina dagar på Levene i Levene socken, Skaraborgs län. Troligen är det nuv. Källstorp i Rännelanda socken, Dalsland, som utgör morsarv. Se nedan. Gården ligger inte långt från Häre, Häreholm, där Bo Oxehufvud och Charlotte Bonde vigdes hos hennes bror.)

6. Frälseräntan av $\frac{1}{4}$ dels Hemryd är, enligt ett nu lämnat kontrakt av den 30 oktober 1811, på 50 års tid bortarrenderat till skatterättsägarna av samma hemman emot att de undertiden ej väcka anspråk på begagnande av deras $\frac{1}{4}$ del i kvarnfallet och kvarntorpet är undantaget jämte $\frac{3}{4}$ delar i kvarnen vid försäljning av $\frac{3}{4}$ dels Hemryd, enligt nu lämnat kontrakt mellan herr överstelöjtnanten m.m. Chr. von Braun och Bernt Andersson under den 26 januari 1817. (Handlingen är daterad den 9.11.1817. Kapten C.B. von Braun och hans hustru Justine C. Militz har till bonden Bernt Andersson i Kummeryd sålt $\frac{3}{4}$ mantal frälsehemmanet Hemryd i Kölingareds socken för 2.666 riksdaler och 32 skilling banco och till hemmanet lydande mjöl- och sågkvarn tillika med kvarntorpet, Kåryd, Röne-

backen (Runnebacken). Säljaren undantar $\frac{1}{4}$ i hemrydsfallet med dess hus under 49 år.)

7. Lagfartskostnaden gäldas av köparen ensam.

Riseberga den 18 februari 1834.

O.Ph. Oxehufvud J.C. Melin

Uti förestående kontrakt ingår jag till alla delar

Ut supra

C.M. Wästfelt Christine Oxehufvud

Sigill

Sigill

Två vittnen.

Försäljningen bekräftades, Riseberga den 26 oktober 1834, då köpeskillingen, 10.000:— riksdaler bancosedlar är *''gottgjord''*. Olof Philip med fru signerar och sätter sina sigill under handlingen, som bevittnas.

Lagfartshandling medföljde, som tredje gången faststälts den 18.11.1835.

Fastebrev är utställt den 25 april 1836.

Samma dag den 26 oktober 1834 fastställde Olof Philip Oxehufvud, att von Braun och lagman Nerman som ägare till frälseräntan av $\frac{1}{4}$ dels mantal Hemryd, samma dag sålt den till C.M. Wästfelt och överfört kontraktet på honom. Detta godkändes av Gustaf Andersson och Carl Wilhelm Ruckman, nuvarande ägare.

V. CARL MAGNUS WÄSTFELT OCH CHRISTINE OXEHUFVUD PÅ KÖLINGSHOLM

Kölingsholms ladugård, enligt kartan 1812 samkomponerad med bostadsbyggnaderna, brann ner redan första året, som de nya ägarna brukade gården. Enligt sockenstämmoprotokoll den 30.8. 1835 diskuterade man återuppbyggnad av ladugården på *''Kylingsholm''*, som natten till den 23 augusti *''genom åskeld nedbrann''*. Kammarjunkare Wästfelt föreslog, att man på Kölingsholms skogsmark skulle hugga och framköra nödvändigt byggnadsvirke och tillskjuta halm till taket och utföra arbete i förhållande till de olika hemmanens storlek. Torpen skulle bilda tre olika grupper beroende på deras storlek. Ett annat ärende gällde att samla ihop pengar till Isak Linnarsson på Kylingsholm, som förlorat 2 kor och Johannes Bergander vid Margretefors, som förlorat en ko. Insamlingen var frivillig, men man förväntade sig minst 8 skilling banco av hemmansägare.

Uppbyggnaden av ladugården gick inte så snabbt. Vid sockenstämma år 1836 reste baron Faegerskjöld, Baggekulla m.m., genom ombud invändningar mot kostnaden. Han föreslog att halmen till taket kunde betalas av brandkassan. (I Magnus Höjer: Sverige, Stocholm 1881, står J P Fägersköld, som ägare till Baggekulla, kanske en son.)

Den 6 oktober 1834 infann sig lantmätare för att verkställa *''räskillnaden mellan $\frac{1}{2}$ förmedlat mantal frälse Kjölinaryds stom''*, med herr löjtnanten, kammarjunkaren Wästfelt som ägare, $\frac{1}{2}$ mantal frälse Stensered, som ägs av baron och kammarherren Pfeiff, inspektor G. Andersson var närvarande och hade fullmakt, och $\frac{1}{2}$ mantal frälse Stockared, Daniel Svensson var ägare.

Gode män var Johannes Berniltsson i Starhester och Anders Abrahamsson på

Hallen. Wästfelt visade fram kartor från 1708 av lantmätare Kruse och från 1812 och 1813 av lantmätare J.N. Segerdahl över Tåhults grannelags skogsmark.

Man kom överens om att rågången mot Stensered skulle rätas genom ägobyte.

Rågången mot Stockared måste nystakas. Nr 1. Från Långbergsgården utefter en gårdesgård till punkt nr 2, 230 alnar söder om Stockareds Tängamad. Nr 3 utsattes norr om hagen vid torpet Aspenäs lyckegårdesgård. Nr 4, tjältra vid torpet Skogens lyckegårdesgård. Nr 5, 410 alnar mot nordost, sedan 247 alnar till nr 6 i rak linje mot Tidån och sedan till nr 7, 20 alnar söder om ängsmadsgårdesgården. Rågångarna fastställdes på tinget i Timmele.

År 1836 besvarade sig Carl Magnus Wästfelt över brevbäringsskyldigheten, som sedan 1811 ålegat Måssebol $\frac{5}{8}$, Brunnsgården $\frac{1}{2}$ och Korsgården $\frac{1}{2}$ i Kyllingareds by. Han ansåg att skyldigheten borde återflyttas till Stensered eller Wållerred.

Landshövdingens utslag löd: Kronobrevbäringen skulle hädanefter bestridas av Stora och Lilla Stensered. I räkenskapsbok står: *”Påstbäraren soldaten Skäll”* började bära posten den 24 okt. 1836.

CHRISTINE OXEHUFVUD AVLIDER

Den 18 november 1836 dog Christine Oxehufvud. Utom maken efterlämnade hon två döttrar, Ulrica Charlotta Elisabeth, född 1834 och Christina Hildegard född den 5.6 1836.

Bouppteckningen ägde rum den 27 januari 1837.

Tillgångarna, fastigheten Kølingsholm med underlydande värderades till 9.300 riksdaler och lösöret till 4.744 rdr 21 skilling och 6 runstycken.

Skulderna uppgick till 9.174 riksdaler 32 skilling och 7 runstycken.

Döttrarnas morbror, lagman O.Ph. Oxehufvud, förordnades att ta vara på deras rätt. Maken C.M. Wästfelt hade vid försäljning av arv efter överjägmästaren Tønnes Oxehufvud, Hökerum, uppburit 5.516: 9. 7 riksdaler och i lösöremedel 6.354: 3.5 riksdaler. Wästfelt hade sålt $\frac{1}{9}$ del av Säby egendom, S. Ving, för 1.333 riksdaler och 16 skilling banco och tagit emot flickornas mors arvsrätt i Kjelltorps egendom med 776 riksdaler. Den avlidna hade i boet medfört arv till ett värde av 7.625: 25.7 riksdaler.

Man höjde värdena på Kølingsholm till 13.333 riksdaler och 16 skilling och lösöret till 3.509 riksdaler och 44 skilling.

Skulderna minskades till 6.641: 7.1 riksdaler, då ett belopp från Hökerum godset influiter.

Döttrarnas arv fastställdes till 8.484 riksdaler, 18 skilling och 9 runstycken banco, vilket belopp skulle intecknas i fastigheten.

Bouppteckningen undertecknades av Carl Magnus Wästfelt och Olof Philip Oxehufvud. Denne fick fullmakt att vara god man för sina systerdöttrar.

RÄKNING MED ARBETSFOLKET VID KJÖLINGSHOLM 1820—1845

I Nordiska museets arkiv finns bevarad en inbunden bok i folio, som nämner

alla de personer, som på olika sätt var knutna till gården. På första sidorna har Olof Philip Oxehufvud kvitterat.

År 1822 betalar Anders i Paradis årets torparrende 28:— riksdaler.

Johannes Svenssons i Fällens debet och kredit lyder på 19 rdr.

Sven Johansson i Bengtshemmet reser till Orrholmen efter potåter för 1:— rdr. Han har också skrätt timmer 1½ tjug å 3 skilling stocken. För 6 dagsverken utan mat får han 2:16 rdr. Han har kört till Göteborg. Under sommaren 1821 har utförts 7 karlsdagsverken för 2:16 och 6 dito kvinnfolks för 1:24.

Petter i Grimsled utför 7 karlsdagsverk = 2:16 och 13 kvinnfolks = 3:12.

Jungsten har hägnat 105 famnar å 1 skilling och huggit 100 ''stafwer'' för 16 skilling.

Qvick i Ols hemmet har gjort dagsverken och för dem fått havre och råg. Han har hjälpt till vid timmerkörning. ''Flickan har plåckat böner'' för 8 skilling.

Anders Svensson, Margretefors har erhållit säd för dagsverken liksom Sven i Rolfsskoga.

Lars i Bråtaryd har fått råg, havre och brännvin. Som kredit noteras att han sytt en rock, en jacka och ett par byxor till Gustaf, Abraham och Oskar för 2½ riksdaler.

Bengt Ingman i Ingatorp gör år 1823 dagsverken och erhåller säd.

Abraham i Botstorp hugger ved. År 1823 har han arbetat på garveribygget.

Johannes i Botorp har år 1824 arbetat 2 dagar med att göra skogsplådar å 18 skilling. 2 dagar i bränneriet och 9 dagar med fårhusbygget. 2 dagar på ''Skulet med mat'', 1 dag på kalkhuset och 26 dagar på ladugården. Han fick 1 stop brännvin och råg, resten kontant.

Soldaten Carl Stadig på Getaryggen får säd för sina dagsverken.

Sven skall för ''Hulemässen'' göra 12 dagsverken i 3 år.

Strömberg på Björneberg har smitt hästskor och även satt på dem.

Anders Brask i Utgårdet har huggit en svedja och 2 tjug stafwar.

Anders Brask i Grimsbo har bl.a. dikat.

Abraham på Sågen har 1824 sågat 22 dar å 24 skilling, sågat 79 tolfte bräder och plank och 1834 38 tolfte bräder och plank.

Gamle Brask har gjort 8 dagsverken å 12 skilling och förfärdigat ''Skoffor'' m.m.

Johannes Andersson i Bengtshemmet har 1827 utfört 4 dagsverken och lämnat 1 lispund kött värt 2 riksdaler och smör för samma belopp. Arbetet med spånad och vävnad uppgår till 5:36 rdr. I juni 1839 har han arbetat på ''Ny Torpens byggnad'' 14 dar å 32 skilling. Under 1841 har han arbetat på Bygget, i juni på Ladan. År 1842 har han avslutat arbetet på Drängstugan.

Jonas Johannesson i Ingatorp har gjort skor.

Lars Svensson i Bråtaryd har arbetat som skräddare i 66 dagar och under tiden fått maten. Hans arbete värderas till 12 skilling per dag.

Johannes Hägg i Tomten har 1832 betalat 20 riksdaler för torpet och 5:— för att han begagnat gårdens oxar.

Andreas i Fållnäs betalar 1832 den ”*årliga vacansen för SkjersUdden*” med 16:32 rdr.

Johannes Olofson har 1837 kört sten till ladugården och arbetat på den i 7 dagar.

Lind i Karlslund har lagat ”*min fjädervagn*” för 3:24 rdr och arbetat på hacketseverket.

SID 78 UPPTAR DE ANSTÄLLDA PÅ KÖLINGSBOLM

Rättaren Isac Linnarsson åren 1832—37. Den årliga städjan är 6:— rdr, lönen 40:— och en tunna råg, beräknad kosta 10:— rdr. Persedlarna bestod av ett par stövlar, 3 par skor, 12 alnar ”*Blärgarnswäf*”, 2 lispund ull. Staten: 5 lispund kött, 2:10 fläsk, en fjärding sill, 2½ lispund salt, 3 lispund humle och 15 kannor brännvin, 3 tunnor råg, 2 do havre, 2 do blandråg, 24 kannor korn, malt 1:16, 12 kannor ärtor och 2 tunnor och 16 kannor potatis.

Drängen Swensson får i städja 4:— rdr och i lön 20:—. Persedlarna bestod av 1 par stövlar, 2 par skor, 12 alnar väv, 2 lispund ull, en grå jacka och 1 par grå byxor.

Kökspigan Johanna får år 1832 i städja 3:— rdr och i lön 12:—. Persedlarna bestod av 3 par skor, 1 par kängor, 12 alnar väv och 2 lispund ull

Ladugårdspigorna Caijsa och Johanna har samma lön 1832 och 1834 som kökspigan.

Kammarpigigan Anna får i städja 3:— och i lön 25:—, men flyttar efter 4 månader och erhåller då 8:— rdr. Pigan Ulla får 7:— rdr för ½ års arbete och persedlar. År 1834 i städja 3:— och 12:— rdr i lön.

Mamsell Wallberg får i städja 5:— rdr och i lön 30:— åren 1834—37 och därtill skor, kängor, klänningstyg och ull.

Väverskan Caijsa får 3:— i städja, 20:— i lön och skor åren 1835—36 liksom väverskan Lotta Gustafsdotter.

Flickan MaijaLisa får 2:— rdr i städja och 10:— i lön. Även barnpigigan Gustafwa får den lönen 1836. Huspigigan Johanna Ringsdotter, kökspigan Efwa och hjälppigigan Lotta har 1836 3:— rdr i städja och 12:— i lön.

Trädgårdsmästare Langren gör dagsverken i trädgården 1835—42 och får säd av olika slag och brännvin som ersättning. Swen i Clastorp har röjt trädgården. Murmästaren Lars i Brinken har 1837 arbetat på ladugården, år 1842 arbetar murmästare Blom 25 dar. Kopparslagare Ruckman har arbetat liksom brännmästare Jan under 6 månader 1837. Snickaren Anders i Askåsen har gjort innarede i ladugården för 29:—.

Mjölndrängen Hindrik får år 1837 5:— rdr i städja och 55:— i lön etc.

SÅGEN:

År 1835 såldes 170 tolfter och 1 bräda från ”*Kölingare såg och Hemrys såg*”. Ett särskilt häfte, Kölingareds såg 1841 och 1842, nämner ”*Tredings bräder af Egna Ståckar*.”

”*Wärktyg*”: År 1833 finns en förteckning på verktyg vid Kölingsholm.

Samma år 1833 summeras kreaturen vid Kölingsholm:

12 stycken namngivna oxar, Rosbjörn och Krusbjörn, Stora Pålle och Lilla Pålle, Fagrell och Bakarn, Åslund och Åslund = båda åslundarna, Brunskog och Kron, Kaggen och Orren.

Det finns 12 kor, Blomma, Lisa, Maja, Stjerna, Britta, Rosa, Hjelma, Anna, Tösa, Grilla, Brynta och Spikhorna, en tjur och 6 ungreatur.

12 st får och 2 baggar. 1 orne (galt), 2 suggor och 3 årsgrisar.

KÖLINGAREDS SOCKEN 1840

I Kölingareds socken bodde år 1840 834 personer, 128 män, 130 kvinnor, 89 söner, drängar och mågar, 103 sonhustrur, döttrar och pigor. 476 personer betalade mantalspenning. 43 män var vanföra och överåriga, 75 kvinnor. Det fanns 90 underåriga män och 141 kvinnor.

60 torp fanns i socknen utom soldattorp och åtskilliga backstugor.

Årås säteri bebos av friherrinnan Fredrika Pfeiff, född Homeijer, änka sedan 1837.

Kölingareds Korsgård bebos av Lars Pettersson.

I 1840 års mantals- och skatteskrivningsuppgifter av den 15 nov 1839 står Carl Magnus Wästfelt f. 1802 bosatt på Kölingsholm liksom hans syster Louise, född 1800 och hans bror Johan Adolf, född 1809. Dessutom:

Mamsell Clementine Carlén, f. 1816.

Rättaren Anders Carlsten f. 1812 med hustru född samma år.

Drängarna Johannes Bengtsson, f. 1795, Gustaf Andersson, f. 1818, Ansgarius Josefsson, f. 1818, och Alexander Björling, f. 1796.

Pigorna Gustafva Johannesdotter, f. 1819, Malin Gabrielsdotter, f. 1804, Ewa Larsdotter, f. 1812, Stina Andersdotter, f. 1809, Susanna Andersdotter, f. 1812, Majagreta Stadig, f. 1824 och Chatarina Pettersdotter, f. 1787.

Som upplysning tillfogas, att brännvinspanna inte används.

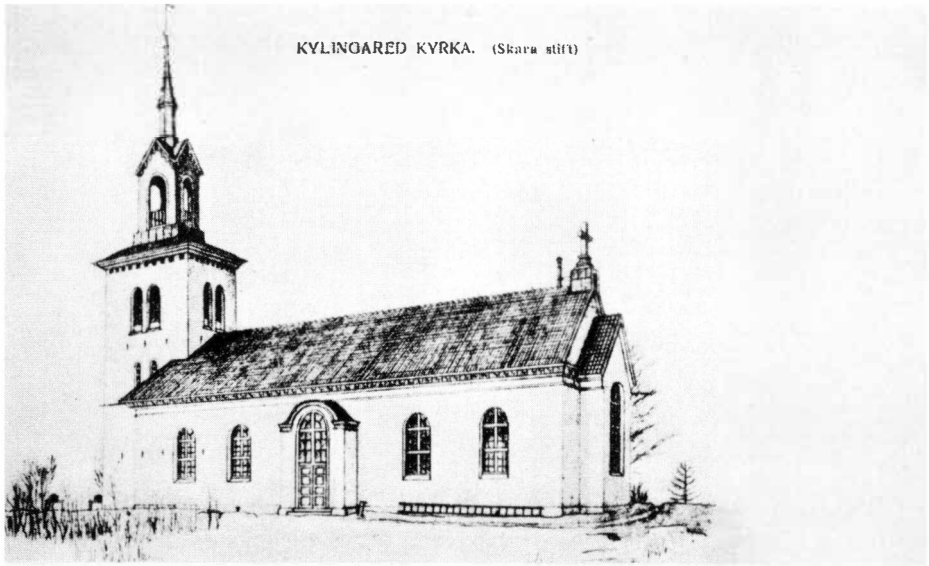
De på egendomen boende torparna och inhysesghjonerna skulle själva svara för uppgifter.

VI. CARL MAGNUS WÄSTFELT OCH CLEMENTINE JOHANNA CARLÉN PÅ KÖLINGSHOLM 1840—1880

Den 24 oktober 1840 gifte sig Carl Magnus Wästfelt på Madängsholm i Baltaks socken, Älvsborgs län, med ”*mamsell Carlén*”, Clementine Johanna, dotter till assessorn Carl Gabriel Carlén och Maria Mathesius. I äktenskapet föddes 1842 dottern Catharina Maria och 1844 sonen Carl Rikard Carlsson. Samma år dog Ulrica Charlotta Elisabeth, född 1834, äldsta dottern i första äktenskapet. Ytterligare två döttrar föddes år 1846 och 1847, som båda dog ett halvt år gamla.

Den 28 juli 1842 förordnades löjtnant J.A. Wästfelt till förmyndare i st.f. fadern Carl Magnus för döttrarna i första giftet, troligen hans bror Johan Adolf, bosatt på Kölingsholm 1839. Han var löjtnant sedan 1835 och blev kapten 1848, samma år, som han gifte sig.

År 1849 tog Carl Magnus Wästfelt avsked som officer och ägnade sina krafter åt Kölingsholm. Han var närvarande då lantmätare P. Öhrwall bestämde gränser och stängelskyldighet mot Hemryd. Wästfelt visade kartor från 1789 och 1790,

Kölingareds nya kyrka. Teckning 1858. Kungliga biblioteket, Stockholm.

som lantmätare Segerdahl upprättat, och upplyste om storskiftet, som ägt rum 1812 och vars gränser fastställdes 1813.

Motparten, ägarna till Hemryd 1 oförmedlat mantal var klockaren Gustaf Andersson, ägare av $\frac{1}{4}$ del, Gabriel Dufva av $\frac{1}{2}$ och Carl Ruckman av $\frac{1}{4}$. Gården Hemryd visade fram karta från 1798 av samme Segerdahl. Gränserna stämde med kartornas, men rågångarna måste märkas på nytt.

Ett nytt sammanträde med lantmätare Öhrwall ägde rum 1851, då gränsen mellan Kölingsholm och Karlskoga i Fiflereds socken skulle fastställas. Gränsdragningen var riktig, men gränsen skulle rätas. Stängselskyldigheten halverades. Den som hade öppen jord måste stängsla kring den.

I juni året därpå skulle gränsdragningen vara klar och då skulle parterna samlas på torpet Skärsudden, nära stranden av sjön Lönnern.

NY KYRKA I KÖLINGARED 1850

I oktober 1850 var den nya kyrkan färdig att ta i bruk, byggd omkring den gamla. Carl Magnus Wästfelt var byggnadskommitténs ordförande. Han lyckades genomdriva, att man 1847 fick mottaga rikskollekt. (Västgötdemokraten 22 maj 1950.) Den 11.4. 1847 skrevs kontrakt med kyrkobyggmästaren. Han skulle ha 1.666 riksdaler och 32 skilling banco, 10 tunnor råg, 5 tunnor korn, 1 dito malt, 12 lispund salt fläsk och lika mycket osaltat. 3 kannor söt mjölk dagligen, husrum samt sängkläder. Socknen släppte till material och arbetskraft.

År 1862 blev C.M. Wästfelt socknens förste kommunalstämмоordförande.

ÅR 1841 ÖVERKLAGADE WÄSTFELT PRÄSTERSKAPETS TIONDE FRÅN KVARNARNA I HEMRYD OCH KÖLINGAREDS STOM

Åren 1833—36 hade tvenne par stenar funnits vid Hemryds kvarn, som levere-

Kyölingared Kyrka med omgivning

Kölingareds kyrka med omgivning. Vykort. Kungliga biblioteket, Stockholm.

rat sitt tionde, 1836 raserades Hemryds kvarn och 1 par stenar flyttades till Kölingareds stom. Åren 1837—39 fanns i Kölingared ett par stenar som 1840 utökades till 2 par. Den 7 aug 1839 förrättades skattläggning. Mäldetillgången beräknades till 294 tunnor och räntan därav till 2 tunnor och 21 $\frac{3}{4}$ dels kappar spannmål, utom räntan för det från Hemryd överflyttade stenparet.

År 1843 kom *”Rikets KammarCollegii utslag: Räntan av Kölingareds kvarn med 2 par stenar fastställdes till 9 tunnor och 30 kappar spannmål, då kvarnen kunde drivas året runt. Då dammfästena på båda sidor står på frälse grund skulle räntan i rusttjänst förvandlas.”*

Först 1860 kommer slututslaget gällande Hemryds kvarn, som då sedan länge varit nedlagd. Kvarnens grundränta, en tunna 9 $\frac{3}{5}$ kappar spannmål skulle från 1858 avskrivas. Hemryds tullmjölkvarn, flyttad till Kölingareds stom skulle enligt utslag 1861 betala för Sikt- och grynmaldestenpar i jordeboksränta 15 kappar vete, 19 kappar råg, 10 kappar korn samt 5 riksdaler och 24 skilling banco.

HEMRYDS KVARNFALL

De invecklade ägoförhållandena kring Hemryds kvarnfall fick Carl Magnus Wästfelt att skriva många inlagor.

1. Enligt beskrivning till karta över Hemryd 1798 ägde Adolf Fredrik Wästfelt den 25.9 1798 halva gården. Andra hälften delades av fänrik Nils Wästfelt och Ephraim och Gabriel Ruckman. Ägora delades i 4 lotter. Adolf Fredrik fick 1 och 2. Kopparslagaren Ephraim Ruckman nr 3 och Gabriel Ruckman nr 4. Även torpen till gården delades. 1809 får löjtnant Carl Flach, Brängesås tillbaka torpet Kärerydet, som AF. W. olagligen tagit.

2. Christian Benjamin von Braun köpte den 19.2.1811 för 2.000:— riksdaler

frälsehemmanet Hemryd $\frac{1}{2}$ mantal jämte frälseräntan och räntan av ett annat halvt mantal i hemmanet samt därtill hörande skattlagd såg och mjölkvarn. Säljare var löjtnant Nils Friedrich Wästfelt. Laga fasta begärdes och fastställdes av häradshövding S.G. Lindequist.

2 b. Den 30.10.1811 upplåt Christian von Braun, såsom ägare av frälseräntan å hälften av frälse skattehemmanet Hemryd till åboarna och skatterättsägarna Anders Andersson och Anders Ruckman samma frälseränta att på 50 år under arrende inneha emot deras andel i kvarnfallet till sk. Hemryds kvarn.

3. I ett brev från Bo Oxehufvud den 20.8.1817 förpantar han till Chr. von Braun på 50 år för 33 rdr och 16 skilling banco skogen som hör till Kylingareds by, som nu är inhägnad till torpen Rönnebacken och Fröjda. För ytterligare 8 skilling kan von Braun fritt få disponera området.

4. Den 9.11.1817 sålde kapten C.B. von Braun och hans hustru Justine C. Miltz till bonden Bernt Andersson i Kummeryd $\frac{3}{4}$ mantal frälsehemmanet Hemryd för 2.666 rdr och 32 skilling och till hemmanet lydande mjöl- och sågkvarn tillika med kvarntorpet Kåryd, Rönnebacken. Han undantar $\frac{1}{4}$ del i Hemrydsfallet med dess hus under 49 år.

5. Den 26 oktober 1834 konstateras av O.Ph. Oxehufvud, att von Braun och lagman Nerman blivit ägare till frälseräntan till $\frac{1}{4}$ mantal Hemryd och denna dag sålt den till Carl Magnus Wästfelt och därför överfört kontraktet på Wästfelt. Överlåtandet godkändes av Gustaf Andersson och Carl Wilhelm Ruckman, nuvarande ägare.

6. År 1838 meddelade landskontoret i Vänersborg, att Hemryds kvarn och såg aldrig tillhört Kronan på annat sätt än enligt skattläggning från år 1698, 1819 och 1820.

7. År 1849 krävde C.M. Wästfelt Gabriel Dufva på en summa av 7 riksdaler och 4 skilling för åren 1832—1849, vilket denne betalade.

8. 19.9.1859 finns utställt lagfart på $\frac{1}{2}$ mantal Hemryd för Johannes Andersson och hans hustru Elisabeth Jakobsdotter, som köpt gården för 19.000 riksdaler av David Johanson och Fredrika Johansdotter. $\frac{1}{4}$ dels mantal var frälse och $\frac{1}{4}$ dels frälsekatte. Dock förbehölls förpantnings- eller arrenderätten till torpen Enebacken och "*Runnebacken*" samt ett kvarn- och sågfall enligt innehavarnas kontrakter.

Jakob Jonasson och Maria Andersdotter skulle äga och bebo husen på torpet Fröjden med omgivande land under sin livstid.

Som bilaga medföljde köpekontraktet mellan Bernt Andersson, Kummered och C.B. von Braun från 1817. I detta står som nr 4 att den till Hemryd lydande mjöl- och sågkvarnen med kvarntorpet undantogs och även torpen Kåryd, Rönnebacken och "*Fröjda*".

Domstolsutslag blev att von Braun behållit vissa delar vid försäljningen 1817 som kvarn och såg, som efter 49 år kunde inlösas med 4.000 riksdaler.

9. Den 19.9.1869, daterat Fifulered säljer Josef Abrahamsson och Kristina Dufva $\frac{1}{2}$ mantal frälse Hemryd för 7.616: 66 $\frac{2}{3}$ riksdaler till Johannes Andersson

och Lisa Jakobsdotter (Elisabeth). Betalningen är fullgjord. — förbehålles de på hemmanet varande förpantningsrättigheter enligt kontrakt.

År 1852—1861 betalade Johannes Andersson, för del i fallet?, en summa till C.M. Wästfelt.

10. År 1861 förklarade sig Johannes Andersson införstådd med kontraktet underskrivet av Gustaf Andersson och Carl Wilhelm Ruckman.

11. 1866 stämmer Carl Magnus Wästfelt nämndeman Johannes Andersson, Hemryd. Han fordrar frälseränta för $\frac{1}{4}$ hemman Hemryd = 111 rdr och 18 skilling, sågräkning på 45 rdr och 36 skilling och diverse omkostnader som uppgick till 30 rdr.

Wästfelt har genom köpebrev kommit i besittning av räntan. Han fordrar den från 1862.

Till det året har räntan kvittats mot nyttjanderätt till vattenfallet.

Fordran bestreds av Johannes Andersson, Hemryd. Han är $\frac{1}{4}$ dels ägare till sågen och ville gärna betala sin del av omkostnaden.

En räkning från sågaren Carl Abrahamsson, daterad Hjelman 1866, visade att han under mars—april sågat för Johannes Anderssons i Hemryd räkning:

Helplank 3 å 4 tum 1 tolf

halvplank 11 $\frac{1}{4}$ tum 1 tolf

bräder 90 1 tolf. Såglönen blev 58:53 rdr.

1868 kom utslaget: Innehavarna till Hemryd måste bevisa att de även ägt $\frac{1}{4}$ Hemryd, sågfallet och torp.

Den 2.8.1874 gav kammarjunkare Wästfelt f.d. ägaren till Hemryd Johannes Andersson 2 rdr och 25 skilling utgörande 3 års jordskatt av Hemryds s.k. kvarn och såg.

Som sista handling finns ett inteckningsprotokoll från den 30 nov 1903.

Ägare till $\frac{3}{4}$ mantal Hemryd var Anders Abrahamsson. Nu dödades inteckning från 1870 som säkerhet för C.M. Wästfelt och som förnyats 1880, 1890 och 1899.

Inteckningen hade gällt "för 49 års besittningsrätt under vissa villkor till den under Hemryd lydande mjöl- och sågkvarn med kvarntorpet samt torpen Kåryd, Rönnebacken och Fröjda m. m. enligt C.B. von Brauns och hans frus vid försäljning av hemmanet Hemryd 5.10.1817 för sig och rättsinnehavare gjorda förbehåll."

KÖLINGSHOLM OCH KÖLINGARED ENLIGT CLAES JOHAN LJUNGSTRÖM 1864

I boken Redvägs härad med staden Ulricehamn av Claes Johan Ljungström, tryckt i Falköping 1864 får man glimtar av verksamheten vid gården och i socknen.

Tidan, som rinner genom "*Kylingareds mader, der dock stycketals är för ån gjord en större kanal*".

På Kölingsholm började kammarjunkare Wästfelt på 1830-talet med större mossodlingar. Genom att gräva en bred kanal för Tidån blev omkring 100 tunn-

Kölingared. Ekonomisk karta, kartlagd 1892. Tryckt 1896.

land mader och mossar tjänliga för odling och ”bära nu härliga skördar.” Jorden sköttes också bäst på Kölingsholm liksom på Årås. Beträffande avsättningen av mjölk, smör och ost är den obetydlig med undantag av gården Kölingsholm, Hössna och några andra ställen.

Kölingsholm hör också till de gårdar, som har de bästa hästarna.

Tidan driver ”tröskverk, hackelseverk och tegelbruk vid Kyllingsholm”.

Ljungström berättar om jordmänen och nämner, att leran sällan kommer upp i dagen. Den bästa leran och ändamålsenligaste finns vid Kölingsholm och Ulricehamn, ”hvärest den med mycket arbete upptages och användes till tegel af synnerligen god beskaffenhet.”

Sjön Lönnern har delvis uppstått genom översvämning. På botten finns tusentals furustubbar, som bevarats i vattnet. Kräftfångsten där och i Tidan är till gagn för den fattigare befolkningen. Man får i Falköping 50 öre tjoget, även om de är en tum långa. Barn vid Ätran kan tjäna 20 till 30 riksdaler på kräftfångst.

I kapitlet om folktro berättar Ljungström, att ”Haffrun i Lönern” begärde en kyss av en fiskare. Han kysste henne och fick en aborre som tack!

Vid hemmanet Söred i Kölingared har en ”hemfarande Påskkäring” skjutits ned.

Socknen hade rätt till gårdfarihandel som tillhörande Redvägs härad, ett av sju häradar. I östra delen av socknen kolades skogen och träkolet såldes till Ryfors järnbruk. Man sålde även virke, bräder, ”byggnadsmaterial” till Jönköping.

I Kölingared fanns en fast folkskola med ambuleringskyldighet och ett sockenbibliotek.

Tack vare att socknen liksom övriga i Redvägs härad var högt belägen var hälsotillståndet gott. Ett bra gott vatten var en bidragande orsak!

Johan Pettersson, Jonte, utanför sin handelsbod i Kölingared med hustru och Marie-Louise Wästfelt, omkring 1900.

HANDELSBOD I KÖLINGARED

Handelsmannen Jonte Petterssons dagbok från åren 1860, 1861, 1862 och 1863 samt kassabok från 1860-talet finns bevarad och ägs av Kölingareds hembygdsförening. (Nordiska museet har haft planer på att kopiera den, men tack vare det långsmala formatet har kopian ställt sig för dyrbar. år 1980.)

I januari 1861 står, att kammarjunkare Wästfelt har betalt sin skuld till dags dato. I februari 1861 levereras till gården en kappe ärtor, en docka vita band och en docka silke.

Från år 1866 finns en helsida: Draglim, timotejfrö, sill, hästskor, tobak, papper, tråd, ättika, knappar, lie, stärkelse, sill, 1 sulskiva, diverse porslin, socker, kaffe och tallrikar t.ex.

Följande års behov var bl.a.: Fisk, sirup, såpa, stärkelse, fotogen. Avbetalning skedde med 2 lispund havre och 1 kalvskinn.

Handlarn har stöpt bly i ett klocklod, sålt 1 beslag till fimmelstänger och 1 skavel till skrandan. Sill, tändstickor och 1 nattpotta står upptagna i kassaboken.

År 1861 har rättaren Anders på Kölingsholm köpt ½ lispund fisk för 1:32 och 10 st "Poteljer Öl" för 2:24. Stalldrängen Gustaf Svensson har köpt 1 stång tobak för —:6. Pigan Hedda, Kölingsholm köpte i juli 1861 ett par vita kaffekoppar, pigan Carri i augusti blekt garn.

Zakarias i Krösebacken köpte tobak i februari, april, november och mars för —:42. Olivia Sjöberg trådnystan, kaffekoppar och 2½ aln kantband för tillsammans 1:20. Samuel i Grönebro: tändstickor, såpa, tobak, svarta lädersulor, tvål och 4 stift. Sulorna var dyrast 2:75.

Sune och Sofie utanför Fiskartorpet.

FAMILJETILLDRAGELSER

Carl Magnus Wästfels dotter i andra giftet Catharina Maria gifte sig på Kölingsholm 1869 med överstelöjtnant Gustaf Adolf Vilhelm Teodor Gustafsson Wästfelt, född 1839 och barnbarnsbarn till Johan Fredrik, son till Nils W., den förste ägaren till Årås och Kölingareds by av familjen Wästfelt. År 1876 blev Catharina Marias make Gustaf Adolf ägare till Säby i S. Vings socken, en gård som familjen Oxehufvud tidigare ägt. Den behölls av familjen till år 1903.

Carl Magnus Wästfels dotter i första giftet Christina Hildegard gifte sig på Kölingsholm år 1879 med sedermera kyrkoherden i Råda pastorat av Skara stift August Lundgren, född 1836, årsbarn med bruden. Makarna bodde i Lidköping vid sin död år 1926 och 1928.

Året därpå 1880, den 2 maj, dog Johanna Clementine Wästfelt, född Carlén, på Kölingsholm. Arvingar var maken Carl Magnus, sonen Carl Rikard, dottern Catharina Maria, gift G:son Wästfelt på Säby och enligt testamente dottern i Carl Magnus första äktenskap Christina Hildegard gift med komministern Lundgren i Beateberg, Skaraborgs län.

Den 14.6 ägde bouppteckningen rum.

Bostaden rymde förmak, matsal, kabinett, kontor och sängkammare förutom tre gästrum. Kök, förstugor m.m. värderades med hänsyn till utrustning.

Ett kabinettsmöblemang bestod av 2 soffor, 10 stolar, 3 bord, 1 kista och en eldskärm. På väggarna hängde 26 tavlor och i taket en liten krona. Alltsammans värderades till 75:— kr (Efter 1875 räknade man i kronor — öre.)

Förmaksmöbeln: 1 soffa, 10 stolar, 3 bord, 1 spegel, 1 puff, 1 etagen, 2 blomsterbord, 1 lampa och 12 tavlor till ett värde av 112:—kr.

Sängkammarmöbeln: 1 säng, 1 soffa, 7 stolar, 2 byråer, 3 mindre byråer, 1 bokskåp, 1 skrivbord, 1 spegel och 3 mindre bord värderade till 79:50 kr.

Salsmöbeln: 1 soffa, 14 stolar, 1 piano, 6 bord, 1 tavla, 7 lampetter, 1 klocka och 1 skänk värda 84:50 kr.

Kontorsmöblemang: 1 soffa, 6 stolar, 3 bord, 1 chiffonier, 1 kommod, 1 bokskåp och 5 tavlor = 30:— kr.

Möblemanget i 3 gästrum värderades till 44:— kr, 3 gamla soffor till 1:50 kr.

Möblerna till 2 gästrum i flygeln summerades till 7:50 kr och diverse gamla möbler till 5:— kr. Sammanlagt blev summan 439:— kr.

Bohaget i övrigt upptog sängkläder, köksutrustning och en särskild förteckning av ”Ull, Lin och Väfnader”. Man skiljde på fin ull, sämre höstull, sämre vårull, sämre ben- och bukull¹⁾.

Till inventariet räknades 6 oxok och 6 enbetsoxok, 3 slädfällar, 3 vävstolar med tillbehör, 1 mangel, bryggghusinventarier till ett värde av 35:— kr, mejeriinventarier till 85:— kr, kvarninventarier till 4:50 och smedjeinventarier jämte kol-förråd till 24:75 kr.

Egendomens värde fastställdes enligt bevillningslängd över fast egendom i Kölingareds socken av år 1877. Kammarjunkare C.M. Wästfelt var ägare till

Kölingareds Backgård ½ mantal frälse	9.600:—
Kölingareds Brunngård ½ mantal frälse	9.600:—
Kölingareds Danielsgård ½ mantal frälse	9.600:—
Kölingareds Korsgård ½ mantal frälse	7.200:—
Kölingareds Lillegård ½ mantal frälse	7.200:—
Kölingareds Stom ½ mantal frälse	9.600:—
Måsebohet 5/8 mantal frälse	11.500:—
Kölingareds Stom och Hemryds mjölkvarn	4.500:—
Hemryds kvarnlägenhet	1.200:—
Hemryds såg	500:—
Egendomens värde var 70.500:— kr	

Arvskiftet ägde rum den 4.9. 1880. Maken Carl Magnus Wästfelt övertog egendomen och lagfart utställdes på honom den 4.10. 1880.

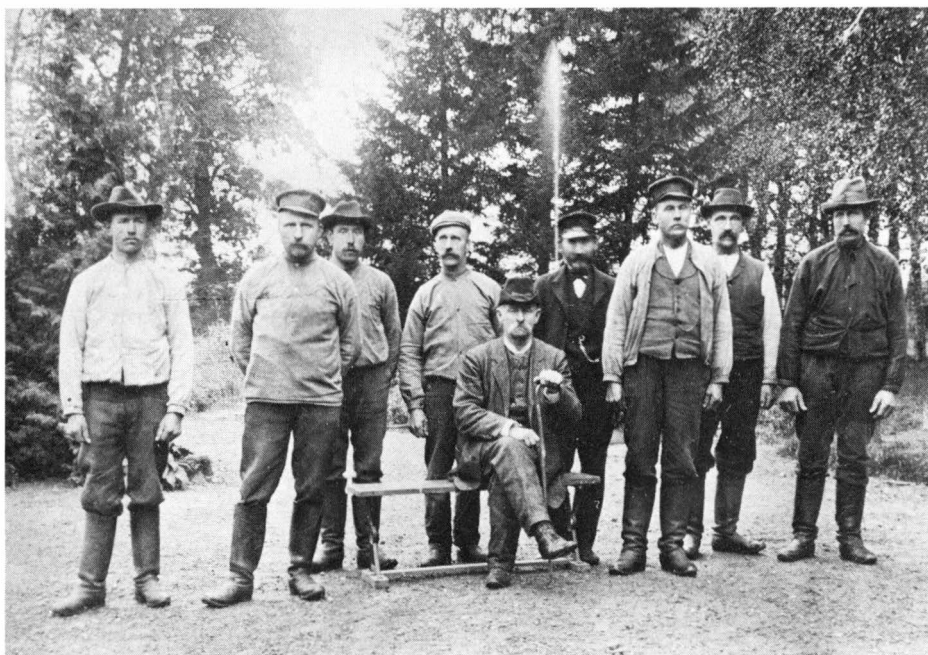
Samma höst, den 30.11.1880, gifte sig Carl Rikard Carlsson Wästfelt, Carl Magnus ende son, med Hedvig Anna Maria Sofia Steuch, född 1857 i Stockholm, dotter till underlöjtnanten Johan Elof Vilhelm Steuch och Hedvig Lovisa Julia Sofia Rudbeck. Han var bosatt på Kölingsholm och drev gården. Fadern Carl Magnus var då 78 år gammal.

Parets förstfödde, sonen Carl Magnus Elof Mattias föddes på Kölingsholm den 5.1.1882 och avled samma dag.

Not 1) ”1840 Årets Wäf-Conto” som tillhört fru Clementine Wästfelt, finns bevarad i Borås Museum.

Kyllingared. Vykort omkr 1910 (?). Kungliga biblioteket, Stockholm. "Likbjörken" t.h. När begravningsståg kom började kyrkklockan ringa just här.

Carl Rikard Wästfelt med anställda: Fr v Vilgot Larsson, Viktor Larsson, Gustaf Abrahamsson, Sune i Fiskartorpet, rättsaren Karl Abrahamsson, Fritz i Bengtshemmet, Gustaf i Jeriko (kyrkvaktmästare) och en ladugårdskarl. Omkr 1900.

På hösten, den 8 oktober dog Carl Magnus Wästfelt, 80 år gammal.

Vid bouppteckningen värderades fastigheten till 70.500:— och övrigt av värde till sammanlagt 86.923:86 kr. Skulderna uppgick till 56.488:07 kr. Behållningen blev 30.435:79 kr.

Arvingar var sonen Carl Rikard och döttrarna fru Christina Hildegard Lundgren och fru Catharina Maria Wästfelt. Arvskiftet ägde rum den 1.11.1882. Fastigheten delades i 3 delar. Lösöret skulle arvtagarna dela sinsemellan.

Enligt lagfart den 30 dec 1882 tillföll Kølingsholm sonen Carl Rikard. $\frac{1}{3}$ var hans arvslott och $\frac{2}{3}$ delar köpte han av systrarna för 56.333 kr och 33 öre.

Carl Rikard med hustru bodde på Kølingsholm, som han från 14 mars 1883 var ägare till. Ännu en son Carl Erik föddes 1884, som dog endast 2 dar gammal.

Den 24.4 1885 föddes dottern Hedvig Clementine Anna Marie-Louise. Den 1.5. dog modern, 28 år gammal.

Dottern Marie-Louise ärvde en tredjedel av Kølingsholm, som dock fadern Carl Rikard köpte för 26.666 kr och 67 öre. Egendomen taxerades nu till 80.000:— kr. Handlanden J. Pettersson, Kølینگared utsågs till förmyndare. Alla egendomens skulder skulle fadern ensam överta. Den 1 december 1885 beviljades lagfart.

År 1891 gifte Carl Rikard sig i Göteborg med Augusta Elisabet Blidberg, född 1861, dotter till klädeshandlaren Peter Blidberg och Augusta Franke.

År 1892 föddes sonen Carl Erik Peter Carlsson på Kølingsholm, min sages man 1978—1981.

VII. CARL RIKARD WÄSTFELT ÄGARE TILL KÖLINGSHOLM 1882—1908.

Carl Rikard W. har skrivit ner några uppgifter om sin utbildning och verksamhet, som bevarats av sonen Carl Erik.

Han föddes 1844 och då var fadern, kapten Carl Magnus W. kommandant på Carlstens fästning i Marstrand. Med sitt kompani vid Älvsborgs regemente var han kommenderad dit som fångvaktare.

Sonen undervisades i hemmet av magister G. Holmblad till år 1858. 1858—61 besökte han Tekniska elementarskolan i Borås. 1861—63 Teknologiska institutet i Stockholm, nuvarande Tekniska högskolan. 1863—64 var han elev vid Hjalmar Kylbergs lantbruksskola, Ryssbylund. Åren 1870—90 företog han många utrikes resor till Danmark, Tyskland, Italien, Frankrike och Finland, delvis med statsunderstöd.

År 1875 inrättades en slöjdskola på Kølingsholm, som år 1883 blev slöjdseminarium för utbildande av slöjdlärare. Den upphörde 1891. (På ekonomisk karta från 1896, kartlagd 1892, finns i ”Kylینگared”, ”Slöjdskola, Garfveri och Skola” utmärkta.) I slöjdskolan tillverkades på förslag av kammarherre Wästfelt bl.a. Korset med svetteduk, som finns i Kølینگareds kyrka. Wästfelt blev kammarjunkare 1880 och kammarherre 1888.

År 1880 lät Wästfelt i Jönköping trycka: ”Slöjdskolan. Dess nytta och ändamål. Arbetets ära och Slöjdskolans organisation”, ett litet häfte på 15 sidor à 35

Interiör från Kölingsholm med spegelram, snidad av Johan Josefsson, föreståndare för slöjdskolan i Kölingared.

Kölingsholm 1908.

”Lilla Troja”. Marstrand 1893.

öre. Han förordar slöjdundervisning i samband med folkskolan, 6 timmar per vecka för både pojkar och flickor. En av motiveringarna är, att främst göra landsbygdens ungdom, *denna jordbrukande befolkning, oberoende av Handverkaren . . .*”. Ungdomen kunde räkna med att få bra platser efter skolan, om de även var slöjdkunniga. I hemmen kunde förfärdigas nödvändighetsartiklar och även säljbara saker, som kunde ge extraförtjänster. Flickorna, som lärt att laga trasiga kläder, kunde senare i livet därmed bidra till hemmets ekonomi.

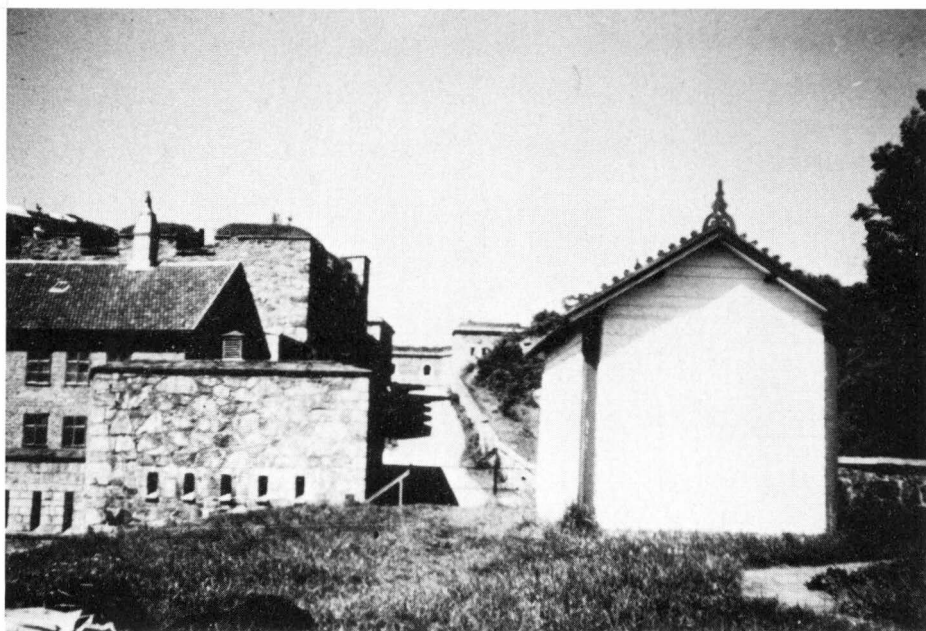
Wästfelt var en tid inspektör för Södra Älvsborgs läns slöjdskolor. (Elgenstierna).

Åren 1886 och 1887 besökte Carl Rikard Marstrand, som han säkert kände till från faderns kommandanttid. Han beslöt att bygga en stuga där.

Vintern 1888 gjordes förslag till Marstrandsstuga och ”*min hederlige trotjänare*” slöjdläraren, föreståndaren för slöjdskolan vid Kølingsholm Johan Josephsson snickrade ihop det lilla huset. Till sommaren buntades det samman och fraktades med tåg till Göteborg och vidare med båt till Marstrand. Carl Rikard och Josephsson drog det med dragkärra till Norra Fältvallen, på vars krön det placerades. Efter 24 timmar var stugan färdig. En fördjupning i vallen blev källare med en röd lucka med text i svart: ”*Dynamit. Behandlas varsamt.*”

Oscar II var med vid stugans invigning och döpte den till ”*Lilla Troja*”. Kungen var ofta där, han ”*hyrde*” den i 9 år med löfte, att varje gång skriva en dikt i stugans gästbok. 259 personer har skrivit sina namn under Oscar II:s i boken. Några dikter finns bevarade, svärmisk naturlyrik i fosterländsk anda.

Stugan har skänkts till marstrandsbygdens hembygdsförening, men står på ett

Wästfels stuga i Marstrand. Foto Ingrid Böhn-Jullander 1981.

område, som tillhör Fortifikationen. Den är ca $2,5 \times 5$ m, helt klädd med träfjäll och målad vit. Ingångsdörr finns på gavel som vetter mot fästningen och fönster på långsidan med utsikt över staden. Sadeltaket pryds på ås och takfall med en utskuren drakslinga, målad i vinrött liksom knutar och ramar kring fönster och dörr. På ett foto från invigningen ser man en flagga gå i topp och Kungen omgiven av damer i tidens modeklänningar.

Huset har under 1981 renoverats och målats. Bevarade inventarier, soffa, skrivbord, ett foto av Oscar II i stor ram och gardin med bollfransar finns magasinerade. Planer finns på att försöka återställa interiören. Som kontrast till den massiva stenfästningen väcker det lilla trähuset, som speglar sin tillkomsttid, många turisternas intresse.

När slöjdskolan lades ner startades en liten träindustri vid kvarnen vid Tidan. I Stockholms dagblad år 1905 finns en artikel från besök vid Kölingsholms träförädlingsfabrik i Västergötland. Man tillverkade en barnfällstol, som exporterades till England, äggkoppar, bakbräden, kavlar och målade ljusstakar efter gamla modeller. Verkmästare var Viktor Larsson och förman Gustaf Andersson. När det var bråttom hjälpte hela familjen Wästfelt till, enligt tidningen. — Tillverkningen var ej lönsam och fabrikationen lades ner.

I Elgenstiernas kalender står att Carl Rikard var ledamot i Älvsborgs läns södra hushållningssällskap och förvaltningsutskott 1885—97. Själv skriver han i sina minnen, 80 år gammal, att han var medlem i 52 år, varav ordförande i 18. Han fick sällskapets stora guldmedalj 1902 och valdes till hedersledamot. Han var ordförande i sällskapets premieringsnämnd för mindre jordbruk i 16 år, ordförande i Nötboskapspremieringsnämnd i 8 år. Dessutom ledamot av styrelsen för

"Fabriken" vid kvarnen vid Tidan, Kölingared.

Älvsborgs läns lantbruksskola vid Önnarp 1889 och ledamot av länets skogs-
vårdsstyrelse i 20 år. Styrelseledamot från 1899 och ordförande från 1908 i Älvs-
borgs m.fl. läns hypoteksförening, sammanlagt i 18 år. (På ett foto står han till-
sammans med ombudsmannen, jur.kand. Erik Sandblad, död 1920. Författarens
morbror).

Han fick ordenstecknet RVO 1880, KVO 2 klass år 1905 och 1 klass 1925.

Flera tidningsartiklar finns bevarade om hans verksamhet. År 1905: Folkpen-
sioneringskongressens epilog: Ett förslag överlämnades till Konungen av biskop
von Schéele, kammarherre Wästfelt, kyrkoherde Tivell och fru Hagen.

I Sv.D. 27.9.1921: "*Grevar och baroner på Lantbruksakademien*". Mötet öpp-
nades av ålderspresidenten bland de närvarande ombuden, kammarherre
C.R.C:son Wästfelt.

År 1924 vid Hushållningssällskapets ombudsmöte, vill C.R. Wästfelt vid 80
års ålder sluta som ombud för Älvsborgs läns södra. Han har varit det i 36 år.

Hans verksamhetslust tog sig uttryck även i Kölingsholm. Från hans tid finns
de äldsta fotografierna bevarade.

Troligen det äldsta fotografiet visar huvudbyggnaden mot gården och en ve-
randa, bestående av tak med fyra stolpar. Verandor blev populära på 1870-talet
och slöjdskolans ledning har säkert tillverkat den. Triangelfältet på framsidan är
randat och avslutas med en träspetsbård. Fönstren på fasaden har 6 rutor, de två
översta avgränsade genom en kraftigare spröjs.

På trädgårdssidan syns en terrass med stolpar, som en slags pergola med sling-
erväxter. En rundel omgiven av en cementrand prydde mittfältet framför bygg-

Carl Rikard Wästfelt (1844—1929) på Kølingsholms gårdsplan med hästen Krick och hunden Jack. Omkring år 1900.

Kølingsholm från väster med tillbyggd biljardsal.

Villa Björkkullen, uppförd 1890—95.

naden och hade i sin mitt en springbrunn. Rundeln finns kvar och rymmer nu en rosenrabatt och på våren lökväxter.

På västgaveln byggde Carl Rikard en åttkantig biljardsal med fönster i nygotik. På östra gaveln var tillbyggnaden rektangulär med tre fönster mot norr och tälttak som avslutades med en skorsten. En ingång fanns på östgaveln. Enligt Carl Erik W. rymde byggnaden barnkammare och tjänarrum samt kök med skafferier, vedupplag m.m.

Den östra flygeln som användes till bostad fick också en veranda och på gavlarna till båda flyglarna fästes träfjäll. Samma typ av fjäll täckte Lilla Troja i Marstrand. Även grindstolparna vid entrén från norr kläddes med fjäll.

På de första fotografierna syns endast två flyglar, de övriga två hade kanske rivits eller förändrats. En nybyggnad var Villa Björkkullen, som uppfördes nordost om huvudbyggnaden. Den byggdes åren 1890—95 för svägerskan, fru Agnes Wijk, född Blidberg och hennes två döttrar, då hon blivit änka. Det är en träbyggnad med utsirad veranda och typisk för sin tillkomsttid. Den brann ner i slutet av 40-talet eller i början av 50-talet.

Från 1898 finns ett utslag om grindars slopande. Carl Rikard W. fick behålla en grind vid Kölingsholms ladugård och en grind nedanför Kylingareds kyrka den s.k. Stoms grind, liksom 6 andra, som han begärt.

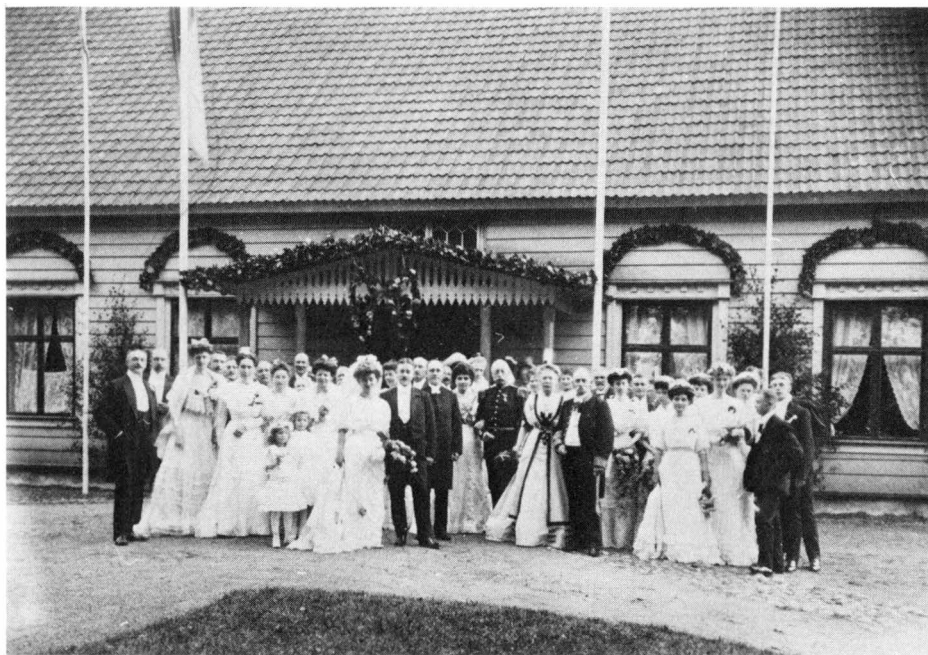
Salongen, Kölingsholm omkring 1900.

VIII. MARIE-LOUISE WÄSTFELT — GÖSTA CARLSTRÖM 1908—1934

År 1908 är Kölingsholm pyntat till fest. Fönstren på norrfasaden har fått överstycken med "droppar". De är också dekorerade med girlander och framför byggnaden är enligt foto flaggstänger resta. Den 31 augusti gifte sig Marie-Louise Wästfelt med Gösta Alexander Carlström, född 1880. Han var född i Skåne, tog studenten i Lund och flyttade till Stockholm, där han utbildade sig till bankman. Han var anställd i Göteborgsbanken. Hans familj var vänner med familjerna Wijk och Blidberg och kom på besök till Kölingsholm.

Marie-Louise, Milis, hade liksom brodern (Carl Erik studerade från fjärde skolåret vid Jönköpings läroverk) undervisats av guvernant i hemmet och där lärt sig allt som hörde till skötseln av ett större hem. När hon förlovat sig med Gösta Carlström bestämdes det att paret efter giftermålet skulle överta Kölingsholm. Han praktiserade ett år på gården Knista nära Skövde, ägd av familjen Åkerberg.

Efter bröllopet 1908 flyttade Carl Rikard Wästfelt med hustru och son till Stockholm. Enligt E.O.R. Lidén, sedan 1906 organist, klockare och folkskollärare, i skriften Kölingared, Ulricehamn 1948, var C.R. Wästfelt en ivrig samlare av gamla möbler, porslin m.m. *"Hans hem var för den etnografiskt intresserade en sevärdhet. Då han överlät gården 1908 tog auktionen på samlingarna ett par dagar i anspråk. Köpare hade infunnit sig från Nordiska museet, från Danmark, italienske konsuln m.fl. storheter."* Han behöll kontakten med Kölingsholm och bygden vilket inte minst Carl Rikards fortsatta engagemang visar. Han dog 1929.

Marie-Louise Wästfelt—Gösta Carlström och bröllopsgäster. Kölingsholm 1908.

Trädgården söder om huvudbyggnaden före år 1908.

Då järnvägen Ulricehamn-Vartofta skulle byggas stakades den över Årås och Kølingsholm med anknötning vid Sandhem. Detta förslag motsatte sig Pfeiff på Årås och kammarjunkare Wästfelt, ty *”det skar sönder deras beteshagar”*. Järnvägen kom att gå i östligare riktning.

Vid Wällered, Årås och Kølingsholm försågade årligen en del virke. Före och efter sekelskiftet drevs vid Kølingsholms kvarn en bobinfabrik, som sysselsatte 3—5 man. Den upphörde 1910 eller 1911. Fabriken hade startats av kammarherre Wästfelt. Förut hade han försökt sig på dels stärkelsetillverkning och dels fabrikation av plåtaskar, (s.k. Nürnbergerkram). *”Denne man var rik på uppslag och ej rädd att sätta igång, men han kalkylerade troligen lite lättvindigt och gav sig ej tid att övervaka driften, och därför skördade han inget guld på sina företag, men han gav folk arbete, och många arbetare hjälpte han sedan till platser på annat håll, då han inte själv behövde dem.”*

Carl Erik Wästfelt minns från barndomsåren rättarbostaden, belägen nordväst om västra flygeln och numera riven. Byggnaden var delad av en genomgående förstuga med ingång från norr. Längst i söder fanns en trappa till övervåningen, där rättaren bodde i tre rum. Det ena var kombinerat vardagsrum och kök. På bottenvåningen fanns i sydöstra hörnet snickarverkstad, i nordöstra ett bostadsrum för två mjölkerskor, de hette Ida och Fina omkring år 1900. De hade eget hushåll och spis eller kamin till det. På andra sidan förstugan fanns en stuga med öppen spis med soffbänkar runt omkring, s.k. torparstugan, där medhavd matsäck kunde ätas. I sydvästra hörnet bodde ladugårdskarlen Gustaf Abrahams-son. Han var ungarl och åt i stora köket. På västgaveln fanns ett tillbyggt höns- hus, något över manshöjd.

UTREDNING OM AVSTYCKNINGAR OCH SAMMANSLAGNINGAR AV GÅRDARNA I KÖLINGAREDS BY.

I samband med bildandet av Kølingsholm 1:1 gjorde distriktslantmätaren i Ulricehamn en utredning daterad den 30 december 1955.

KÖLINGARED STOMMEN 1:3 OCH 1:5 hade fått sina ägor utbrutna vid en den 11.8.1924 fastställd ägostyckning.

Stommen 1:3 hade en areal av 113,0730 hektar. Från denna hade avskilts Stommen 1:2, 1:6, 1:7, 1:8 och 1:9. Den återstående arealen var 110,6428 hektar. Skattetalet $\frac{1}{4}$ mantal.

Kölingared Stommen 1:5 hade en areal av 6,6430 hektar och efter avstyckning av område som ingick i Stommen 1:9 återstod 6,3992 hektar. Skattetalet: $\frac{3}{16}$ mantal. Till hemmanet hörde strömfäll i Tidån.

KÖLINGARED LILLEGÅRDEN 3:2 hade fått sina ägor utbrutna vid en den 6.9.1924 fastställd ägostyckning. Arealen var 105,5740 hektar. Någon mark hade inte avskilts. Skattetalet: $\frac{19}{50}$ mantal.

KÖLINGARED BRUNNSGÅRDEN 4:2 OCH 4:6 hade fått sina ägor utbrutna samtidigt som Lillegårdens. Arealen var 80,5880 respektive 12, 0180 hektar. Någon mark hade inte avskilts. Skattetalen: $\frac{43}{200}$ mantal och $\frac{13}{200}$ mantal.

Hanna med sonen Kalle Andersson utanför Margretefors. Stugan flyttad till tomt vid vägen Kölingared—Ryfors.

KÖLINGARED KORSGÅRDEN 5:1 hade fått sina ägor utbrutna vid ett den 10.5.1813 fastställt storskifte och den 11.8.1924 fastställt laga skifte. Arealen är 124,23 hektar. Ett område hade genom avsöndring avskilts, 118,14 hektar återstod. Skattetalet: $\frac{1}{2}$ mantal.

KÖLINGARED BACKGÅRDEN 6:2 hade fått sina ägor utbrutna vid en den 6.9.1924 fastställd ägostyckning. Arealen är 85,9050 hektar. Ett område om 5500 m² har avskilts som efter sammanläggning ingick i Hemryd 2:1. Kvar blev 85,3550 hektar. Skattetalet: $\frac{7}{20}$ mantal.

KÖLINGARED DANIELSGÅRD 7:2 avstyckades samtidigt som ovanstående. Arealen var 62,13 hektar. Någon mark hade inte avskilts. Skattetalet: $\frac{27}{200}$ mantal.

KÖLINGARED 8:1 hade fått sina ägor utbrutna 1813 och vid ett den 11.8.1924 fastställt laga skifte. Arealen var 3,4570 hektar. Någon mark hade inte avskilts.

MOSSEBOLET 1:1 hade samma datum som ovanstående. Arealen var 145,5960 hektar. Härifrån hade avskilts Mossebolet 1:2 om 5243 m² och 6,9500 hektar, som efter sammanläggning ingick i Hemryd 2:1. Återstod 138,1217 hektar. Skattetalet: $\frac{5}{8}$ mantal.

Den nybildade fastigheten Kølingsholm 1:1 fick 1956 en areal av 722,4257 hektar.

Åkerarealen uppgick till ca 75 hektar. Skattetalet blir 2 och $\frac{283}{400}$ mantal.

I utredningen talas om rätten till vatten i Tidån, Lönnern, Kråkvattendammen och Lilla Laksjön, fiskerätt m.m. samt rätt att bruka vägar över angränsande marker, överfara skogsskiften m.m.

Som avslutning konstaterades, att ekonomibyggnaderna var i gott skick och bostadshuset i tillfredsställande skick.

IX ÄGARFAMILJERNA ALMQVIST OCH EDSTRÖM 1934—1946

Marie-Louise och Gösta Carlström ägde Kølingsholm till år 1934. Ekonomiska svårigheter gjorde det nödvändigt att sälja egendomen. Köpare var Fru Charlotte Almqvist med make Per Gustaf Almqvist.

Charlotte Johanson föddes 1875 i socknen Varola, sydost om Skövde. Med make i ett första äktenskap, Warodell, bosatte hon sig på gården Vilhelmsro utanför Falköping. När dottern Marie-Louise, gift Wetterholm, övertog Vilhelmsro, beslöt makarna Almqvist att köpa Kølingsholm. En syster till Charlotte Warodell-Almqvist var lärarinna i Kölingared, som hon därför väl kände till. Maken Per Gustaf avled strax efter köpet och det var orsaken till att Kølingsholm på nytt blev till salu år 1938. Hon bodde dock kvar i huvudbyggnaden i flera år. Vid försäljningen undantogs torpet Skärsudden vid Lönnern. Det ägs nu av dottersonen, kamrer Bertil Wetterholm, Falköping.

I Svenska gods och gårdar under redaktion av Waldemar von Sydow och Sten Björkman, Uddevalla 1940, finns uppgifter om Kølingsholm med ett foto av huvudbyggnaden taget från trädgårdssidan. Gården har en total areal på 647 hektar. Taxeringsvärdet är 138.500:— kr. Skogen består av gran med 100 hektar lövskog utmed Lönnern. Gården har 10 hästar och 54 nötkreatur, kvarn, såg och elverk och rikt kräftfiske i Lönnern.

I Svenska gods och gårdar av G.H.W. Planting-Gyllenbåga och Erik Åkerhielm, Stockholm 1923, publicerades foto av bröllopsgården 1908 med uppgiften att Kølingsholm det året överläts till dottern Marie-Louise och godsägare Gösta Carlström.

Hösten 1938, sålde Charlotte Almqvist Kølingsholm till sedermera professorn, med.dr. Gunnar Edström Lund. Han tillträdde den 14 mars 1939 och behöll gården till den 14 mars 1946. Professor Edström har själv lämnat uppgifterna och ett P.M. om gården, 3.10.1978 som han skrivit tidigare, men bearbetat vid min förfrågan. Han har också ställt sitt fotografialbum till mitt förfogande.

”Gården omfattade ca 650 har, därav ca 150 har åker och något mer än 500 har skog, mest god granskog men även ca 100 har al och björk mot Lönnern. Till gården hörde kvarn, såg, elektricitetsverk, mejeri, i Lönnern ett rikt kräftfiske. Vattenfallet i Tidån vid Vällerns utlopp var utbyggt sedan början av 1800-talet men någon lagfart fanns ej. Fallhöjden var ca 3 meter, men dammen var mycket bristfällig, så att det mesta vattnet rann igenom.

Jag anställde en arrendator, som skulle börja den 14 mars 1939 med 5 års kontrakt. Arrende i natura, främsta posten var daglig leverans till mejeri av 40 l mjölk. Under vintern 38—39 måste ekonomibyggnaderna ses om. Mejeri och stall revs och ladugården ombyggdes till dels stall för 8 hästar, dels ladugård för 40—50 djur samt mindre utrymmen för höns, får och grisar. Ett nytt tak av eternit lades. Samtidigt ombyggdes den västra flygeln till arrendatorbostad om 5 rum och kök med centralvärme m.m. samt villan Björkkullen till bostad för vår familj. Änkan Almqvist hade förbehållit sig att tills vidare få bo kvar i Corps de logis.

På våren anställdes en skogvaktare och för honom byggdes en bostad invid landsvägen strax söder om gården.

Till gården hörde 17 torp. Jag lät friköpa 5 stycken, övriga torp revs och marken förvandlades till skog. Bostad för mjölnare revs och en ny byggdes. Till husen för skogvaktare och mjölnare användes i främsta rummet virke från egen skog, som sågats i egen såg. Övriga kostnader blev endast ca 8.000:— kr för vardera.

En lokomobil inköptes för elverket, som levererade ström till socknens bönder och ledningar reparerades. Ansökan gjordes till vattendomstolen och utbyggnad till 3 m fallhöjd beviljades. En ny dammbyggnad uppfördes, en kaplanturbin installerades, kvarnen fick 5 nya maskiner och sedan visade det sig att lokomobilen ej längre behövdes. Vi fick överflöd på kraft och nattuppvärmning av hela gården ordnades.

De 100 hektaren vid Lönnern med al och björk hade av mig ansetts värdelösa. Under åren under kriget blev det stor efterfrågan på alvirke för träkolsframställning. Under 1941—43 avverkades ca 11.000 m³, som jag fick 3 kr pr. m³ netto på. Därefter fick jag hjälp från Skogsvårdsstyrelsen med utdikning och viss nysådd. Vi högg även ned en uråldrig ekdunge, som hade helt ihåliga träd och planterade där s.k. elitek, som vi fick från skogsvårdsstyrelsen.

År 1944 gjordes en total renovering av Corps de logis, då vi själva flyttade in. De båda tillbyggnaderna, som var estetiskt mycket störande, revs. Centralvärme och avlopp ordnades. I byggnadens mitt revs några väggar och en genomgående hall bildades. Under arbetet upptäcktes under västra delen av huvudbyggnaden en liten källare från vilken ledde en underjordisk gång ut mot söder. Vi kunde dock blott komma fram ett par meter och sedan lade vi igen densamma. Även vindsrummen renoverades.

När jag sålde gården uppskattades de gjorda förbättringarna till ca 150.000:—kr, däri ingick dammutbyggnaden och den helt renoverade kvarnen.

År 1944 inköptes från Lunds stad 4 st gamla gaslyktor, som uppsattes vid gården för elljus.

Vid mitt frånträde av gården hade underhandlingar upptagits med Katrinefors El AB om samkörning betr. elförsörjningen i socknen samt tillvaratagande av nattkraften, men de blev aldrig slutförda. Den 14 mars 1946 tillträdde direktör Simon Lindholm, Eksjö, gården samt inflyttade med en son. — Vi hade gjort byte så att jag i stället förvärvade tvenne stadsfastigheter i Eksjö. Lindholm ägde då även Årås, som han köpt något år tidigare, och avsåg att samköra dess elverk vid fall mellan Vällern och Jogen med Kölingsholms och på så sätt kunna reglera Jogen bättre och få ut mer kraft i båda fallen. Jag vet ej om han lyckades med detta. Kräftfisket i Lönnern var bra. Vi fick årligen minst 1000—1500 tjog, i Tidån och Vällern däremot dåligt . . .

De glasmålningar som infällts i väggen av hallen i Corps de logis var utförda av den kände glasmålaren Reinhold Callmander, Göteborg, och hade tidigare funnits i det hus, Storgatan 47 i Göteborg, som jag tidigare ägt. De ansågs värdefulla vid försäljningen av gården, likaså de tennpjäser som även ingick i köpet — går-

den såldes nämligen med orörda inventarier. (När Lindholm sålde gården 1959 var allt lösöre borta och han bad att få ta med sig även glasmålningen. Förf. anm.)

Åkrarna ned mot byn var mycket sankta och jag diskuterade med lantbruksingenjören om tillstånd att få lägga en kulvert under landsvägen för avvattning, men fick aldrig tillstånd under min tid.

Under kriget var hela familjen evakuerad på Kølingsholm under något mer än ett år efter april 1940, då på grund av tyskarnas angrepp på Danmark stor del av Lund var evakuerat. Vi hade hela vårt bohag på Kølingsholm från maj -40 till våren -43 och blott mindre antal möbler kvar i Lund. Vår kollega professor Erik Hedvall hade även sitt bohag och sin familj på Kølingsholm under den tiden.”

X SIMON LINDHOLM 1946—1959, INGRID BÖHN M.FL. 1959—1974

Direktör Simon Lindholm, som köpte Kølingsholm 1946, fortsatte att ha jordbruket utarrenderat. Han drev en omfattande rörelse i fastigheter och trävarubranschen. Han berättade, att han under 30 år ägt 70 olika gårdar. Han hade Eksjö som centrum för sin rörelse. Han avverkade stora arealer av skogen, men verkställde även nyplanteringar. Brist på likvida medel tvingade honom att sälja Kølingsholm år 1959.

Köpare var författaren till denna historik Ingrid Böhn, f. Jerdén, då som änka till VD för AB Hörle Bruk, Värnamo. Jag sålde 4/5 delar till mina barn Margareta, Rolf, Solveig och Jens. Köpesumman var 550.000:— kr. I försäljningen ingick inte kvarnen med elektricitetsverket och kvarnbostaden. Denna del såldes till Domneåns kraftverk. Beteckningen på egendomen var Kølingsholm 1:1. Anledningen till köpet var att AB Hörle bruk sålt sin eldistribution till Värnamo kommuns elverk och att styrelsen beslutat att för den erhållna likviden köpa en välbelägen skogsgård.

Vid tillträdet fanns en arrendator, Hermansson, som bodde i västra flygeln. Han hade mjölkkor bl a. Skogsdelen sköttes av AB Hörle bruks skogsförvaltning. En skogsplan upprättades av V Trahns skogsbyrå. Timret sågades vid AB Hörle bruks sågverk.

Huvudbyggnaden var helt tömd och på nytt behov av reparation. Då arrendatorn ville flytta beslöts, att den nye arrendatorn skulle bebo halva huvudbyggnaden, den västra delen. Under 1961—62 kostade reparationerna på byggnader 66.000:— kr. En helt modern lägenhet med nytt kök och bad inrättades och under östra delen av byggnaden togs en större källare upp för pannrum m.m. Även östra delen av byggnaden med bevarat stort kök blev bostad, först för en medarrendator, sedan för en lärarinna.

Det nya arrendatorsparet, Gunborg och Sigvard Pettersson, höll mjölkkor och födde upp svin. Året runt fanns möjlighet till skogsarbete.

Ägarna bodde vid besök först i skogvaktarbostället, men då detta uthyrdes i gavelrum till huvudbyggnaden. Kräftfisket i Lönnern lockade alltid den 7 augusti till besök.

Ett av de första åren skänktes kyrkbacken mot nordväst till kyrkan, då den efter vägens nystakning naturligt hörde till kyrkområdet. Det frånsålda torpet Olshemmet köptes tillbaka och lades till gården, Kølingsholm 2:1.

XI JENS OCH KAIS BÖHN 1974—

År 1972 blev Jens Böhn, f. 1947, intresserad av att överta Kølingsholm. Han var då fil.kand. i matematik, fysik och kemi, en examen som han avlagt vid Lunds universitet. Under 2 år praktiserade han i jordbruk och kreaturskötsel i Skåne och Småland. Den 14 mars 1974 övertog han gården och löste ut sina systerkon. Han var då gift med Kais Jansson, född 1949.

Efter studentexamen i Värnamo bedrev hon akademiska studier i Lund i ämnen genetisk och mikrobiologisk. År 1981 har de fyra barn, Anna-Karin, Jesper, Johanna och Oscar.

År 1959 fanns i Kølingsred, skola, handelsbod, postkontor och ålderdomshem. En komminister bodde på gården Hemryd, prästboställe. Nu är alla dessa inrättningar nedlagda. Skolbussar kör barnen till Dalum och Timmele. En livsmedelsbuss kommer varje måndag. En ambulans lämnar brev. När ålderdomshemmet tömdes, köptes byggnaden av arrendatorsparet Pettersson, Kølingsholm, och inreddes till deras nya bostad. Kølingsred tillhör Norra Åsarps pastorat och kyrkan betjänas av tillresande präster.

Kais och Jens Böhn satsade på biffkor av Herefordrasen och får. Ladugården mekaniserades och alla byggnader renoverades eller revs. Parkområdet röjdes och nya stängsel inhägnade beteshagar. En ny maskinpark för jordbruket inköptes. Skogsbruket följde skogsplanen och virket såldes till AB Hörle bruks sågverk.

Huvudbyggnaden blev enfamiljsbostad med det gamla köket mot norr bevarat. Mittrummet blev vardagsrum med nyuppförd öppen spis, konstruerad så, att den är en extra värmekälla. Värmepannan eldas med flis. Den västra lägenheten blev sovrumsavdelning och arbetsrum intill förstugan, varifrån trappan för till vindsvåningen. Matsal finns söder om köket. På vinden har byggts en bastu.

Västra flygeln håller på att inredas till en modern bostad, med exteriören helt bevarad. T.o.m. träfjällen på gaveln har ersatts med nya. Östra flygeln är bod med delar av den äldre inredningen bevarad. Loftet används som gillesstuga. Rättarbostadens gamla vällingklocka har satts upp på gaveln. Mejeriet, som länge varit nedlagt, har blivit 2-bils garage.

Byggnaderna har målats i ockragul färg. På gårdsplanen växer eken, som planterades 1811 och på västsidan en hängbok från 1892, det år Carl Erik Wästfeldt föddes.

Trädgården på sydsidan består av en gräsmatta med blomsterrundel- och trädgårdslanden ligger på östsluttning mot byn. Frukträd är nyplanterade.

Kølingsholm har på nytt fått ett ägarpar som vill vårda och förbättra och samtidigt driva ett rationellt jordbruk och skogsbruk. Båda tar del i samhällets föreningsliv, Jens som ordförande i LRF och Kais som styrelsemedlem i Hembygdsföreningen. Det är de, som med intresse följt den gamla gårdens historia som jag

Kölingsholms gård 1982. Foto Jens Böhn.

velat levandegöra genom forskning på platsen och i arkiv och bibliotek. Dessa har underlättats genom att jag sedan 1968 är bosatt på Lidingö och nu gift Jullander och helt kan ägna mig åt forskning och studier inom områdena konst- och kulturhistoria.

Ingrid Böhn-Jullander

KASHMIRVÄVNADER — EN PROVKOLLEKTION AV ULLA CYRUS-ZETTERSTRÖM

De vävnader, som utgör höjdpunkter i den textila konsthistorien är sådana där materialet nått sin högsta fulländning och där mönster och utförande är produkter av folklig fantasi och hantverksskicklighet. Som exempel kan nämnas de peruanska dubbelvävnaderna i finaste bomull, det kinesiska Han-sidenet, de västafrikanska mantlarna hopsydd av smala remsor, de holländska linnedukarna, de skandinaviska ryorna eller varför inte schalarna från Kashmir.

De flesta av oss har kanske aldrig haft tillfälle att studera en äkta kashmirschal. Vi ser framför oss en stor schal, som brukade pryda flygeln i barndomshemmet, men den schalen var en produkt av ett västerländskt inflytande om den inte rent av var vävd i Europa.

De äldsta schalarna var smala och långa och hade bårder endast i kortsidorna. De bars av männen som en statussymbol och kan jämföras med de fältbindlar, som våra kungar bar över rustningen. Att schalvävningen kom att blomma och nå sin högsta fulländning just i Kashmir berodde dels på tillgången till den fina ullen, dels på Kashmirs paradiska skönhet som inspirerade till ett mönsterskapande oöverträffat i andra delar av Indien.

De äldsta bevarade kashmirschalarna är från 1600-talet, men man vet att vävningen uppmuntrades redan under 1500-talet och att den troligen har anor från 1300-talet. Till Europa importerades kashmirschalar särskilt under senare delen av 1700-talet och fram till 1870-71 års krig. Hos porträttkonstnärer som Ingres kan vi se damerna bära rektangulära schalar med ett slätt mittparti, smala kantbårder och bredare bårder i kortändarna. Bild 1.

Borås Museum förvärvade 1973 en kollektion prover på kashmirvävnader som var inköpta i Indien av fröken Tove Alm. Det är 88 tygbitar med inventarienummer 567 15—567 83. Flera av bitarna är uppenbarligen prover. Nr 567 25 och 567 79 t ex har en del av mönstret vävt endast över halva provets bredd. Det var brukligt att den som ägde ett väveri hade prover att visa sin kundkrets. Kollektionen är troligen från mitten av 1800-talet och på den tiden var ägaren även skyldig att visa prover på sin tillverkning för maharajans inspektor som bestämde tulltaxan efter kvaliteten.

Vid denna tid var efterfrågan på schalar så stor att väverierna specialiserade sig på att väva olika delar av schalarna. Delar syddes sedan ihop. Boråskollektionen omfattar mest bårder och dessa kunde användas även till andra klädesplagg, men de flesta bårderna var avsedda för schalar.

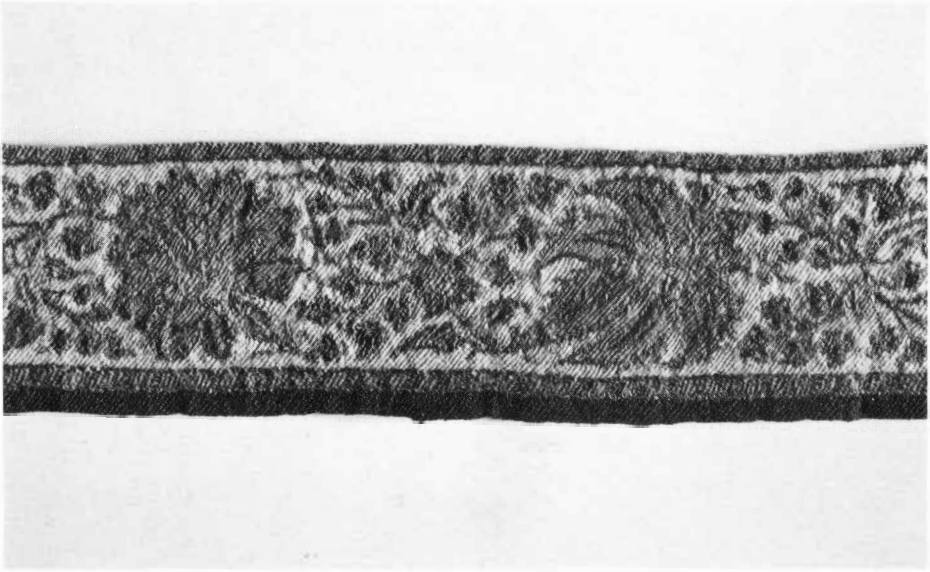

1
*J.A.D. Ingres, Madame Rivière 1805,
Louvre Paris.*

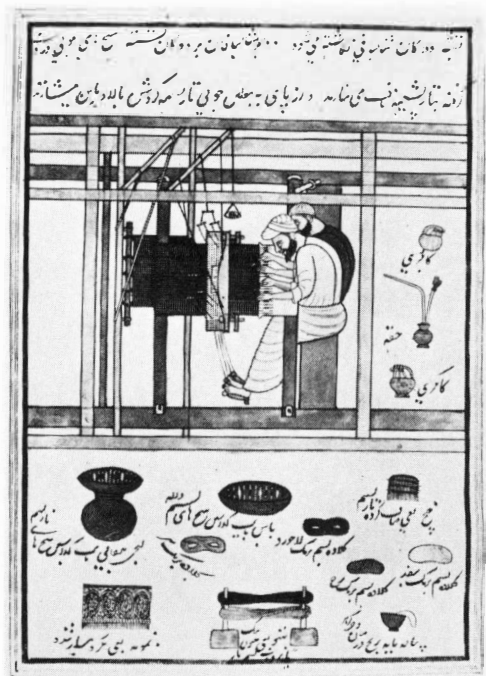
Vävproverna är rikt mönstrade med blommor och blad i en persisk-indisk stil. De flesta mönstren innehåller buta-formen, se bild 2. Den lär inte ha kommit till Kashmir förrän under 1700-talet. Det är en urgammal persisk form som liknats vid en låga, en cypress m.m., men som nu brukar kallas schalmönstret. Den är assymetrisk och har spetsen mer eller mindre böjd inåt. Den omväxlar ofta med en symmetrisk bladform. Formerna är fyllda av blad och blommor vars stjälkar ibland kommer upp ur en vas eller en antydning till rot. Även botten är fylld av blommor och blad och avgränsas från formerna av en smal omönstrad kontur. Utöver huvudbården är det ofta en eller flera smalare bårder. Smalare bårder vävdes också för sig t.ex. 567 64, bild 3. Mönstret är här en blomsterslinga med fyra olika blommor.

I kollektionen finns det mönster som skiljer sig avsevärt från varandra varför man kan tänka sig att de kommer från olika verkstäder. Nr 567 71 t ex, bild 4 har ett sirligt mönster inordnat i bredare och smalare bårder som går diagonalt över tyget. Bottenfärgen är ljus grönblå. I de äldre mönstren var bottenfärgen alltid vit — när den är färgad tyder det på västerländskt inflytande.

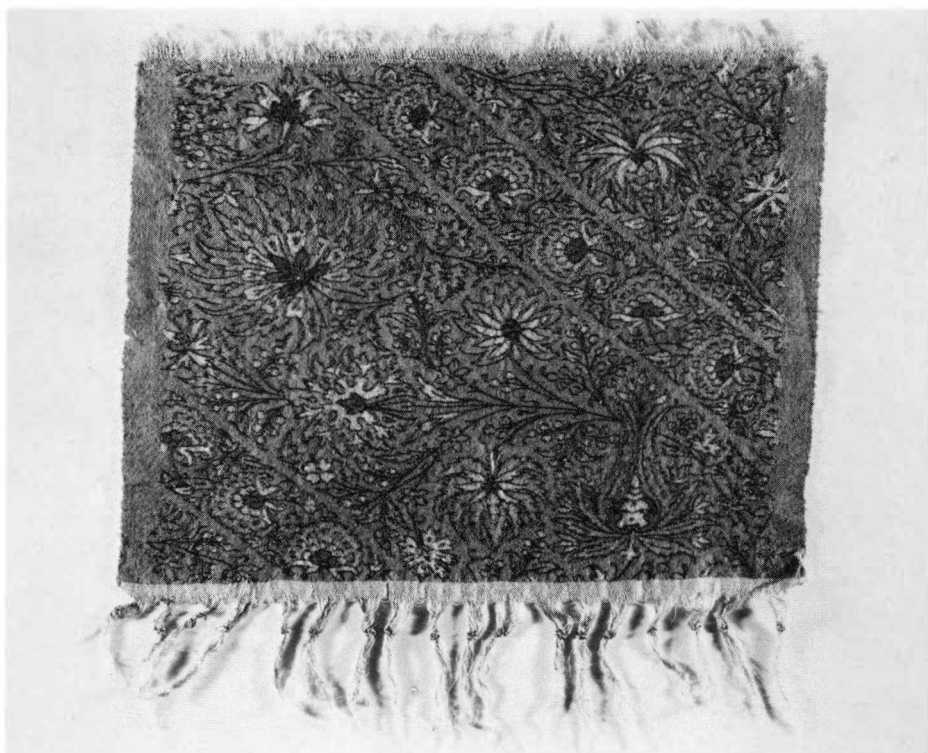
Standardverket när det gäller kashmirschalar är John Irwin: The Kashmir Shawl. Ur den är bild 5 med de två vävarna hämtad. Målningen är från mitten av 1800-talet och visar att man använde en enkel horisontal vävstol. De fyra skaften är upphängda med vävhästar och deras nederdel har genom snören en direkt förbindelse med de små tramporna. Även om väven är smal är det två män som väver. De sitter troligen på en verkstad. Det fina garnet spänns av kvinnorna som hemarbete.

3
 Kashmirprov 205 mm x 34 mm, Borås Museum 567 64. Mönstret är gult, blågrönt och ljus grönbliått på naturvit botten med konturbroderi i lila, blått och orange. Ena stadkanten är grön på brunsvart varp.

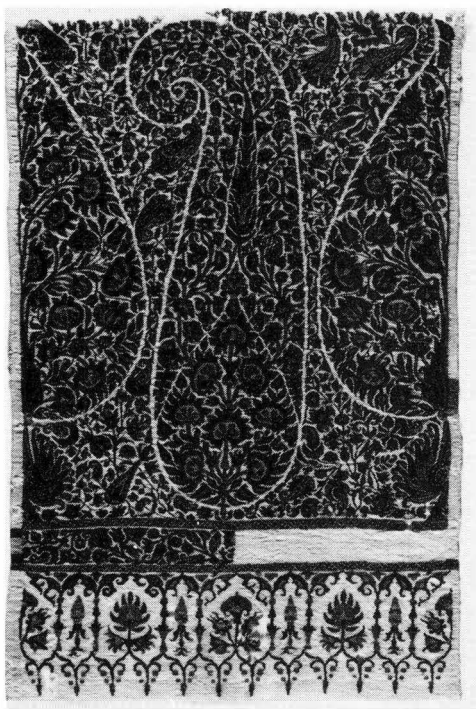
5
 Schalvävare i arbete vid vävstol, nedanföör syns olika tillbehör. Målning av lokal konstnär, Kashmir vid mitten av 1800 talet.
 Ur John Irwin, The Kashmir Shawl.

4
Kashmirprov 250 mm x 260 mm, Borås Museum 567 71. Mönstret är gråbeige, orange och ljus grå-rosa på ljus grönblå botten med konturbroderi i gråbrunt och lila.

6
Kashmirprov 165 mm x 75 mm, Borås Museum 567 31:2. Mönstret är grårosa och ljus grårosa på naturvit botten med konturbroderi i brunt. Ena stadkanten är grön på brunsvart varp.

7
 Kashmirprov 435 mm × 285 mm,
 Borås Museum 567 79. Mönstret är gult,
 gulrött, rött, rosa, blålila, blått och ljusblått
 på naturvit botten med konturbroderi i
 mörkbrunt och ljusblått.

Stickprov på materialet i Borås Museums samling har analyserats av Statens Provningsanstalts filial vid Textilinstitutet. Det visade sig att ullfibrerna hade tydliga epidermisfjäll och att finleken varierade mellan 12 och 18 μ . Det stämmer väl in på kashmirull. En normal merinoull har en finlek på 21—22,5 μ och en crossbred mäter 24—25,5 μ . Kashmirullen var inte inhemsk i Kashmir den kom från en vild bergsget, *Capra Hircus*, som fanns i Tibet och Centralasien samt från vilda bergsfår i Himalaya. Det fina ullgarnet användes till varp, inslag och broderi, men ibland var varpen i kantbårderna av silke för att schalens kanter skulle bli starkare. Efter spinningen sändes garnet till något färgeri där det färgades av yrkesmän. Färgerna i Borås Museums samling har inte analyserats men man får anta att garnet färgats med de naturfärgämnen som var vanliga i Kashmir på den tiden. Till gult användes krokus och en färgtistel, till rött ett färgträ (logwood) och koschenill, till blått och lila indigo och till svart användes järnfil-spån. Grönt tycks ha vållat svårigheter. Enligt Irwin avfärgade man importerad grön boj för att få ett grönt färgbud. Självt har jag svårt att förstå varför man inte överfärgade ett gult garn med indigo för att få det grönt.

Ullgarnet är tvåtrådigt med Z-snodd och S-tvinning. Silket är entrådigt med S-snodd. I yllevarporna är det 35 trådar per cm i medeltal och i silkevarparna 45 trådar per cm. Inslagstätheten varierar mycket även inom samma mönster. Lägst bland de uppmätta hade 567 31:2 bild 6 med 42 inslag per cm och högst 567 79 bild 7 med 67—91 inslag per cm. Värdena är ca tio gånger så höga som i en svensk rölakan.

Mönsterna bildas genom inplock av olikfärgade inslag s.k. diskontinuerliga inslag. På bild 5 syns det att vävaren använder sig av små skyttlar med spetsiga och väl slipade ändar. Han arbetar efter ett kodifierat mönster eller efter en mönsterläsare, ofta en liten pojke som läser mönstret högt. Man kan jämföra tekniken med rölakan (franska tapisserie, engelska tapestry) men bindningen är inte inlagsrips som i rölakan utan en kypert med två höjda och två sänkta trådar s.k. 4-skaft batavia. I samtliga prover har kyperten vänsterdiagonal. Inslagen, som är flera per cm än trådarna kommer att dominera på såväl räta som aviga. Inom parantes kan jag nämna att jag på andra museer sett uppgifter om att det skulle vara 3-skaft kypert i kashmirvävnaderna. Vid noggrann analys har det visat sig att det var 4-skaft batavia. En bindning som i Kashmir har tradition sedan 1400-talet. Där de olika färgerna gränsar intill varandra snärjs inslagen och man slår till med en slagbom efter varje inslag. Man bygger således inte upp varje mönsterform för sig som i bildvävnad s.k. gobelins. När snärjningen sker vid varje inslag kallas det enkel snärjning. Den dubbla snärjningen är vanligast i dessa vävprover. Den ger på rätsidan en distinkt gräns mellan färgytorna, men på avigsidan bildas det en upphöjning, en ås. Den enkla snärjningen blir liksidig den förekommer i vissa prover blandat med den dubbla snärjningen.

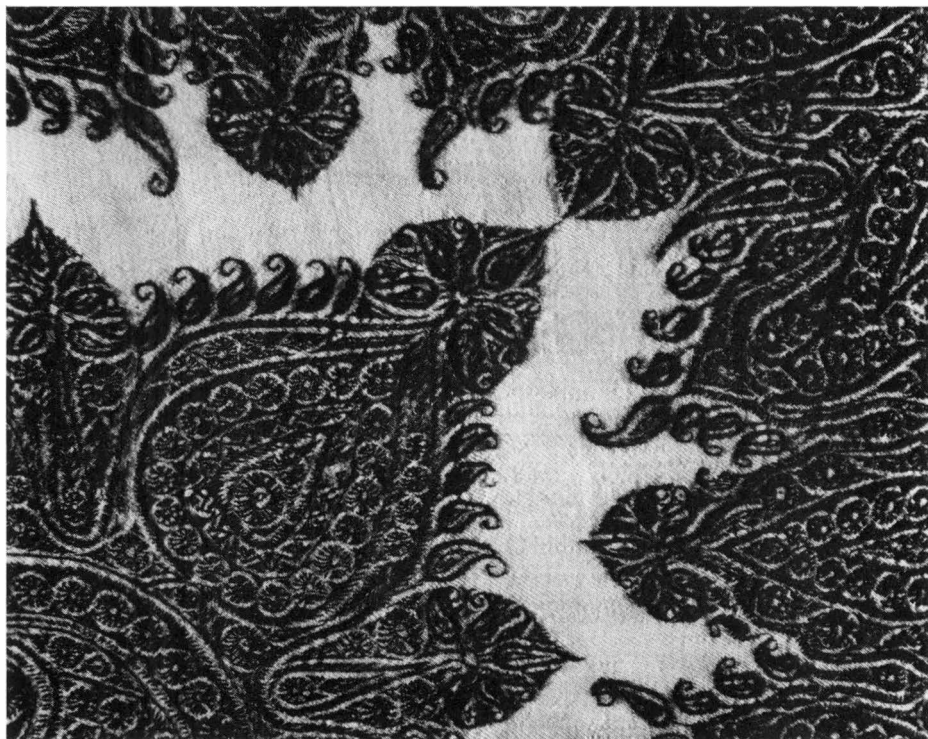
Det har sagts att kashmirvävnader är liksidiga. Det kommer nog av en felöversättning av det engelska reversible, som egentligen bara betyder att vävnaden är användbar på båda sidor. Liksidig i egentlig mening blir inte en vävnad med dubbel snärjning, men när den är så tät och så välvävd som i dessa prover blir avigsidan inte störande. Det blir den först om vävaren fuskar och låter inslaget ”hop-pa” mellan de områden som har samma färg. Det blir då lösa inslag s.k. flotteringar på avigsidan. Endast ett fåtal prover hör till denna kategori, se 567 30 bild 8 och 567 25:1 bild 9.

De äldre kashmirschalarna var enbart vävda, men under 1800-talet började man berika dem med broderi. I Borås Museums samling hör 63 av 88 provbitar till sådana som är både vävda och broderade. Det är i första hand mönsterkonturerna som markerats med stjälkstygn, men broderiet är även till för att få fram fina detaljer såsom bladnerv, blomblad, stjälkar m.m., se bild 10.

Sju av provbitarna har hela mönstret broderat. För en broderad schal behövde man inte betala mer än en tredjedel av det pris en vävd schal betingade.

För den som skall analysera är det alltid bra om det finns stadkanter. I denna samling är det stadkanter i två sidor på 46 av tygerna och i en sida på 13 av tygerna, de övriga saknar stadkant. I stället för fäll har man på flera av proverna trätt varptrådarna tillbaka upp i vävnaden. Flera av bårderna har en grön stadkant på brun varp. Den gröna färgen kan avvika helt från färgskalan i övrigt och man skulle tro att den hade en särskild betydelse. Då jag hörde mig för om detta på Viktoria & Albert muséets indiska avdelning, svarade Veronica Murphy att det fanns flera sådana exempel i muséets samling av kashmirvävnader, men att ingen hade kunnat säga om det betydde något särskilt eller var tecken på en lokal tillverkning.

Som komplement till denna provkollektion vill jag gärna nämna några hand-

10

Broderad kashmirschal 310 cm × 176 cm, Borås Museum 481 23. Broderi i svart på naturvit botten, detalj, 90 mm × 120 mm. Foto 1—11: Borås Museum.

vävda schalar i Nordiska Muséets ägo. Schalen bild 11 har ägts av Gustav V. Mönstret upprepar sig över hela schalen och består av en stiliserad blomsterslinga med 4 olika buta-motiv samt mindre blad och blommor. Färgerna är orange, rött, blått, grönt och svartbrunt på vit botten. Den är vävd på samma sätt som ovanstående, men har några mindre flotteringar på avigsidan. Broderi utöver vävningen förekommer endast på en smal ändbård. Mittpartiet är vävt i 11 à 12 rektangulära delar av olika storlek och hopsytt.

Denna liksom schalen bild 12 har bruna varptrådar i staderna.

Schalarna bild 12 och 13 har förts till Sverige från orienten av f.d. chefen för Kungliga Livrustkammaren, Rudolf Cederström.

Den förra har ett typiskt buta-mönster fördelat på breda ändbårder, smalare kantbårder och hörnmotiv. Färgerna är gult, orange, gulrött, rött, blått, grönt, grått och svartbrunt på vit botten.

Även den senare schalen har ett buta-motiv men med något annan utformning. Det bildar ett upprepningsmönster över schalen vars mitt poängteras av ett mönster inom en cirkel. Detta återkommer i hörnen i form av kvartscirklar. Bottenfärgen är röd.

De två senare schalarna är vävda i ett stycke möjligen med undantag av några bårder. De är handvävda. Dubbel snärjning och kortare flotteringar förekommer på avigsidan. De är ej broderade.

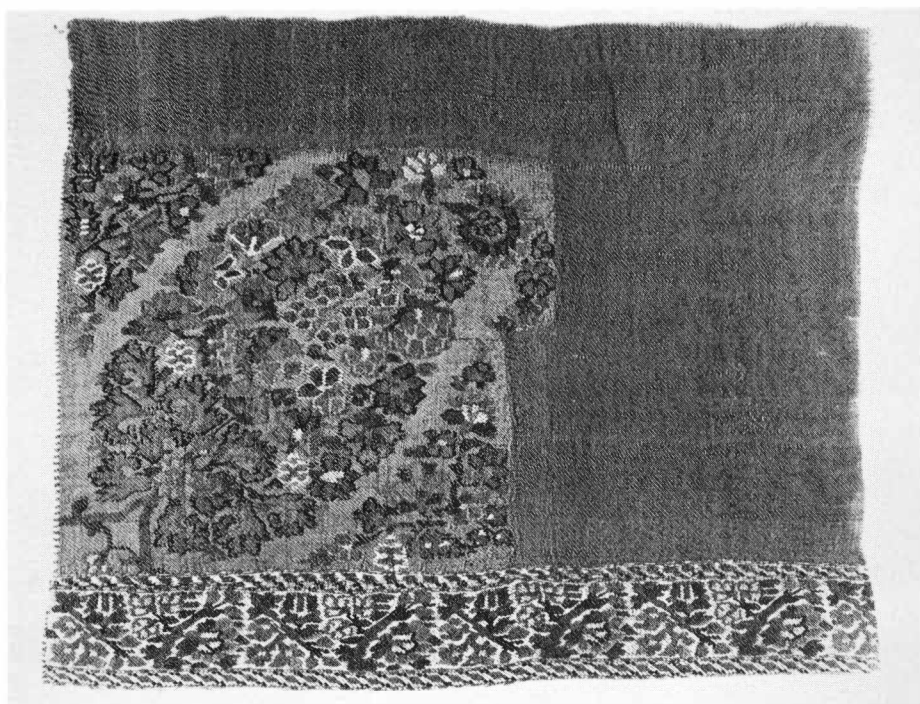
2
Kashmirprov 280 mm × 490 mm, Borås Museum 567 80.

14
Kashmirprov 117 mm x 80 mm, Borås Museum 567 37:2. Mönsterdetalj ovan från rätan och nedan från avigan.

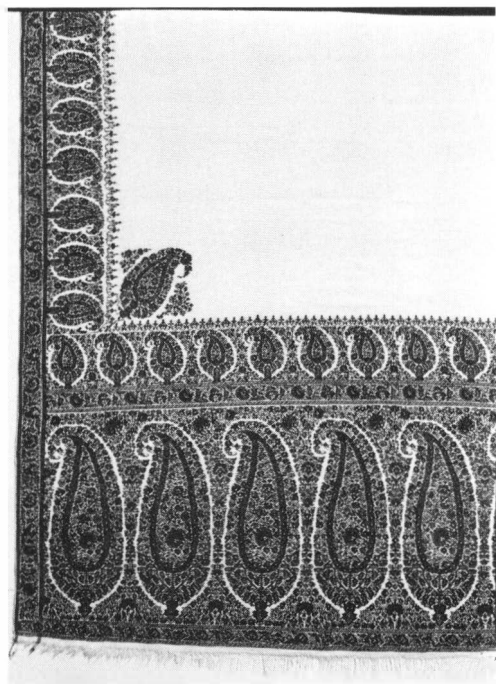
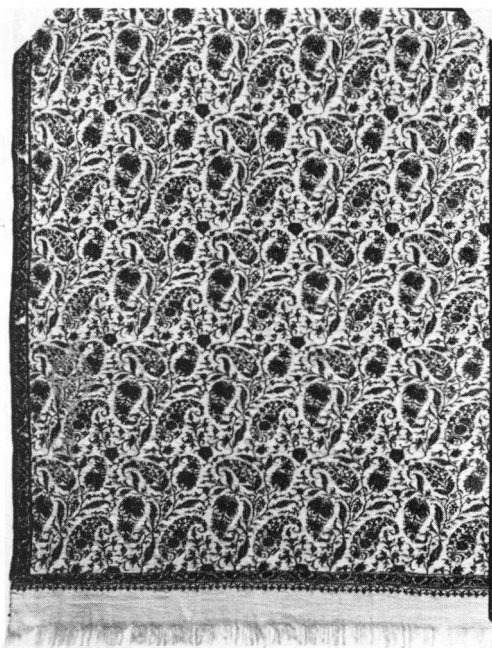

8
 Kashmirprov 330 × 162 mm, Borås Museum 567 30. Mönstret är gult, rött, rödlila, blått, grönt, naturvitt och svart på grön botten. Den nedre delen är fastsydd och har ett broderat mönster i gult, rött, rosa, blått, blågrönt, grönt, naturvitt och svart på olikfärgade bottnar.

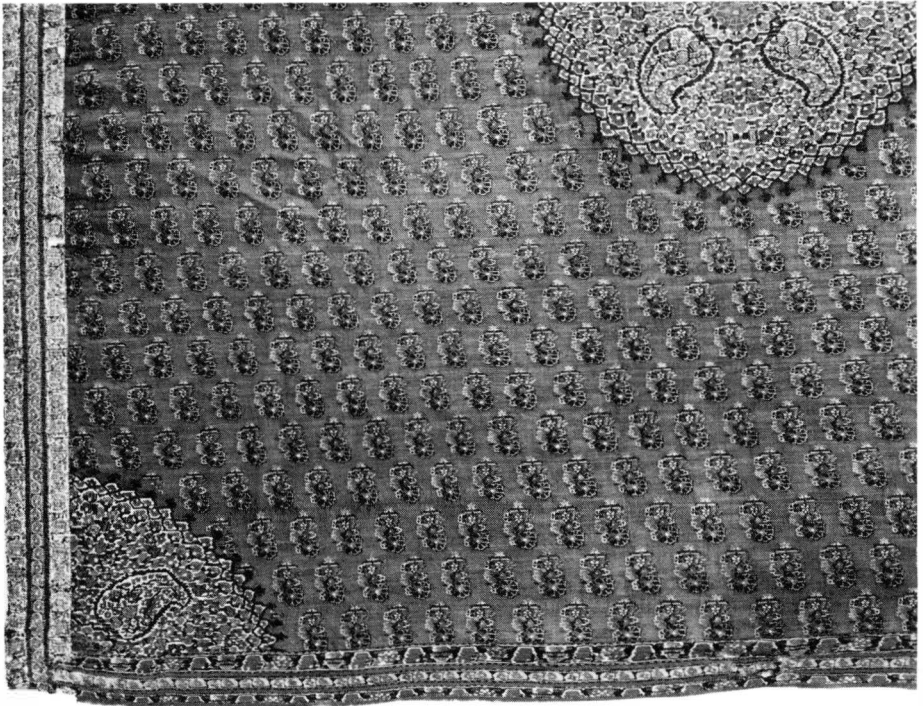

9
 Kashmirprov 172 mm × 250 mm, Borås Museum 567 25:1. Mönster i naturvitt, gult, mörkbrunt, brunt, gulrött, rött, rosa, rödlila, blått, blågrönt, ljus grönblått och grönt på gråbrun botten.

11
Handvävd schal 265 cm × 115 cm, Nordiska
museet 242 321. Mönstret är orange, rött,
blått, grönt och svartbrunt på naturvit botten.
Mönsterrapporten är ca 130 mm × 102 mm.
Foto: Nordiska museet.

12
Handvävd schal 300 cm × 135 cm, Nordiska
museet 308 914. Mönstret är gult, orange,
gulrött, rött, blått, grönt, grått och
svartbrunt på vit botten. Foto: Nordiska
museet.

13

Handvävd schal 146 cm x 135 cm, Nordiska museet 308 913. Mönstret är gult, ljusblått, mörkblått, blågrönt, naturvitt och svart på röd botten. Foto: Nordiska museet.

LITTERATUR

John Irwin, *The Kashmir Shawl*, Victoria & Albert Museum monograph No. 29, London 1973

J. Rey, *Etudes pour servir à l'histoire des shâles*. Chez l'auteur rue sainte-Apolline, no 13, Paris 1823.

Lous Stack, *Two types of reversible kashmiri shawls*. CIETA Bulletin de Liaison 45, Lyon 1977.

Nelly H. Sethna, *Shâl weaves and embroideries of Kashmir*. Wiley Eastern Private Ltd, New Delhi 1973.

The Indian Institute of art in Industry, *Designs in Indian Textiles* Artistry House, 15 Park Str, Clacutta. Inköpt 1957.

C.H. Rock, *Paisley Schawls, A chapter of the industrial revolution*. Paisley Museum & Art Galleries, 1966.

Ed Rossbach, *The Art of Paisley*, Van Nostrand Reinhold Company, New York 1980.

HELENA LARSDOTTER WESTERLUND AV GÖRAN OCH BRITTA STRÖMQVIST

TIDEN FÖRE 1844

Den 24 april 1799 föddes på Hulåkra Yttergård i Ullasjö, Svenljunga, Helena Larsdotter. Efternamnet fick hon i enlighet med tidens sed efter sin far, Lars Hansson, gårdfarihandlare och ”*egare och brukare*” av Hulåkra Yttergård. Modern hette Britta Andersdotter. Helena hade fem syskon: Anna f. 1786, Hans f. 1788, Anders f. 1790, Johannes f. 1796 och Elias (Helenas tvilling död samma år) f. 1799. 1810 flyttade hon med föräldrarna till Ambjörntorp. 1814 dog hennes mor och fadern bosatte sig med Lena hos dottern Anna och hennes man, Johannes Larsson Hedberg (gifta 1808). De hade samma år köpt Fällhults gård i Örsås och upplät ”Torpastället” där åt Annas far och syskon. Lena konfirmerades 1815 och började redan nästa år, 17 år gammal, att undervisa barn i hemsöcken Örsås.

Under åren 1824—1828 arbetade hon som lärare i Tranemo socken (i Uddebo), inte långt hemifrån, men återkom till Fällhult 1828 och bosatte sig i en backstuga under Fällhults gård. Fr.o.m. 1828 noteras i husförhörslängderna, att hon ”*undervisar barn*”, under en tid tillsammans med pigan Johanna på Fällhults gård. 1832 finns en anteckning om, att hon samma höst vistas på Mjögöcks prästgård (där hon undervisar barn). Hon övertar Björkelund, ett litet ställe under Fällhult, och börjar rusta upp detta. Dit kommer ofta systerdottern Christina på besök. Hon är klen till hälsan och intresserad av läraryrket, en inte ovanlig kombination bland begåvade hemmadöttrar och pigor på den tiden. Hon hjälper Helena att då och då undervisa barn. Helena arbetar huvudsakligen i Örsås men också i Tranemo, Daltorps, Gällstads och Kalfs pastorat i Göterborgs stift, och i Floby och Stengårdshults pastorat i Skara stift. Sammanlagt undervisar hon fram till 1844 ”mellan 3 000 och 4 000 barn” enligt hennes egen uppgift.

Helena tog sig också an enstaka barn, som saknade föräldraomsorg. Hon erbjöd sig bl.a. att ”mot den ringa betalningen af 4 Sk. på dagen i 4 års tid behålla, kläda och föda samt undervisa flickan Anna-Maria” (enl. sockenprotokoll 17/5 1844 Svenljunga socken).

Helena har sitt hem på Björkelund under åren 1830—1846. Dit flyttar också systemn och hennes man, sedan de lämnat Fällhult. 1847 skriver sig Helena i Kalfs socken, där hon haft lärartjänst sedan 1844, och hennes syster och svåger övertar

Fällhults gård i Örsås, Svenljunga, varifrån fyra kvinnliga lärare utgick under 1830- och 1840-talen.

Björkelund. Samma år blir Christina anställd som hennes biträde. Båda blir skrivna i Kalfs prästgård.

”PROVISORISK LÄRARE”

År 1842 tillkom Folkskolestadgan genom Sveriges Riksdags beslut (18/6) och domkapitlen fick till uppgift att genomföra den folkskola som riksdagen beslutat om. Prosten Cornelius Rahmn i Kalf, tidigare missionär i Sibirien och på 1820-talet präst i London, önskade snarast anställa en lärare gemensam för hela pastoratet (Kalfs, Håcksviks, Mårdaklefs och Östra Frölunda socknar), men sockenstämman i Kalf ville uppskjuta ärendet och pga fattigdom bli befriad från åliggandet att ha lärare. Kalfs församling ville emellertid annorlunda och beslöt 31/5 1843 att anordna en skola för socknens barn mellan deras 8:e och 10:e år och för varje mantalsskriven person i socknen betala 4 Skilling Banco för att genomföra skolan. Därefter beslöt man om en lärartjänst och erbjöd ”barnalärarinnan” Helena (Lena) Larsdotter från Örsås att bli ”provisorisk” lärare i Kalf ”med villkor att taga seminarieexamen”. Helena åtog sig ”det hedrande och ansvarsfulla uppdraget” och lovade 5/11 1844 i ett långt och snirklat brev till Kalfs församling att ta hand om barnundervisningen i en ambulerande skola i socknen, men ville också ha frihet att tjänstgöra i angränsande socknar, om hon inte blev tillräckligt sysselsatt i Kalf. Som ersättning begärde hon 16 Skilling Banco per barn och vecka samt fritt husrum, lyse, ved och fri skjuts vid byte av skolor. Hon begärde dessutom och fick en offerdag om året i pastoratets kyrkor som ersättning för att hon genom att åtaga sig barnundervisningen i socknen tvingats gå

Gammalsjö, den första skolstationen i Kalfs socken.

från sin gård Björkelund. (*"Men då jag måste öfvergifva och nästan spillgifva ett litet eget hus hvarpå jag kostat min mästa arbetsförtjänst i tanka att, om Herren behagar förlänga lifstiden sedan arbetskraften blifvit förtärd, der kunna i lugn tillbringa ålderdomsdagarna under en stilla väntan på förlossningsstunden ur mödornas land, så hoppas jag Församlingens respectiva Ledamöter ej måtte anse det obilligt att jag önskar mig någon ersättning mot denna förlust . . . önskade jag Församlingen godhetsfullt täcktes bevilja mig en offerdag om året!"*)

Helena Larsdotter hade ett gott namn i bygden. Hon hade sedan 1816 med framgång varit *"skolmoster"* i Kinds härad. Ett protokoll från en biskopsvisitation i Sjötofta 1844 ger följande upplysningar: *"Inga fasta skolor, äfven brist på ambulatoriska. Tvenne quinns personer sysselsätta sig på berömligt sätt med undervisningsomsorgen, nämligen Helena Larsdotter från Örsås och Johanna Nilsdotter från Hunnabo af Ambjörnarp's församling. De meddela båda undervisning i flera andra pastorater, och den senare hade också under prosten Aurelii livstid erhållit belöningsmedalj af Patriotiska Sällskapet."*

Den första skolan i Kalfs socken förlades till Gammalsjö och omfattade 19 barn. Den började 1 augusti 1845. Häcksvik fick sin första skola i Andlarp. I den gick 16 barn mer eller mindre regelbundet. Den pågick under tiden 30 september—20 december 1845. Östra Frölundas första skolstation blev Lerbäcksbo Backen. Den öppnades den 8 jan 1846 och där gick 16 barn. Mårdaklefs första skola hölls i Hyndarp. Den pågick 15 april—8 juli 1846 och omfattade 25 barn.

Andlarp, den första skotstationen i Häcksviks socken.

EXAMINERAD FOLKSKOLLÄRARINNA

Helena hade uppenbarligen framgångar i sitt arbete. Skolstyrelsen, gemensam för socknarna Kalf, Mårdaklef, Östra Frölunda och Häcksvik, var angelägen om att få henne examinerad. På en gällstämma i Kalf i maj 1845 förenade sig alla socknarna i beslutet att hos Konungen anhålla om dispens för henne att få genomgå seminariexamen. Hon var ju kvinna. Prosten Rahmn skrev i enlighet med gällstämmebeslutet ett brev till pastoratets "Stormäktigste och Allernådigste konung" med anhållan om att Lena Larsdotter Westerlund måtte få avlägga seminariexamen i Göteborg. Brevet framhåller hennes förtjänster som lärarinna och pekar bl.a. på hennes långa erfarenhet av undervisning. Han kryddar hennes meriter med följande: *"Hon har utom den dagliga scholan, äfven intill början av den kallare årstiden, med Pastors tillåtelse och Pastoratsbarnens medgifvande, Söndagligen i Pastoratets kyrkor, efter tidiga gudstjänstens slut, hållit Söndags-Schola med barnen innan scholåldern och genom dessa SöndagsScholor åstadkommit en väckelse och ett begär efter kunskap och undervisning hos barnen."*

Han avslutar på följande sätt: *"E.K.M. allernådigste bifall till denna vår underdåniga begäran, skall af oss blifva ansedd såsom en af de största wälgärningar E.K.M. kan bevisa oss, och skall storligen befästa det förtroende wi hysa till vår älskade Landsfader.*

Med djupaste underdånig wördnad, trohet . . ."

*På Kalfs pastorats vägnar enligt uppdrag
Cornelius Rahmn"*

Hur många lärare har fått ett sådant uttryck för uppskattning?

Brevet gick först till Domkapitlet som sände det vidare till Kunglig Majestät. Knapp sex veckor senare, 21 januari 1846, beslutar *”Oscar med Guds Nåde, Sveriges, Norrrikes, Göthes och Wendes konung . . . ifrågavarande anhållan i Nåder bifalla.”*

Under våren förberedde man sig i Kalf. *”Hvad beträffar Helena Westerlunds Examen, beslutades, att så snart känt blifver, att undervisningsverken i Göteborg, hvilka för närvarande hafva ferier, öppnas, hvilket förmodas ske i början af nästa September månad, bör hon begifva sig till stiftsstadn för att där sitt prof undergå, och betyg erhålla. De för hennes förberedelse härtill ärforderliga böcker, hvilka enligt Hr Commissarien Bånge upplystes redan ankommit till Erikslund och af scholkassan böra betalas efter uppvisande Räkning skall henne ofördröjligen tillställas. Omkostnaderna för hennes resa till och från Göteborg samt uppehälle därstädes bestrides enligt förut fattadt beslut av Scholcassan.”* Detta sammanträde hölls 29/6 1846.

Omkring två månader senare, får man besked. *”Ordföranden uppläste utdrag af ett bref från HH Dr och Biskopen af d. 17 Augusti med underrättelse att Helena Westerlund må komma ned för att genomgå en cours och få betyg. Seminarieprefekten, Pastor Lundgren, önskade att hon måtte komma till Göteborg medan årstiden ännu icke var mörk. Det beslutades att Helena Westerlund någon dag i denna weckan och aldrasenast måndag nästa vecka begifver sig åstad. Anders Carlsson på Mårdaklef widtalas att skjutsa henne. B’co 6: Rrd bestämdes till betalning för resan. Ifall Helena Westerlund behöfver något penningar i förskott authoriseras Ordföranden att utaf cassan förskjuta.”*

Hon inskrevs vid Folkskoleseminariet i Göteborg den 2 september 1846 och utexaminerades den 2 oktober samma år. Hon var den första kvinna som utexaminerades från Folkskoleseminariet i Göteborg.

Seminaristerna var under de första åren inte uppdelade i klasser. Man gick igenom en seminariekurs och tenterade på den när man ansågs eller ansåg sig vara färdig. Detta kallades fri flyttning, ett för tiden modernt inslag i seminariets undervisning. Några få studerande var så kunniga redan vid intagningen, att de nästan omedelbart av lärarna anmäldes till examen. Helena Westerlund var en av dessa. År 1846 utexaminerades 29 lärare från Göteborgs Seminarium. Av dessa hade två studerat vid seminariet under tre terminer, en under två terminer och 26 under en termin eller kortare tid.

För Helenas del innebar examen, att hon *”undfick betyg om erforderliga insigter uti de kunskapsämnen som i Folkskolan förekomma som om utmärkt skicklighet att undervisa”*.

I en redogörelse kan man läsa hur undervisningen *”de sednare åren”* (1842—1853) bedrivits vid Göteborgs seminarium. Skrivelsen är daterad 17/8 1854 och är författad av J F Lundgren, föreståndaren för seminariet.

Den Theoretiska och Practiska underwisningen gå i jembredd med hvarandra. Af eleverna, som fördelas i 3 Classer, höra nybegynnarene till den första och öfwas uti den med Seminarium förenade Folkskolan (för närvarande Garnisons

Församlingens) att theoretiskt och practiskt inlära Wexelunderwisnings Sällskaps alla Tabeller i läsning, skrifning och räkning; hvarförutan de å Seminarium redogöra för små läxor uti Historia, Geografi, Arithmetik och Grammatik. Elev, som vid sin intagning ej eger större kunskapsmått än det i Kongl. Stadgan föreskrifna, behöfver en termin tillhöra denna Class.

Andra Classens elever underwisas teoretiskt i alla de ämnen, som den Kongl. Stadgan föreskrifver. Practiskt tjenstgöra de i Skolan såsom Class- och Generalmonitörer, och genomgås denna cours vanligen på 2:ne terminer.

Tredje classens elever beredas till examen. Dessa repetera det som i föregående classer blifvit inlärdt, öfvas att, utan ledning af frågor, redogöra för innehållet af sina läxor, förestå under uppsigt Skolan och af användas till repetitörer å Seminarium.

Undervisningen i Christendom, Kyrkosång och gymnastik är gemensam för alla Classer.

Fri flyttning äfven i särskilda undervisningsämnen medgifves.

Sedan det genom anställda tentamina blifvit utrönt, att elev eger fullgiltig insigt i föreskrifna kunskapsämnen samt tillegnat sig en riktig method att i samma undervisa anmäles han till examen.

Terminerna äro de i Reglementet föreskrifna. Elev, som äfven under ferierna velat vid Seminarium qvarstanna, har fått öfva sig i Skolan:

Förmiddagarne kl. 8—12 användas till Practiska öfningar. Endast någre i sänder deltaga deri.

Eftermiddagarne kl. 2—6 användas till Theoretisk undervisning, alla äro der vid närvarande.

Nu warande Schema.

Måndag och Torsdag.

Catechetik, Pedagogik, Allmän Historia och Geographie.

Tisdag och Fredag.

Bibelläsning, Svensk historia, Grammatik och Rättskrifning.

Onsdag och Lördag.

Biblisk Historia, Arithmetik, Geometri och Linearteckning samt Naturlära.

Tisdags och Fredags aftnar äfven Gymnastik.

Onsdags och Lördags d:o d:o Kyrkosång.

Läroböcker.

Barths Bibliska Historia, Welanders Bibelkunskap, Wings allmänna och Dahms Svenska Historia, Oldbergs Hemskola och Handbok i Pedagogik. Fysiska Geographien efter Hartman, Politiska efter Winge, Lungrens Grammatika, v. Zweigbergks Arithmetik, Lagerhamns Geometri—Chiewitz Linearteckning samt Hartmans Naturlära. Bruket af ofvannämnde Läroböcker grundar sig på Högv. Domcapitlets föreskrift.

I seminariets boksamling fanns 1846 bl.a. Pestalozzis Elementarläroböcker och två "Handbok i Wexelundervisningen" dels av Hagstedt dels av Svensson. Där fanns också två böcker av Oldberg, som också var obligatorisk kurslitteratur nämligen "Hem-Skolan" och Praktisk Handbok i Pedagogik och Methodik för

Swenska Folkundervisningen'' (2:a upplagan 1846). Om ''Hem-Skolan'' skriver Thomas Borgensson:

Enligt tidens sed är Hemskolan en lärobok i alla ämnen, även i gymnastik och sång. Handboken omfattar 222 sidor. Första avdelningen upptar allmänna synpunkter på lärarkallet. ''För att vara en god undervisare fordras icke blott kunskaper utan äfwen fallenhet och öfning. Ordning, tydlighet och liflighet i framställningen, jemte urskillning wid bedömandet af hwarje barns anlag, samt af dess förmåga eller behof, efter olika ålder och kön, äro owillkorligen nödwändiga, om icke undervisningen skall mer eller mindre misslyckas.'' — ''Läraren bör ställa sig i närmaste beröring och godt förstånd med föräldrarna.'' Men det viktigaste är, att ''skolmästaren är upplyft, lifwad och helgad af Christi anda. Guds ord skall vara ledstjernana för allt hans wetande'' — ''I unge män, som erbjuden Eder tjenst åt Folkskolan, lären att förstå Skolmästare-kallets wigt och betydelse! Ringa blir wissertligen Eder lön i jordiskt mynt, men glädjens och tacken Gud, att I, ehuru ringa tjenare, fått werka Hans werk.''

''DENNA SWÅRA TIDEN''

Efter examen kunde Helena hoppas på lön i enlighet med riksdagens beslut, vilket fanns inskrivet i folkskolestadgan: 16 tunnor råg, varav 8 i penningar (53 Riksdaler och 16 Skilling Banco), fri bostad, bränsle, sommar- och vinterbete för en ko (eller två tunnor spannmål), sammanlagt ca 300 Riksdaler Banco.

Den 20 november 1846 var hon på kallelse närvarande vid skolstyrelsens sammanträde om hennes lön. Hon erbjöds ''en årlig lön av Bco 250 Rrd, att quartalsvis utbekommas med förbindelse att därmed uppgifva den weckobetaling hon hittills plägat af varje barn uppbära, äfwen som offerdagarna . . . Skolstyrelsen förbinder sig att godtgöra det biträde som Helena Westerlund nödvändigt måste använda för att kunna på ett försvarligt sätt bestrida undervisningen inom den verkningsskrets som hon har öppen för sig. Med detta anbud förklarade Helena Westerlund sig nöjd och att hon till alla delar antager detsamma.''

Men Helena var inte nöjd. Hon hade inte fått den lön som Folkskolestadgan utlovade, och dessutom gick hon miste om offerdagen (d. v. s. kollekten i pastoratets kyrkor en gång årligen). Hon hör av sig till skolstyrelsen, som sammanträder ännu en gång i ärendet. Helena kräver dubbel lön, 500 Riksdaler Banco, vari skall inräknas biträdets lön 150 riksdaler, eftersom hon annars inte kan ''tjena som lärarinna för hela pastoratet''. Helena visste sitt värde och fick också till stor del sin önskan uppfyllt. Skolstyrelsen tillerkände henne 400 riksdaler Banco men med tillägget att hon ''werkställer enligt Scholreglementets föreskrift förhör, ett i varje socken årligen, med de barn som förut njutit scholundervisning och ännu fortfarande kan anses vara i scholan och resorna till dessa förhör bekostas av henne.''

Vidare beslöt man att utbetala 100 Riksdaler Banco årligen som ersättning för den indragna offerdagen.

Detta andra skolstyrelsebeslut om hennes lön måste ses som en seger för Helena. Hon fick vad hon begärt, fast styrelsen kunde hantera situationen bättre än en ensam kvinna. Hon fick alltså som påbröd ansvaret för en uppföljande verk-

samhet, ett slags fortsättningsskola, som barnen måste ha mått väl av men som blev ett omfattande extraarbete för henne själv. En fördel vann hon i det att lönen skulle utbetalas retroaktivt från 20 november samma år. Helena förklarade sig nöjd med beslutet och fick direkt i protokollet med egen hand skriva detta och underteckna med sitt namn.

1847 anställde Kalfs skolstyrelsen det omtalade biträdet till Helenas hjälp.

Det blev oexaminerade lärarinnan, Christina Hedberg, Helenas syster-dotter från Fällhults gård i Örsås. Christina blev alltså den tredje lärarinnan från Fällhults gård på 1830- och 1840-talet.

”*Scholcassan*” skulle utbetala Helenas lön, och den skulle i sin tur få pengar av bönderna i de fyra socknarna. Men bönderna slarvade med avgiften och Helena hade i början svårt att få ut sin lön. Den 16 febr 1847 var ”*cassan*” tom och Helena utan pengar. Skolstyrelsen lånade ihop 125 Riksdaler och hjälpte henne ur förlägenheten. Den 18 augusti samma år hände samma sak.

Skolstyrelsen uttryckte då ”*ledsnad över det obehagliga förhållandet*”, men situationen blev inte bättre för det. Ett halvår senare skriver Helena till sin prost och skolchef: ”. . . *emedan jag genom lörens uteblifvande måst fördjupa mig i skuld under denna svåra tiden, så hoppas jag det scholstyrelsen nu har godheten betala mig min fordran till den 20 februari 1848, som jag ej förmodar kunna anses som någon obillig begäran.*” Efter detta datum tycks Helena ha fått sin lön punktligt utbetald.

”*Denna svåra tiden*” hade inte enbart ekonomiska orsaker. Helena var nämligen förföljd och trakasserad på grund av sitt yrke. Några bönder ogillade skolan och lät detta gå ut över henne. Det gick så långt, att Cornelius Rahmn i två brev till Domkapitlet i Göteborg diskuterar problemet. ”*Att Helena Westerlund blifvit et! oskylldigt föremål för en låg och småaktig förföljelse, och att den som varit upphovsman därtill sökt att genom allehanda föreställningar verka på allmänheten till att alldeles göra scholhållningen omöjlig, är ett factum, som beklagligen kan till öfverflöd bevisas.*” (18/9 1846) Och i december samma år ”*de ränkfulla och trotsiga bemödanden som från ett visst håll gjordes, att göra Scholhållningen för Helena Westerlund omöjlig.*” Förföljelserna tycks alltså ha avtagit mot slutet av året (”*. . . som från ett visst håll gjordes . . .*”), men de kvarstod säkerligen länge i minnet.

Cornelius Rahmn fick också sin släng av slevan, men genom sin ställning var han långt mera skyddad än Helena. Johannes Persson, Johannes Ericson och Bengt Jönson besvarade sig hos Domkapitlet över skolstyrelsen som enligt dem var ”*både ovehöflig och otänkbar då ännu ingen skola finnes*” (d.v.s. en fast skola). De klagar också över att i den viktiga omröstningen om skolan på gällstämman den ”*nästan endast scholstyrelsens ordförande och ledamöter deltog*”. De tre bönderna samlade underskrifter till sin besvärsskrift och gick bl.a. till backstugusittarna och fick dem att underteckna skrivelsen. När Cornelius Rahmn av Domkapitlet anmodades att ge sina synpunkter på inlagan, bemötte han alla anklagelserna och anmärkte dessutom på att backstugusittarna med sina namn hade instämt i besvären. De ansågs nämligen inte ha medborgerligt förtro-

ende. Och på samma sätt som Helena hade sin beskyddare i Cornelius Rahmn hade denne stöd av Domkapitlet, som i sitt svar till de tre bönderna berömmar *"Pastors och Skolstyrelseledamöters . . . warma nitälskan för en så viktig angelägenhet . . . hvadan alltså dessa beslut och åtgärder, med besvärens afslående, härigenom fastställas."* Den skola man beslutade om på gällstämman fick genom detta brev laga kraft.

Men inte heller Rahmn var tillfreds med skolans utformning. Liksom de tre besvärsmännen hade också han helst sett en fast skola i varje socken med en examinerad lärare i varje skolhus. I ett brev till Domkapitlet diskuterar han ingående förutsättningarna och valet av skoltyp för de fyra socknarna. Han redogör för antalet skolpliktiga barn i området och för socknarnas ekonomiska och geografiska utseende. *"Pastoratet är inte endast couperadt, af Berg, Skogar, Måssar, Sjöar och Wattendrag uppfyllt utan ock widsträckt och glest bebodt, i saknad af vägar, så att en stor del af sockenbud måtte göras till fots."* Han inser att endast en flyttbar skola är möjlig. Sockenarna har inte ens råd med en sådan skola för varje socken, utan Rahmn stannar för valet af en *"ambulatorisk schola"* för hela pastoratet med en examinerad och en oexaminerad lärare, men endast *"som en öfwergång"*.

"BARNENS FRAMSTEG I SKOLAN HAR VARIT FRÖJDANDE"

Skolarbetet innebar då som nu både bakslag och framgångar. När skolan i Barnarp öppnades i juli 1846, mitt i den *"svåra tiden"*, skrevs efteråt i skolstyrelsens protokoll: *"Den var illa besökt, vartill bidrog omständigheter dem man helst önskade uti evärdelig glömska kunna begrava."* I en rapport om skolförhållandena i pastoratet skriver prosten Rahmn något år senare till Domkapitlet i Göteborg, att *"Barnens framsteg i skolan har varit fröjdande."* I en liknande rapport från 1852 noterar han om skolan i Häcksvik: *"Undervisningen har fortgått till nöje. Barnen williga och flitiga."*

I samma rapport heter det om Mårdaklef: *"Undervisningen har fortgått utan andra hinder än dem fattigdomen tillfälligtvis wållat."*

Ibland fanns andra hinder. *"Koppor och en feber som i July och Augusti månader särdeles angrep yngre personer och barn och af hwilka åtskillige dogo, andra förlorade för kortare eller längre tid förmågan att gå, wållade mycken swårighet att begagna scholan under lästerminen."*

1854 inställdes undervisningen på alla skolstationerna under tre veckor på grund av rödsotens (tyfusens) härjningar. Rödsoten var en plåga som hemsökte dessa områden i flera omgångar under 1800-talet. Cornelius Rahmn avled själv i denna sjukdom 24 augusti 1853.

I sin egenskap av skolstyrelsens ordförande och prost gav Cornelius Rahmn noggranna föreskrifter för Helenas lärararbete. Han skrev omfattande *"Skol-Reglemente"* och *"Instruction för Skollärare inom Kalfs Pastorat"* vilka båda godkändes av Domkapitlet och gav alla väsentliga riktlinjer för undervisningen.

Schemat upptog *"minimipensum"*, d.v.s innanläsning, religionkunskap med biblisk historia, kyrkosång, skrivning och räkning (de fyra räknesätten i hela tal).

Undervisning i geografi och historia gavs endast åt välbegåvade barn.

Bedömningen av eleverna var i ett viktigt avseende annorlunda än nu. Helena måste i enlighet med Folkskolestadgan kräva mer av pojarna än av flickorna. (*''skolstyrelsen äger att bestämma den skillnad, som i hänseende av kunskapsfordringarna lämpligen måtte göras mellan gossar och flickor''* §7).

Klasserna var små och behovet av individualisering stort, eftersom barnens förkunskaper var mycket olika. Efter 1723 års förordning om undervisningsplikt var svenska föräldrar vana vid att lära sina barn att läsa. Men i fattiga familjer fanns sällan varken förmåga eller tid att utöva sådant föräldraansvar, så barnen därifrån kom i detta avseende oförberedda till skolan. Helena delade därför sina elever i åtminstone två grupper, bättre mans barn och fattigbarn.

Där förutsättningarna fanns fostrade hon några duktiga barn till monitörer, som skulle ta hand om de mindre kunniga. Hon gav dem uppgifter som de sedan skulle låta sina *''elever''* utföra, och arbetet skulle slutligen redovisas för henne. Detta var en rest av växelundervisningen, den engelska undervisningsmetod som i Sverige var mycket populär mellan 1820 och 1850, och som prosten Rahmn särskilt förordade *''der den kan användas. I annat fall användes classläsning''*. Helena var säkert klok nog att använda metoden i måttlig utsträckning. Strikt genomförd drog den i allmänhet med sig formella, mekaniska och själsdödande lektioner för barnen och utvecklade härsklustnad med krav på mutor hos monitörerna. Dessutom var det i den ambuleringsskolan ont om materiel. Det var också sällsynt med så pass duktiga elever, att de kunde hjälpa till som monitörer. Helena undervisade därför i stor utsträckning själv, särskilt som barnantalet på varje skolstation var förhållande vis litet (ofta omkring 20 stycken). Därmed kom hon att naturligt tillämpa schweizaren Heinrich Pestalozzis undervisningsmetod som gick ut på att läraren borde ägna sig omsorgsfullt åt varje barn, beakta lärjungens sociala situation och frammana en harmonisk utveckling av huvudet, hjärtat och handen. Hon hade i första hand studerat både växelundervisningsmetoden men också något om Pestalozzis metod på Seminariet i Göteborg.

Krav på noggrannhet i arbetet med efterföljande belöning eller straff var i tidens anda, d. v. s. ganska litet av det förra men desto mera av det senare.

Men kontakten mellan lärare och barn kunde vara god trots den auktoritära lärar- (föräldra)roll som tiden kräve. Den stränga disciplinen var en självklarhet för barnen. Prostern Rahmn (och skolstyrelsen) föreskrev att *''Sedan uppropet är förrättat, mönstras barnen, om de äro kammade, ansigte och händer rena, m. m. som hörer till snyggheten''* och *''Utan särdeles trängande behof må tvänne barn icke tillåtas på en gång gå ut.''*

''Vårdslöshet, oordentlighet, lögnaktighet och olydnad hos barnen böra alfvarsamt och på lämpligt sätt beifras'', ''Lämpligt sätt'' innebar bl. a. arrest. *''Arrestens längvarighet bestämmes efter förbrytelsens beskaffenhet.''*

''Skulle något barn vilja sig alldeles varnartigt och icke låta sig genom Lärarens tilltal och föreställningar . . . rättas, vare läraren ovillkorligen förpliktigad att först därom underrätta barnens föräldrar och hos dem anmäla det till nödig åga.''

”... och böra barnen på ett efter deras ålder och Samhällets moraliska ståndpunkt passande sätt ledas till att begripa hvad som är anständigt, blygsamt och ärbart och flickebarnen i synnerhet med sorgfällighet härtill fostras.

Många bönder och präster ansåg till en början folkskoleundervisningen som en självklar förberedelse för konfirmationen och en viktig religiös träning. Ett uttryck för detta är följande passus i Rahmns lokala skolstadga: *”Med särdeles uppmärksamhet bör ha rigta sina bemödanden emot sådana grundfel, hvilka, efter det samhälles särskil bildningsgrad, åt hvilket hans verksamhet är egnad, verkligen äro rådande, och söka att med vishet och ständaktighet utur barnasinnets upprycka de ännu späda rötter av det moraliska ogräs, som är hinderligt för mottagandet och utveckling af sanningens dyrbara säd.”*

Rahmn vädrar dessutom en fara i lärarens umgänge med barnens föräldrar: ”Under den bestämda undervisningstiden aflägsne sig Skolläraren icke från Skolstationen. Han mottage och följ icke inbjudningar till att vara gäst hos barnens Föräldrar eller andre, utom på de tider då skolan har ferier. Skulle någon viktig angelägenhet kräfva permission för kortare eller längre tid, göres därom ansökan hos Skolstyrelsen, som pröfvar de anförda skälen och omständigheterna, och meddelar, då så nödigt finnes, skriftlig tillåtelse, undertecknad af Ordföranden.”

Är ”Skolläraren” verkligen tänkt att vara den ”han” så som det står skrivet i *instructionen*? Eller hade Rahmn hela tiden Helena i baktankarna när han formulerade sig? Kan han ha räknat med att en manlig lärare skulle finna sig i att kvarstanna tre månader i sträck på varje skolstation utan rätt att på sin fritid få besöka vänner och bekanta även om de bodde på annan ort? Visserligen läste man sex dagar i veckan, men söndagarna var ju fria och då och då förekom en halv eller en hel dags lov. Och hur skulle läraren göra med inbjudningar till dop, bröllop och begravningar i bygden, dessa viktiga tillfällen till social kontakt? Begära permission av Skolstyrelsen för att få närvara? Det är knappast troligt att ens Helena följde detta påbud, man kan spekulera över varför det skrevs. Var Rahmn rädd för fritänkande lärare som skulle kunna sprida oro i en religiöst stadig bygd, eller räknade han med att vissa föräldrar skulle kunna påverka läraren i fritänkande riktning? Enligt ett brev från 1852 visade Cornelius Rahmn stor förskräckelse för den just då i riksdagen pågående debatten om upphävandet av konventikelplakatet, som sedan 1726 förhindrat privata sammankomster för religiös uppbyggelse. (Konventikelplakatet upphävdes år 1858.)

Cornelius Rahmn var en sällsynt skolintresserad prästman. Han stödde Helena på alla sätt, besökte henne i hennes arbete, skrev uppmuntrande brev till henne, höll god kontakt med domkapitlet i Göteborg för att rapportera om och förbättra skolförhållandena i Kalfs skoldistrikt. Han följde verkligen uppmaningen i Folkskolestadgan 10 §: *”Presterskapet utöfwe en sorgfällig uppsikt i folkskolorna; så wäl i de fasta, som flyttbara, skola de flitigt och så ofta deras öfriga embetsåligganden medgifwa sig infinna — gifwa skolläraren, där det tarfwas, upplysningar och råd samt sjelfwe genom underwisning, förklaring och tillämpning göra kristendomen, skolans wiktigaste kunskapsämne, lefwande i barnasinnets.”*

För Cornelius Rahmn var det i grunden inte någon skillnad mellan hans tid i Sibirien och hans tjänstgöring som prost i Kalf. Han såg sig som missionär var han än arbetade. Till Peter Fjellstedt, namnkunnig svensk missionär och yngre än Cornelius Rahmn, skrev han 9/10 1839: *”Jag har fått kalfs pastorat i Kinds härad af Vänersborgs län och Göteborgs stift, beläget 12 svenska mil från Göteborg emellan småländska och halländska gränserna, just i sydvästra hörnet av Västergötland. Jag ämnar bibehålla min karaktär af missionär äfven bland vår allmoge.”*

Åke Isling skriver i *”Kampen för och mot en demokratisk skola”* 1980, att *”Folkskolan blev under 1800-talet just det instrument för fostran och kontroll som de ledande inom stat och kyrka avsett. Dess främsta syfte var att åt de unga ge kunskaperna om den rätta kristna tron. Den andra ledstjärnan för folkskolans verksamhet var fosterlandskärleken. Läskunnighet och andra färdigheter och kunskaper sågs således som medel främst för att föra de unga fram till tron på Gud och trohet mot överhet och fosterland.”*

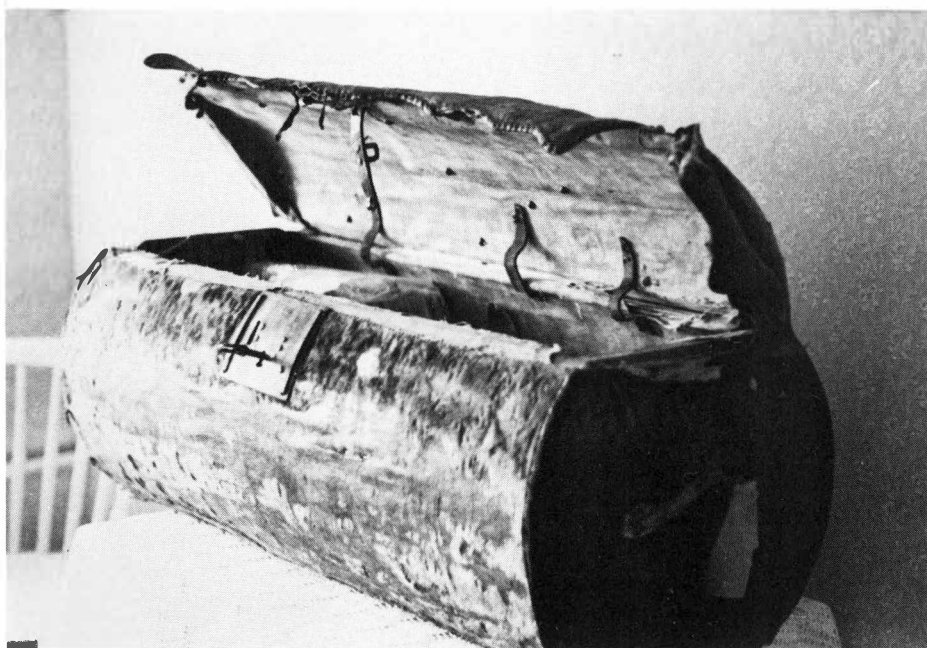
I sin *”Instruction för Skollärare inom Kalfs Pastorat”* uttrycker Cornelius Rahmn dessa syften bl.a. på följande sätt: *”Lararen förgäte icke att ändamålet med Folkskolan icke endast består däruti att undervisa barnen i läsning, skrifning och räknekonst m.m., utan ock att bidra till deras uppfostring och danande till rättskaffens medlemmar både i kyrkan och det borgerliga samhället.”*

”TJENLIGA RUM” OCH LÄROMEDEL

Helena bytte skolstation var tredje månad. Omkring en vecka före ett byte kungjordes detta i berörda kyrkor, i första hand för att föräldrarna då skulle hålla barnen hemma från respektive sända dem till skolan. Helena samlade tillgänglig skolmateriel i en kista. Hon packade sina egna tillhörigheter, några böcker, bl.a. Fjellstedts bibelupplaga och Luthers postilla, gångkläder, en kagge snus, en brännvinsflaska, några porträtt och några silverskedar i en omkring en och en halv meter lång, portörliknande resväska beklädd med sälskinn och fäste den med remmar baktill på sin åkvagn. För skrivpapper och övriga skrivdon hade hon ett särskilt *”färaskrin”* i polerad björk med ett stjärnmönster i intarsia på locket. Skolstyrelsen hyrde häst av en bonde som körde henne till nästa skolstation. Så småningom blev skolstationerna mer eller mindre fasta. Erikslund i Kalf blev *”fast”* redan år 1846.

Skolan öppnades och upplöstes vid varje tillfälle av skolstyrelsens ordförande, Cornelius Rahmn, som också examinerade barnen.

Helena (och barnen) började skoldagen klockan åtta på morgonen med morgonbön. Någon gång fick hon i den barnfattigaste skolstationen undervisa i ett rum, där också en sjuk åldring uppehöll sig. (*”Varje skoldistrikt åligger anskaffa och underhålla tjenliga rum för de folkskolor som finnas inom distriktet eller bli va inrättade.”*) Men oftast höll hon till i *”stugan”* eller i *”kammaren”* hos någon framstående eller intresserad bonde, vanliga lokaler för en ambulerande lärare. Låg skolan vid kyrkan, fick hon hålla till i sockenstugan, en oftast både trång och osund lokal. Där arbetade hon till åtta på kvällen med avbrott mellan

Helena Westerlunds resväska av sälskinn.

tio och elva, ett och tre och mellan fem och sex. Vintertid började hon en timma senare på morgonen och slutade en timma tidigare på kvällen. I stället fick hon korta av rasterna med motsvarande tid. Prosten Rahmn gav noggrann "instruction" om detta.

Men alla barn kom inte till skolan. Endast vartannat svenskt barn i skolåldern var 1847 inskrivet i folkskolan, och av dessa barn "torde man inte räkna med mer än hälften närvarande" (Sjöstrand, Pedagogikens historia). I Kalfs pastorat bodde många barn långt från skolstationen och läste därför hemma. Om hemundervisningen skriver om Sveriges skolpliktiga barn ovan citerade Sjöstrand: "Än betänkligare var det dock, att en så väldig skara som 133 639 barn hade anmälts erhålla undervisning i hemmet, en undervisning som för de allra största flertalet torde ha varit undermålig eller rent av obefintlig." I Kalfs pastorat försökte man hålla kontroll på hemundervisningen genom att låta någon betrodd skriv- och läskunnig man göra hembesök för examination. Rapport sändes sedan till skolstyrelsen om barnens förmåga att "känna bokstäfverna". Ibland noterades om barnen, att "de voro icke tecknade för någon kunskap".

En del av Helenas elever var "weckoläsare". De bodde inte längre bort än att de kunde komma till skolan en gång i veckan för att bli förhörda och få läxor för den kommande veckan. I den gruppen ingick också fattiga barn som under veckan hölls hemma från skolan som hjälp att hålla svälten från dörren. För sådana barn betalade socken kassan föräldrarnas skolvavgift, men det innebar ingen större ekonomisk lättnad för ett fattigt hem.

Det var krent beställt med läromedel. I innanläsning använde Helena troligen

textutdrag från katekes, bibel och psalmbok. I kyrkosång hade hon bruk för det psalmodikon, som hon själv ägde. I bästa fall hade hon på något enstaka ställe en sandbänk som hjälp i den första skrivundervisningen. Den bestod av en 30 cm bred skiva med en cm höga, uppåtstående kanter. Mellan kanterna fylldes skivan med fin sand och skriva bokstäver i med pinnar. Sex-åtta barn kunde där arbeta samtidigt. En avlagd bänk kunde prosten Rahmn tänkas ha köpt i den näraliggande växelundervisningsskolan för fattiga barn i Istorp, vilken år 1827 donerades till Istorps socken av G.A. Frölich.

På något ställe fick hon kanske använda en dörr som skrivtavla. Då målade hon nog röda linjer på dörrspegeln att skriva på. En *”kultråd”*, järntråd med 20 påträdda kulor var en bra hjälp i den första räkneundervisningen. Men detta är gissningar. Något läromedelsinventarium från folkskolans första år i Kalf har ännu inte påträffats.

Men säkert är att det var svårt att anskaffa undervisningsmateriel. Bönderna såg inte med blida ögon på påfundet med en obligatorisk skola som bara kostade pengar. Man strävade emot så gott man kunde, så snart det blev tal om ökade utgifter. Prosten Rahmn klagar också i ett brev (16/4 1846) till sin biskop över böndernas ointresse för skolan. Först försiktigt: *”Då Scholstadgan af den 18 juni 1842 är . . . affattad uti ganska milda termer, genom användandet af uttrycken bör, böra, gifver sådant åt almogen en viss näring för långsammare rörelser, än som är önskvärt.”* Sedan mera uttalat: *”Att dagtinga med almogen är ett ändlöst och obehagligt arbete.”* Helena hade dock den stora fördelen av att ha en skolintresserad prost som chef. Utan stöd hos prästen var läraren i allmänhet värnlös i ett skolvilligt område, vilket Helena i hög grad fick erfara. Prästen var också självskriven ordförande i skolstyrelsen. Inte förrän på 1860-talet började bönderna förstå, vilken tillgång skolan var för en bygd. Bönderna i Kalf måste ha uppskattat följande formulering i Prosten Rahms *”Instruction”* gällande lärares frånvaro, som trots tillstånd av skolstyrelsen eller genom examinerad läkares bevis, i en ambulatorisk skola aldrig fick *”öfverskrida åtta dagar”*. *”Skulle likväl iråkad sjukdom fortfara längre tid, vare det Lärares pligt, att utaf lönen afstå så stor del, som enligt SkolStyrelsens bedömande fordras för att wedergälla den, som i hans ställe undervisningen under tiden besörjer.”*

Att vara lärare i Kalfs pastorat i folkskolans begynnelse måste med nutida ögon sett ha varit påfrestande för en kreativ och självständig lärare. Prosten Rahmn ville hålla tummen på ögat på sina lärare, inte bara i samband med deras eventuella ungänge med barnens föräldrar. Han inleder sin *”Instruction”* med följande ord: *”Den till Folkskollärare inom detta Pastorat antagen är, bör i första rummet vinnlägga sig om en sann gudaktighet och sedan på grund däraf, visa Pastoratets Skolstyrelse, både dess Ordförande och Ledamöter, en ovillkorlig lydnad och undergifvenhet i alla de stycken, som tillhöra Skollärare-kallet och dess utöfvande inom Pastoratet. Utan Skolstyrelsens vetskap, bifall och uttryckliga tillstånd, må han icke företaga sig något nytt eller något från det gillade och antagna Skol Reglementet i ringaste grad afvikande. Alla egenmäktiga och ensidiga företag af hvad natur och beskaffenhet som helst, som stå i sammanhang med hans*

kall och tjenst vare honom efter föregående varning om dermed fortfar vid tjens- tens förlust härmed förbudne.” Här dyker kanske prosten Rahmns rädsla för fritänkare upp på nytt.

HELENAS PRIVATLIV

Men Helena upplevde sig inte styrd eller hindrad av sin prost. Hon beundrade honom. I ett brev till den *”Högvärdige och Höglärde”*, odaterat men skrivet på 1850-talet, blandas hennes beundran med uttryck för kärlek:

”Att jag visserligen på min sista Nattvardsdag hade svårt wid att skiljas ifrån och lemna min ömme Lärare det är en grundad sanning; men icke därföre att jag hade något att beklaga mig öfver; utan snarare wille jag som Petrus på Thabor bygt hyddor och kvarstannat i Templet. Att jag wid tillfället liksom vidhängande fästade blicken på min gode Lärare war äfven en annan orsak, neml. den att jag aldrig tyckt mig förr sett min Lärare sådan som då.”

Och skäl till beundran fanns. Cornelius Rahmn var inte vilken prost som helst. Som bataljonspredikant i Göteborg hade han på 1810-talet i samverkan med skottarna John Paterson och Ebenezer Henderson från Londonmissionen verkat för bibelspridning i Sverige. Han tog bl.a. initiativ till Sveiges och enligt hans hävdatecknare, Alfred Jansson, förmodligen världens första bibelsällskap för barn.

Dessutom hade han den tidigare nämnda tjänstgöringen som missionär och organisatör för Londonmissionen bakom sig. Han hade också 1824-1836 varit predikant för svenskar och tyskar i Petersburg och 1834-1840 pator för den svenska församlingen i London.

Men vad som betydde mera för Helena var hans ekumeniska sinnelag, en ovanlig kvalitet hos en landsbygdsprost i konventikelplakatets Sverige. Det växte fram under hans prästår i Göteborg, då han tog bestående intryck av den herrnhutiska brödraförsamling som då verkade i staden. *”Jag är ingen vän af kontroverser och wille helst att här hvarken wore Paulisk eller Appolisk eller Christisk. ty hvartill tjenar detta. Här är dock icke mer än en Herre, en tro, ett dop, en Gud och allas vår Fader.”* (½ 1815 i brev till J. Wætterdahl, Stockholm) Och i ett brev fem år senare från Astrakahn: *”Jag söker icke teologer utan Guds barn . . . Om de nu räknas till lutherska, reformerta, måhriska, independent eller presbyterianska kyrkor, det kvittar mig lika, blott de finnas.”*

Den inställningen förde han också med sig till Kalf, dit han flyttade 1841 (utnämnd prost 1843), även om han alltmer tog avstånd från radikala religiösa riktningar ju äldre han blev. För Helena som blivit pietist i Svenljunga under påverkan av väckelsepredikanten och komministern Jacob Otto Hoof kändes det tryggt att få gensvar i Cornelius Rahmns öppna syn på religionen.

Mellan Helena Westerlund och Cornelius Rahmn uppstod snart vänskap och ömsesidig respekt. Som ett uttryck för denna kan ses Cornelius Rahmns inbjudan till Helena Westerlund att som fadder övervara hans sons dop 14/1 1853. Cornelius rahmn och Helena Westerlund var båda var och en på sitt sätt orädda och nitiska föregångare i Guds ärenden. Han var förmodligen Sveriges förste missio-

när i modern tid och hon var en av de första folkskollärarinnorna i landet. (Att vara en av de första kvinnorna som innehade tjänst kunde någon gång också ha en komisk poäng. Efter Karl XV:s trontillräde år 1857 fick Helena Westerlund i egenskap av tjänsteman skriftligen lova att vara konungen huld och trogen och *”med lif och blod försvara det Konungliga väldet samt Rikets Ständers fri- och rättigheter.”*)

Intresset för J O Hoof vaknade hos Helena Westerlund i hennes ungdomsår omkring 1820 och blev av avgörande betydelse för hennes religiösa inriktning. Hon läste en av de böcker som starkt hade påverkat Hoofs förkunnelse, *”Det fördolda Lifwet med Christo i Gud”* av Jean de Bernieres Louvigny (1602—1659). Louvigny var en fransk adelsman och föregångare till pietismen. Under åren 1630—1650 skrev han bl.a. uppbyggelsebrev till trosfränder, och dessa brev utgavs sedan i bokform. Hfans kristendom var personlig och sträng. I brev efter brev framför han hur fattigdom, lidande och andras förakt är förutsättningar för den som vill leva *”det Fördolda Lifwet med Christo i Gud”*.

Helena kommenterar direkt i boken:

”Detta tycker äfven jag”

”Härliga saker”

”O om alla kände detta”

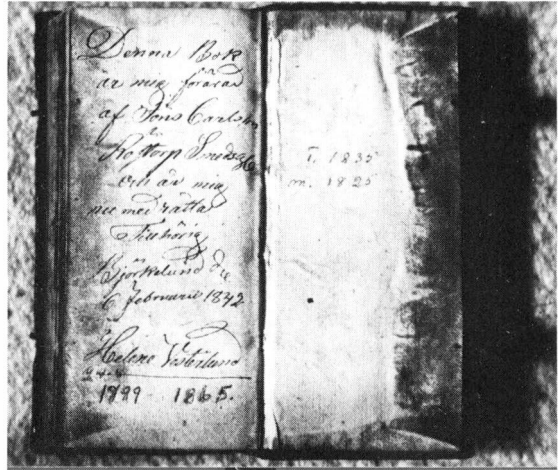
”Gud är tillräckligt”

”O O O min Gud”

”Gud allena är den själens lott, som will wara hans egen till alla delar. Han är wisst nog tillräckelig för henne; hvad göres då henne mer behof?” För Helena var det *”Härliga saker”* 1824. 25 år senare skriver hon till Cornelius Rahmn och kommenterar det ensamhetskrav som Bernieres (och Hoof) uppställde och som hon i ungdomen nästan svärmiskt dyrkad: *”men om jag sade att personliga omgänget ej wore mig obeskrifligen kärt, liksom den kännbara glädjen: då talade jag emot min erfarenhet. men. Jag har mig honom gifwit i döden.”*

En annan bok som hon ägde och noggrant läste var *”Doct. Eric Pontoppidans härliga Tros-Spegel”*, införskaffad 1831. Den utgavs *”med Kongl. Maj:ts Allernådigaste Privilegium”* år 1798 och *”föreställer Guds Barns rätta kännetecken, och der med rycker alla falska stöd undan de säkra; men styrker tron hos de rätt trogna, samt tröstar de klenmodiga och anfäktade”*. I marginalen har Helena bl.a. strukit för följande avsnitt: *”Och emedan denna jordiska kärlek är hufwud-oraskaen till synd och vårt förderf, så kan en Christen, så ofta han finner den hos sig, lätt råka i bekymmersamma tankar. Men detta bör betänkas: at ingen utan döden sjelf kan fullkomligt och i grund utrota sådana sinnes-böjelser, och att Nåden gör intet vidare, än att den mer och mer förswagar och afskär kärleken till jorden, och böjer den under Guds kärlek.”*

1842 fick hon av en god vän, Jöns Karlsson på Smeagården i Röstorp, D. Joh. Brämers *”Trösteliga Betrachtelser om Trones Förbråkade Röö och Rykande Weka Them Svagom till Tröst och Starckom till Underwisning”*, utgiven 1713. Den pejar tron och otron, hur man kan skilja mellan dessa och hur man kan stärka den egna tron, frågor som djupt engagerade Helena W under hela hennes

Helena Westerbörs anteckningar i Brämers "Trösteliga Beträktelser om Trones Förbråkade Röö och Rykande Weka".

vuxna liv. "Fruchten är härlig, men mödan är besvärlig: Här är en sött kiärna, men ett hårdt skahl, Wattnet är behageligt, men brunnen är diuper".

Hennes ständiga byte av arbetsplats gjorde, att hon också kom i nära kontakt med människor som hade problem av annan art än dem hon själv brottades med.

Hon stod i ett gott förhållande till sitt värdfolk på skolstationerna och höll brevkontakt med dem, medan hon flyttade runt i de fyra socknarna. De skrev och berättade om viktiga familjehändelser. Petter Jacobsson på Barnarp skriver "som hastigast . . . en glad tidning för skollärinnan at min ellskade Kjära hustru är blefven Lykeligen forlåsad med ett välskapat flecke barn . . . efven får jag berättta att min K hustru är så frisk efter den barnsäng att hon aldrig tillförne varit så frisk efter någon barnsäng som efter denna för hvilken vi böre till skrifva den högste guden äran och ingen anann."

Och Jöns Arfwidsson på Källhult meddelar 22/1 1848, att dotterna "Justina Gråter Mer än Bengt och säger Moster är Borta och Kommer inte Hem igen. Gud låte Moster få äga Helsan så skall hon väl få träffa Moster till Sin undervisning."

Även om Helena, enligt Cornelius Rahms Instruction, inte fick lämna skolstationen "utom på de tider då skolan har ferier", så fanns inget hinder för andra att besöka henne. En kär gäst var Stina Johansdotter som efter ett besök bl.a. skriver följande: ". . . och häriämte vill jag på det vänligaste tacka dig för all din godhet och Kärlek Som du mig bevisat hafver här i detta lifvet. Min Käre vän Så ömma känslor som jag fick känna vid detta avsked ifrån dig denna gången det kan du aldri tro . . . så ofta jag tänker på dig Så vatnas mina ögon med tårar. . ."

Då och då får hon också rapporter om och förslag till rågpriser från Peter Haraldson på Ballagårde som har hand om hennes rågaffärer. Hennes lön utgjordes ju delvis av råg. Hon levde ytterst sparsamt men var samtidigt generös med sina pengar. C.I. Carlsson på Öfre Wallen skriver påpassligt 20/5 1859, då skolkassan just utbetalar hennes kvartalslön. Han vill "ödmjukeligen anhålla, att Lärarinnan enligt sitt godhetsfulla löfte, wore god, och lånte mig en Summa pennin-

gar, . . . om jag kunde få så mycke som, 300 Riksdaler så wore jag i behof der af, och då skulle jag ställa Rewars, med Borges förbindelse, i årning, så wäl för det jag för utt är skyldig, som hwad jag nu kunde bekomma till den tid jag wet att penningarna kunna bekommas.”

300 Riksdaler utgjorde nära nog en sparad årslön av det som Helena enligt egna ord ”med möda och Guds wälsignelse förwärfwat”.

Hennes bouppteckning (12/12 1865) visar, att också Bengt i Åstabo hade lånat pengar av henne.

Av testamentet att döma hade Helena också ett mycket gott förhållande till systerdottern Christina som ”i 15 års tid inom Kalfs pastorat med trohet och flit biträdt mig i skollärarebefattningen”.

PENSION EFTER BEHOV

Efter några slitsamma sista lärarår ville Helena dra sig tillbaka för att få pension i enlighet med Folkskolestadgan, d.v.s. ”efter behov större eller mindre del av den utav församlingen anslagna lönen i enlighet med församlingens och skolstyrelsens prövning”. (Emot detta godtyckliga förfaringsätt opponerade sig folkskollärarna starkt. Pensionsfrågan var den viktigaste fackliga fråga som vårt lands första folkskollärare hade att driva. Möten i pensionsfrågan hölls bl.a. i Lunds stift 1844 och 1847 och i Västerås 1848 och i Göteborg 1849. Åren 1859—1852 hölls möten i frågan över hela landet. Först 1875 fick Sveriges folkskollärare en fast pension.)

För Helena Westerlund innebar de godtyckliga normerna för pensionens storlek, att hon tillerkändes pension endast från Kalfs och Östra Frölunda församlingar. Sockenstämmorna i Mårdaklef och Håcksvik sa nej. Helena var vid denna tid sjuklig och kraftlös och kunde inte fullfölja sitt arbete med gott resultat. Men hon fortsatte plikttroget, troligen p.g.a. den uteblivna pensionen från Mårdaklefs och Håcksviks församlingar. Stämmorna kallades samman på nytt, eftersom ”Högv. Domkapitlet” stötte på i denna sak. Det önskade ”lämplig pension för Skollärarynnan Helena Westerlund, som af ålder och sjuklighet numera var otjenlig och oduglig att bestrida skollärarebefattningen.” Man påminner om ”Jungfru Westerlunds i hälsodagar ådagalagda rastlöshet och flit i skötandet af sitt kall”, och vill att ”socknemännen” skall ”anslå åt henne en större eller mindre summa att årligen utgå till henne såsom pension under hennes lifstid.” Och denna gång, den 11/11 1861, tillerkände Håcksviks sockenstämman henne 25 Riksdaler Riksmünt årligen. Lika mycket fick hon slutligen från alla socknar som hon tjänstgjort i. Sammanlagt blev det 125 Riksdaler om året.

Efter 45 år som ambulerande lärarinna i barnundervisningens tjänst, varunder hon de sista 17 åren bytte arbetsplats ett 70-tal gånger, fick Helena Westerlund äntligen pension.

Redan från början kände hon sig kallad till lärare. ”I den Treenige Gudens namn och hans Gudoms Kraft wägar jag iklåda mig dessa pligter och inträda liksom på en ny bana, och i en ny obevandrad verkningsskrets! Herren! den ewige. Förbarmaren! som ledsagat mig ifrån min barndom. Styrke, uppehålle och utruste mig med sin kraft och wisdom! att redligt och obrottsligt kunna uppfylla

Epitafium öfver Helena Westerlund.

mina pligter! Jag bör icke bäfva då både den yttre och den inre kallelsen befaller mig, men kännedomen om min svaghet förskräcker mig! Må Lärarens kraftiga förbön troget följa mig!" (Understrykningen Helena Westerlunds.) Brevet är skrivet till Läraren, Cornelius Rahmn, inför tillträdet till lärartjänsten i Kalf. Med allvar och flit börjar hon, 47 år gammal, sitt arbete i folkskolans tjänst och verkar där troget till sitt 63:e år, i kamp mot okunnighet, ovilliga bönder och egen kroppslig sjukdom. När hon äntligen fick pension var hon utbränd, sjuk och förbrukad.

DEN SISTA TIDEN

Efter pensioneringen bodde hon som "medbröd", husförhörslängdens uttryck för inneboende, hos systerdottern Christina och hennes man, Johannes Nilsson. Hon tryggade sin ålderdom genom att göra det möjligt för dem att köpa en gård, Skyrups Öfvre, i Håcksvik, där de kunde gifta sig och sätta bo. Gården kostade 2 000 Riksdaler Riksmünt och Helena betalade merparten av denna summa, 1 333 Riksdaler och 33 Öre riksmünt. Enligt gåvobrevet utgjorde pengarna lika mycket ett tack till Christina för att hon "med trohet och flit biträtt mig i Skollärbefattningen" som för att Helena själv skulle under "återstående lifvet kunna njuta trognaste biträde och vård."

Hon flyttade till Skyrups Öfvre hösten 1861 och bodde där, sjuklig och orkeslös, till sin död 22 november 1865. Dödsorsaken var lungshot. Hon dog ogift.

UTDRAG ur bouppteckning 12/12 1865 efter ”f.d. schollärarinnan i Kalfs pastorat, Jungfru Helena Westerlund i Skyarps Öfvre som därstädes med döden afled 22:e sistlidne november utan att efterlämna några bröstarfvingar. Den aflidnas kvarlätenskap uppgafs av Johannes Nilsson och hans hustru Christina Hedberg, som är den aflidnas systerdotter, hos hvilka den aflidna sista förflutna ären wistats och wårdats. . . .”

SILFVER	Rd	öre	DEN AFLIDNAS	Rd	öre	DIVERSE	Rd	öre
4 st matskedar med prässade skåft wägande 43 ort å 53 ore ort	22	36	GANGKLÄDER Bl.a. 1 gammal kappa	1		bl.a. 4 snusdosor 1 liggstol 2:ne portretter 1 nattstol 2 kammar 1 pennkniv	1	12 4 5 17
KOPPAR En spann med luck	3		6 bättre. 14 do samre lıntıg 3 st förkläden	14	25	FORDRINGAR Af Bengt i Astabo		
THEN 1 Thenfat		50	10 st nya näsdukar	2	51	SUMMA TILLGANGAR Begravningskostnader in alles	323	100
MALM 2:ne ljusstakar	1		12 st do häfdade 15 st do nära	2		SALEDES BEHALLNINGSSUMMA		150
JERNSAKER Bl.a. 1 skopa o 1 kaffebrännare		25	13 par yllestrumpor	10	13	Werderingen är förrättad af undertecknade efter ortens gängbara pris som och härmed bestyrkas dess riktighet		173
1 gryta		33	1 par bomullsstrumpor	1	25	Abraham Larsson i Skyarp		
PÄSTELIN Bl.a. 1 dussin flata talrikar		75	2 par ludna kängor	1	2	Yttre August Johansson i Andlarp		
½ dussin djupa talrikar		50	ÅKREDSKAP 1 klädd äkvagn	23		(Bouppteckningen innehåller också besked om att Helena Westerlunds efterlämnade kvarlätenskap har testamenterats till Johannes Nilsson och Christina Hedberg)		
SÅNG- OCH LIN- KLADER Bl.a. en gammal fjäderbolster med rörändigt wahr	13		Bl.a. 1 byrå 2:ne kistor m beslag 1 dragkista 1 flaskefödrahl 1 skrin	6 4 4 1	50 75			
4 putor en bolster och puta med oduglig stoppning	8		BÖCKER Fjellstets bibel upplaga 1 psalmbo	4 2				
1 gammal filt	1	75	Luthers postilla Diverse böcker	4 7				

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Riksarkivet:

Ecklesiastikdepartementets konseljakt nr 20 21/1 1846

Landarkivet i Göteborg:

1. bouppteckningar från Kinds härad 1865.
2. Husförhørs- och flyttningslängder från kalfs, Håcksviks, Örsås, Tranemo och Svenljunga socknar spridda år under tiden 1780—1865.
3. Instruction för lärare inom Kalfs pastorat 1846.
4. Kungliga brev 1846.

5. Lysningsbesked från Håcksviks socken 1860.
6. Protokoll från gällstämmor och skolstyrelsesammanträden i Kalfs pastorat under åren 1840—1861
7. Protokoll från sockenstämmor i Håcksvik, Mårdaklef, Kalf och Östra Frölunda under åren 1840—1861.
8. Protokoll och brev i Göteborgs Domkapitels arkiv gällande ”seminarier”, ”folkskoleundervisningen”, ”skolfrågor” och biskopsvisitationer 1840—1861.
9. Skolreglemente för Kalfs pastorat 1846.
10. Examenlängd från Göteborgs Folkskoleseminarium 1846.

Gösta Strömqvist, Örebro:

1. Brev från Cornelius Rahmn till Helena Westerlund
2. Brev från sockenbor i Kalfs pastorat till Helena Westerlund.

Ellen Trane, Tranemo:

1. Brev från Cornelius Rahmn till Helena Westerlund.
2. Brev från Helena Westerlund till Cornelius Rahmn.

Tryckta källor och litteratur

1. de Berniere Louvigny, Jean, De fördolda Lifwet med Christo i Gud (Samuel Norbergs tryckeri i Göteborg) 1817.
2. Brämer, Johan D.D, Johan Brämers Trösteliga Betrachtelser och Trones Förbråkade Röö och Rykande Weka (Michael Laurelios boktryckeri i Stockholm) 1713.
3. Ekendal, J. Herman, Den nya folkskolan i Sverige — tankar och anteckningar under en resa sommaren 1851. 1851.
4. Jansson, E. Alfred, Cornelius Rahmn. 1951.
5. Hansson, Ruth m.f., Håcksvik genom tiderna. 1978.
6. Om BC Rhodes seminarieår 1859. Halland och hallänningar, årsbok 1955 årg. 2.
7. Matrikel för Göteborgs stift 1831.
8. Pontoppidan, Eric, Biskopens och Pro-Cancellerens Doct. Eric Pontoppidans Härliga Trosspegel. Tryckt hos Johan Laur. Hornn i Westerås 1798, 4:e uppl.
9. Isling, Åke, Kampen för och emot en demokratisk skola.
10. Paulsson, Evg (red.), Kalv — en gränsbygd. 1981.
11. Fredriksson, Victor (red.), Svenska Folkskolans historia 1809—1862. 1942.
12. Sjöholm, L. Gottfrid (red.), Folkskoleseminariet i Göteborg 1843—1956. 1957.
13. Sjöstrand, Wilhelm, Pedagogikens historia 2. 1958.
14. Svenska män och kvinnor.

TILLBAKABLICKAR PÅ GLAS OCH GLASBRUK I SJUHÄRADSBYGDEN

AV
KENNETH BERG

Glas är en märklig materia. Det är inte blott fönstret mot omgivningen, utan även mot universum. Samtidigt är och har glas varit ett underbart material för konstnärligt skapande. Jag ger efter ingående studier i olika arkiv i denna artikel några rapsodiska glimtar från både arbetsliv, försäljning och porträtterar några köpare av glasprodukter i Sjuhäradsbygden.

Kampen om duglig arbetskraft i Sjuhäradsbygden är långt ifrån något nytt problem. Intet är nytt under solen heter det ju och det är tillämpligt även här. Ty när den svenska glasbruksdriften började inledas på allvar under 1740-talet för-slog inte antalet anställda. Även bruken i grannländerna, och Tyskland samt Italien tävlade om att få så dugliga medarbetare som möjligt och sedan behålla dem. Genom gamla brev kan man få en inblick i hur det kunde gå till på Limmareds glasbruk vid nämnda tid.

Grundare av bruket var överste Gustaf Ruthensparre, som fann trakten med dess rika tillgång på bränsle och kvarts särskilt lämpad för ett glasbruks etablerande.

Den 7 oktober 1748 har översten skrivit ett brev från Stockholm till baronen Georg Bogislaus Stael von Holstein på Kosta glasbruk där det heter:

Högwälborne Herr Baron General Lieutenant Landshöfd. Öfwercommendant och Riddare af Kongl. Swärdsorden.

Filion, som för några veckor sedan varit wid mitt glasbruk i Westergötland, har utom sig sjelf utbudit några arbetare, som torde hända varit af Hr. Baron General Lieutnantens Landshöfding Öfwercommendantens och Riddarens glasblåsare, Hwarför iag i sådant fall och emot Hr. Barons General Lieutnantens Öfwercommendantens och Riddarens samtycke på intet sätt welat dem antaga, utan sådant hörsammat härmedelst welat låta wetta; Skulle dock Filion för dess person wara ledig, så täcktes Tit. lämna mig honom så gärna som någon annan hwarom jag hörsammast beder.

Samme Filion har berättat, at en af mina blåsare vid namn Gustaf Holm skall uppehålla sig wid Kosta Glasbruk, och som denne Holm allenast haft mitt tillstånd på Sex veckor at under den tiden mitt bruk i Sommar varit släckt, få förskaffa sig sitt uppehälle, antingen vid Kosta eller Havermanska glasbruket, men

sedermåra sig wid mitt Bruk icke infunnit; Så år till Tit. min hrsammaste begåran, thet gunstig befallning skie måtte, at Glasblåsaren Holm ofdrjliga begifwer sig till Limmareds Glasbruk emedan samma Glasblåsare icke allenast, som en liten gåsse wid mitt Bruk blifvit uppdragen, utan har iag låtit honom låra alt hwad han nu kan, så att han därföre år förbunden wid mitt glasbruk at arbeta, utom det han hos mig häftar fr en ansenlig skuld, som han år skyldig at med arbete afbetala.

Jag tilfrser mig Tit. benågna bifall därutinnan, att om någon glasblåsare, utom mitt afskedspass kommer till Kosta bruk, the tå gienast blifwa fasttagne och återförda, hwaremot jag å min sida, aldeles frsåkrar att draga lika omsorg om någon ifrån Kosta bruk, skulle wid mitt bruk, utom Tit. avskied gifwa sig an, och the tå behörigen blifwa tillbaka sända, hwarigenom Skiåligen kan förmodas, at bägge bruken kunna åtniuta sina förmoner, utan at blåsarne hafwa någon nytta deraf, men de på sådant sätt inskränkas och icke tillåtas utom rigtigt afskedspass få antaga tjenst, hwarest de behaga.

Med högachtning har jag den åhran stedse at framhärda Hgwålborne Herr Baron Generallieutenantens, Landshöfdingens och Öfwercommendantens och
Riddarens
dmiukaste och hrsammaste
Tienare
G. Ruthensparre

Det svarsbrev som Stael von Holstein avsnde finns bevarat i form av ett odatat concept.

Fast ogärna har jag förnummit, huru såsom Herr fwerstens Sohn Lieut. Ruthensparre nyligen i samtahl med glasfraren Westergren på allt sätt lastat Kosta glasbruks tillwrkning såsom odug. sökt persvadera bemte glasfrare til at taga glas på Herr fwerstens Bruk och ej mit. Hr Lieutenanten har åfwen utlåtit sig, att den bästa glasblåsaren wntades ifrån mit Bruk til Herr fwerstens, med mehra och detta alt kan ej annat ån förkomma mig slsamt. Jag har i alderingaste måtto aldrig giort något Herr fwerstens glasbruk till prejudice, eller last dess tilwrkning mindre sökt dragit några Herr fwerstens glasblåsare til mit Bruk, utan twrt om altid önskat, det Herr fwersten med sit Bruk måtte hafwa all nytta och välsignelse.

Och åfwen så sinnad skulle jag föreställt mig Hr. fwersten warit mot mit bruk och wet mig aldrig mot af Herr fwersten hafwa frskylt. (Ett par satser därefter har ej gått att tyda) — likwl har den bedragaren gått ifrån mig eftersom han sade sig hos mig vara blind, wem drtile åra wllen år mig fulle obekant, likaledes ock en annan glasblåsare, och nu skes at få glasblåsaren Gibel ifrån mig.

Men så år det svårt at see den ene efter den andre wilja practicera sig brt, som dock ej skall lykas fr dem. Huru tilbrligt det år at den ene skal förolämpa den andre, lämnar jag Herr fwersten själf at eftersinna, jag lt så passera med Eder (troligen glasblåsaren med detta namn?) att han kom ifrån mig och kunde

Remmare har under århundraden varit populära föremål, vilka förekommit i många olika varianter.

jag ej annat än låta honom gå, som den skiälmen gjorde sig blind, men en tijd derefter fick jag förnima, at han arbetade på Herr Öfwerstens Bruk, detta lät jag nu få passera för Hr Öfwerstens skuld, men at än vidare försöka at draga arbetarne ifrån mit Bruk, kan jag ingalunda tohla, och underlåter jag eij deröfwer at beswära mig å wederbörlig ort, detta har jag funnit nödigt wälment och tiensteligt af gifwa Hr. Öfwersten wid handen, förmodandes, at Hr. Öfwersten hädanefter gynnar mit glasbruk på samma sätt, som jag hans, så at den ena eij förolämpar den andre i någon måtto, och skulle Hr Öfwersten fehlas goda glasblåsare, så kan han dem ju föreskrifwa uthe ifrån. Så har jag måst giöra och det icke utan stor kåstnad och beswär, hwarföre ej annars kan, än wara mig sensibelt när jag finner sådane karlar locka ifrån mig till end annans tjenst.

Förblifwer

Hur ärendet sedermera avlöpte är inte helt känt. På Kosta glasbruk var Gustaf Holm anställd åtminstone åren 1750—1751. Eventuellt var han verksam vid Limmared före och efter denna tid. Senare troligen verksam i Norge. Ättlingar till den tyska glassläkten Holm har varit anställda på ett flertal svenska bruk, bl.a. i Västergötland.

Generalen och landshövdingen Stael von Holstein drev Kosta glasbruk till år 1756 då det försålades. Limmared däremot ägdes av Ruthensparre och senare dennes arvingar till år 1787 då bruket försålades till överste Carl Eric Sparre.

Glasblåsaren Christian Filion slutligen hann med många fantastiska bravader under sin levnad. Eftersom dessa förslag till nya produkter osv. skedde på andra glasbruk än i Sjuhäradsbygden kan de lämnas därhän i detta sammanhang.

Det s.k. Havermanska glasbruket hette Ettorp och var beläget på Ettorps Säteri i Enslövs socken i Halland. Anlades 1736 och nedlades 1756.

Ordet prersvadera tillhör inte de mer frekventa i dagens svenska, men betyder övertala eller truga.

EN SÄREGEN LIVSRYTM

helt olik alla andra var 1800-talets glashyttor, vilka låg i skogrika trakter, främst i Småland och Värmland, men även i Västergötland fanns flera bruk. Namn som Limmared, Bollsjö, Strömsfors, Nittorp och Foglavik har renderat i att Sjuhäradsbygden erhållit en speciellt hedersam placering i tabellen över de som tillverkat glas.

De gamla bruken hade en alldeles egen atmosfär. Ingenting torde tillnärmelse kunna skapa den bakgrund för tankens snabba flykt, som en sotig och nedrökt trähytta gav och alltfört ger.

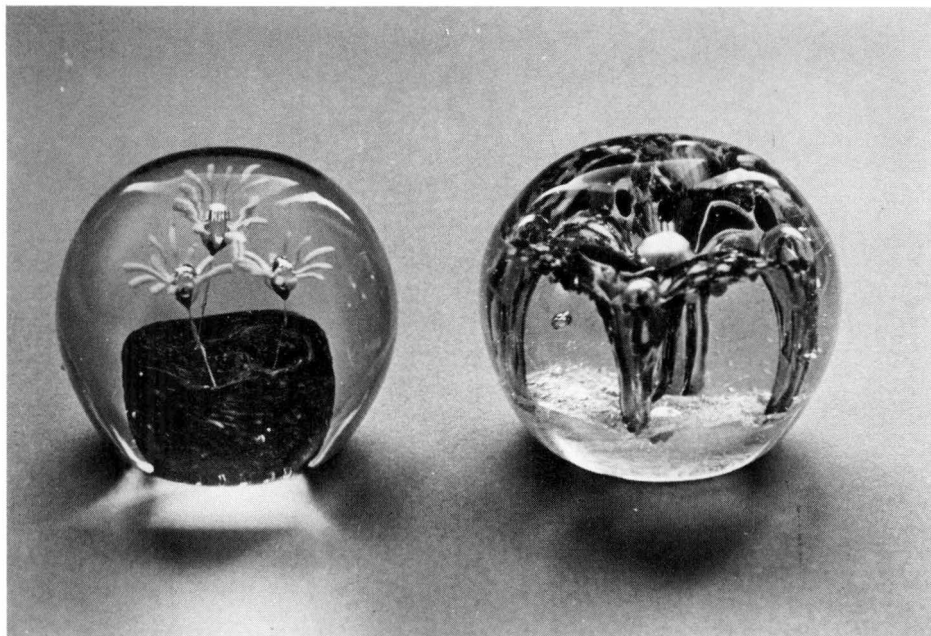
För många var hyttan halft om halft deras andra hem. För utomstående var det som att beträda en okänd värld när de kom in i en gammal trähytta. En värld med en särskild arbetsrytm och med verktyg, som inte förändrats något nämnvärt genom åren.

Personalen samlades även på lediga stunder kring den av elden sammansmälta massan, som blåstes ut till en ljusröd, men ändock ganska genomskinlig bubbla. Det blev ibland rustika, lite lekfullt utförda pjäser såsom hundar och grisar, brevpressar m.m., vilka kanske beundrades av de andra i hyttan, men det blev lika gärna ett föremål av en sådan form att den blott fick en dagsländas liv. Allt blev dock en god träning i att bli en bättre blåsare i det dagliga arbetet.

Under mörka kvällar blev hyttan med sin värme och sitt lite trolska, fantasiegående ljus den vanligaste samlingsplatsen för folk i alla åldrar. Det var oftast många beresta män och minnesvärda personer som då slöt upp och man samlades framför ugnen, vari man stekte både sill och potatis. Hyttsill är än i dag en förekommande finess. Den speciella ”glasblåsargrillen” har för övrigt i senare tider lanserats för allmänt bruk och användning. Många ur personalen i 1800-talets hyttor utförde sitt arbete sjungande. På kvällstid, har gamla mästare berättat, blev det mer tid för støj och glam. Luffare infann sig också i hyttan och bidrog med att ge glimtar från andra håll.

KNALLAR VÄLSEDDA

Glasbruken spelade i forna dagar även en central plats som nattkvarter för vandringsmän av skilda kategorier. Här samlades alla. Åtskilliga är de kolportörer som lagt ut Bibelns texter i hyttans dunkla sken. Med vandringsmän måste in-

Brevpressar har i alla tider fascinerat förhoppningsfulla lärlingar. Brevpressen till vänster (med blommor) är tillverkad på Foglaviks glasbruk, medan "mänlandskapet" är betydligt äldre och skapat på Kongelfs glasbruk.

räknas knallarna och mycket av vad de hade att förtälja var sådant som hade timmat, men som aldrig blivit omnämnt i dags- och veckopressen. Knallarnas ankomst var därför uppskattad på bruken. Att knallarna även lyckades sälja sina varor går det att få otaliga bevis för i bouppteckningar där det då och då återfinns någon liten skuld till en västgötsk affärsman.

HERR GLASBLÅSARE

De gamla glasblåsarna var fina herrar och åtskilligt yrkesstolta. På många håll krävde de att bli titulerade "*Herr Glasblåsare*". Den yrkeskunniga personalen kom till in på 1900-talet i ytterst få fall från kretsar utanför de redan etablerade brukssläkterna.

Många av de gamla mästarna kunde även konsten att göra reklam för sig när de sökte sig till annat företag. Ett brev på ett sådant tema kommer från glassliparen Augustinus Pettersson på Limmareds glasbruk.

Pettersson skrev nämligen år 1867, att han sport av sin syster Johanna att hans svåger skall flytta från Kosta "*skulle jag för att komma på min fädernebygd ej hava något emot att övertaga hans plats. Att jag är kompetent därtill hoppas jag ej kan dragas i tvivelsmål vad slipning beträffar, men att jag även numera ritar torde vara obekant på Kosta, emedan jag övar mig däruti på senare tiden, någon kännedom och ett särdeles gott handlag för teckning har gjort att det gått ovanligt lätt för mig.*

Jag ritar nu ganska mycket, dock ej annat än finare ritning, den vanliga ritningen är här gamla ritare som ritar, vilka ej kunnat annat. Finare ritning tycks

också komma på modet igen, den vanliga simpla ritningen ersättes numera här med målning som liknar ritning, vilket jag även kan göra, och har en flicka vid 16 år, som varit någon tid hos härvarande glasmålare, hon kan även detsamma, men för att kunna flytta måste jag hava 3 eller 4 stolar eller verkstad emedan jag har gossar som till en del börjat arbeta i sliperiet.

Skulle prover äskas kunde sådana översändas till Jönköping, om Herr Bruksförvaltaren ville uppgiva någon kommissionär till vilken jag kunde sända dem och som befordrade dem vidare.

Emellertid anhåller jag högaktningsfullt om svar med det snaraste, och torde då Herr Bruksförvaltaren hava godheten adressera det till glasarbetaren J.F. Dåfver, så fruktar jag ej att det stannar här på kontoret. Även önskade jag få en uppgift på vad de kan förtjäna per år de slipare som är på Kosta, och i händelse av plats för mig vad villkor som erbjudes eller vad Erik (Kjellander) haft.

Jag har i dag fått brev från en god vän bokhållare vid Sandö, som gör sig lustig över att därvarande slipare Ahrens skulle ha fått kondition på Kosta. Men det kan väl ej vara möjligt, för han är känd för en stor stackare i allt vad han likt vanliga tyskar ger sig ut för. Han skickade hit prover med en glasarbetare Fige, som kommit från Sandö, men det var eländigt fusk. Patron här svarade, att kan han ej åstadkomma något bättre var det ej värt för honom att bjuda till”.

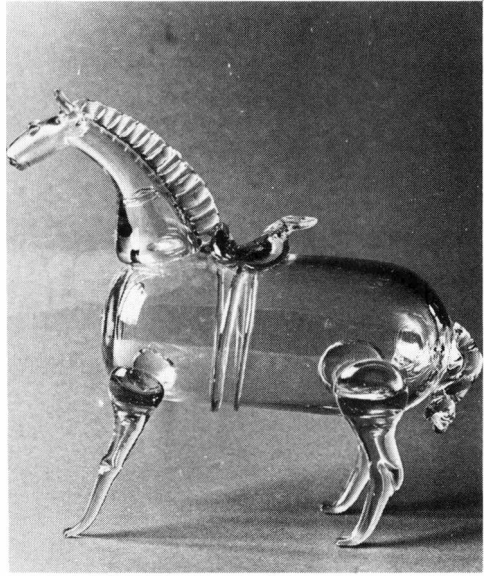
Det i brevet ofta förekommande ordet ”ritning” avser gravering på glas. Redan i början av 1800-talet började emellertid benämningen gravering att bli den allmänt förekommande. Det hela var ett högkvalificerat slipningsförfarande. Om man skall förklara tillvägagångssättet kan sägas, att det utfördes med en roterande koppartrissa. Dessutom användes olja, smärgel eller karborundpulver. Trissorna varierade mycket i storlek. Det fanns sådana om 1 mm upp till cirka 150 mm i diameter.

Det är märkligt att se hur hårt Pettersson går till angrepp mot Fredrik Ahrens, som blev en stor tillgång för småländsk glasindustri. År 1867 flyttade Ahrens från Sandö glasbruk i Ångermanland till Kosta där han var verksam i många år. Senare flyttade den naturaliserade tysken till Transjö glasbruk där han svarade för målning på glas och Ahrens presenterade under åren där många förtjusande mästerverk. Samma var förhållandet på Johansfors glasbruk där Ahrens sedermera slog sig ner.

Brevet skall dock inte ses som en persons enstaka utfall, utan det skrivna speglade en relativt vanlig syn på förhållandet till tyskar ute i glasbrukssamhällena. Åtskilliga gamla brev och uppteckningar talar sitt tydliga språk om att det då och då uppstod små kontroverser mellan svenskar och tyskar. Lite av denna tendens förekom rörande den tidigare omnämnda tyska glassläkten Holm. På många av bruken där släktmedlemmarna arbetade lades det ofta till prefixet tyske- resp. tyska Holm.

SKÄMTSAMMA GLASBLÅSARE SKAPADE GLASTÅRAR

Att hitta på rackartyg var något som förekom lite varstans i glashyttorna och oftast var det besökande eller nyanställda som råkade ut för skämten. Sålunda

Att "söla" beydde förr på glasbruken att göra alster på egen hand under raster eller på anan ledig tid. Bland de svåraste arbetena gällde att tillverka en häst. Betydligt enklare och lägre status var det att ordna en s.k. fyllehund.

togs varmt glas från en glasblåsarpipa och släpptes ned i kallt vatten. Glaset fick då droppa ned, underst tjockast och en smal tråd överst när det släppte från "pipan". Det kallnade snabbt i vattnet. Så stoppades glaset snabbt ned i fickan på besökaren. Samtidigt bröts den smala tråden av upptill och det blev en explosion med en liten knall och alltsammans pulveriserades.

Detta sätt att ställa till med hyss är bekant från 1700-talet och den store kemisten Jöns Jakob Berzelius, vilken hade starka band med glasindustrien, berättade om "glastårar" i en av sina skildringar om kemi i början av 1800-talet. Senare blev metoden mycket använd vid fysikaliska experiment.

PATRON BJÖD PÅ FEST

Hade det varit modernt att skriva och sjunga en ballad om den gamla, goda tiden hade det i Fåglavik gått att göra detta på temat "Minns den lyckliga tiden". Bruksparken i samhället var nämligen i forna dagar en uppskattad samlingsplats för glasblåsarna och deras familjer då patron stod för värdskapet och bjöd på både mat och dryck.

För vissa blåsare kanske dessa besök endast blev en episod i deras kringflackande liv, för andra skapade de outplånliga intryck, vilka man än i dag kan få höra berättas om. Många av yrkesmännen tyckte att omgivningarna i trakten av Fåglavik var tråkiga och ödsliga, men att få gästa bruksparken var att få bli delaktig stora skönhetsvärden.

Det berättas att under stilla och varma sommarkvällar var bruksparken illuminerad med kulörta lyktor, vilka bidrog till att ge området ett både pittoreskt och smått förtrollat utseende. I denna park satt de fryntliga bruksherrarna i sina vita stärkkragar och stora plommonstop och med välbehag och lyssnade till den nästan alltid obligatoriska musiken från brukets egen musikkår.

Bland glasblåsarnas fruar och döttrar drevs handarbetet till en stor konst. Alla flickor skulle i unga år lära sig att tillverka en märkduk där diverse familjeinitialer o.d. förekom. Ledstjärnan för ovanstående duk var Gud mitt hopp Och Jesus min hjälp.

Musikkåren valde, som väl nästan alltid är fallet, en populär repertoar. På den tiden hölls också fosterlandskänslan högt hos många, vilket även satte sina spår i ett patriarkaliskt styrt samhälle. Många musiker har under åren bestämt takten och tonen i kåren i Fåglavik. När dirigenten svängde sin taktpinne och musikererna, med sina prydligt waxade mustacher, blåste i de alltid skinande och blänkande instrumenten, ja, då var det en fröjd att leva.

SY OCH BRODERA VAR DE KVINNLIIGAS KVÄLLSNÖJE

Vad gjorde den kvinnliga bruksbefolkningen på kvällarna när mörkret kom tidigt och det gällde att spara på ljuset? Ja, det är en fråga som folkminnesforskare ofta får. Svaret är att de flesta satt och sydde eller broderade och detta drevs till en stor konst på glasbruken. Ett prov på detta framgår av Teckla Bergs märkduk (se bilden).

Märkdugar var förr i tiden oftast en fyrkantig duk, sydd av unga flickor som prov på deras broderiskicklighet och var förebild vid märkning m.m. Teckla Berg gjorde sitt prov på linnestramalj och var, enligt tidens sed, broderat med silke i flera färger i korsstyg. Utom alfabetet och siffror förekom allehanda små mönstermotiv.

Utöver vad som framgår av bilden utmärktes dylika arbeten av blommor, djur och ornament, vilka sedan gick igen i vävnadsmönster. De initialer som förekommer överst är föräldrarnas, därunder levande syskon och längst ned avlidna syskon. För de senare broderades texten i en avvikande färg, som regel svart eller mörkblå.

HYTTÅR

En teknisk benämning som inte är så allmänt känd är hyttår eller även benämningen hytteår. Det är en indelning som härstammar från de tyska glasblåsarnas

sätt att räkna. Året var därvid indelat i 13 s.k. hyttmånader, vardera om 28 dagar.

Denna något märkliga beräkningsform började dock försvinna redan under 1700-talet eller vid den tid då allt fler svenskar började komma in i yrket.

MÅNGA PRÄSTER INOM GLASBRANSCHEN

Det är förvånansvärt vilket stort intresse prästerskapet ägnat åt glashanteringen. Den kanske aktivaste av västgötaprästererna var Isak Strandh. I kyrkligt hänseende var han först verksam inom Redvägs härad, senare prost i Habo och under 20 år verkställande direktör vid Sunds glasbruk inom Jönköpings län. I sin befattning som bruksledare avgick Strand år 1899. I detta fall synes det ha gått bra att kombinera de olika arbetsuppgifterna.

I ett annat fall, långt utanför Västergötlands gränser, blev socknens själasörjare så djupt engagerad i en bruksrörelse att församlingsborna vädjade att antingen vara *”präst eller patron, men ej bådadera”*.

Andra exempel där prästerskapet hade ett gott inflytande över bruksdriften var Limmareds glasbruk där från 1850-talets första år en fjärdedel av andelarna ägdes av prosten i Tranemo, Lars Hagstedt och en fjärdedel av Wilhelm Chronander, på sin tid komminister i Länghem och senare kyrkoherde i Dalstorp.

Ett senare vittnesbörd på kyrkligt och glasbruksmässigt engagemang var förre ärkebiskopen Erling Eidem, vilken under många år var styrelsemedlem i Fågla-viks glasbruk och delvis uppvuxen på bruket.

STORT RELIGIÖST INTRESSE

En myt som bildats i vissa kretsar är att glasblåsarna inte skulle haft något nämnvärt intresse för religionen. Sanningen är helt enkelt den, att glasfolk av skilda kategorier skänkt både pengar och föremål till olika tempel och ägnat mycken tid åt kyrkan.

Förr i tiden, då husförhör existerade, skulle allmänheten kunna återberätta för prästen vad som stod i Bibeln, Luthers katekes och i vissa fall, även lokalt använda kristendomsböcker och postillor.

Kunskaperna testades, för att använda ett modernt ord, vid de olika husförhören och som regel var glasblåsarnas kunskaper mycket goda. Kanske berodde det på att glasblåsarna var en på sitt sätt privilegierad kategori, eftersom de till allra största delen var läs- och skrivkunniga. Flera av dessa yrkesmän ägde ett, efter den tidens uppfattning, stort förråd av böcker. Urvalet var visserligen inte så brett, eftersom större delen av litteraturen under 1700-talet och början av 1800-talet som regel kretsade kring religionen.

På många glasbruk hölls också årligen stora hyttgudstjänster. Gudsgemenskapen hölls på så sätt synnerligen levande. Foglaviks glasbruk är ett särskilt tydligt exempel på detta.

STORT FISKEINTRESSE PÅ BRUKEN

De som var intresserade av naturen i form av jakt och fiske eller vad skogarna kunde erbjuda av skogsbär hade rika tillfällen att bli belönade. På 1800-talet fanns det frisk luft och vatten lite varstans och i det senare fallet gav ett gott fiskeresultat snart nog ett synligt bevis på många matbord.

Mången kan lätt få en felaktig uppfattning om den tidens liv när de studerar de gamla boplatser, som kanske övergivits för många år sedan. Naturligtvis rådde det inget materiellt överflöd, sett med nutida ögon, men det är felaktigt att tala om armod. Glasblåsarna hade också den fördelen att de erhöll kontanter och kunde köpa vad den av bruken erhållna tappan inte kunde ge.

Drömmen om Amerika, som det förlovade landet, berörde därför inte så många inom glasbruken. Åtskilliga emigrerade visserligen till USA, men de flesta återvände till Sverige när någon mästartjänst blev ledig. Det ansågs även som en merit att ha tjänstgjort i USA. Nästan lika fint var det att under en tid ha tjänstgjort på något av de finska bruken.

GRAVERAD BRÖLLOPSGÅVA

Att följa ett glasföremåls vandringar genom åren är ibland inte det lättaste. Hos framlidne trävaruhandlare Arvid Johansson i Bollebygd fanns en glasflaska, som härledde sig från Limmared och var tillverkad 1844. Glaset var mycket rent och genomskinligt, trots de många åren. Denna glaspjäs, av den kända rektangulära flaskmodellen, hade ursprungligen använts som bröllopsgåva och var därför försedd med de båda kontrahenternas initialer, P.L.D. respektive A.P.S., prydligt ingraverade.

Förmedlare av köpet var glasknallen Sander, bördig från Kinds härad, men bosatt i en fastighet alldeles invid vägporten i Hultafors, en plats som man än i dag kan få höra benämnas som Sandra's.

Såsom tidens sed var, medförde den kringresande västgöta-handlaren sina alster i en stor säck. Sander rörde sig, efter både dåtida och nutida förhållanden, ganska sävligt, berättas det. Som svar vid eventuell anspelning på långsamheten och som levnadsfilosofi hade Sander: *”Jag far varligt fram, för jag har glas i säcken . . .”*

Alltnog, den nämnda pjäsen hamnade som bröllopsgåva i Nedergården i Bollebygd och sedan fortsatte dess färd genom åren till Rinna, därefter till Kråketorp, för att senare hamna i torpet Liera, samtliga inom Bollebygd. Nästa anhalt blev Göteborg och därefter prydde flaskan sin plats på herrgården Hulta, för att senare återbördas till ursprungsplatsen Nedergården.

Av den lämnade beskrivningen framgår att glas är ett synnerligen starkt material. En förutsättning härför är emellertid att ytan är opåverkad. Att glas går sönder beror på att det utsätts för speciell omild behandling, tappas i golvet eller drabbas av något liknande. Sker det inte några sådana missöden går inte vanligt glas sönder av sig själv.

Här invänder kanske någon, att föremålen kan vittra sönder, få s.k. glassjuka. Men ej heller detta är någon normal företeelse, utan beror på felaktiga råvaror eller felaktig blandning av de olika råvarorna.

LÄKARE I BORÅS SKAFFADE SIG ELEKTRICITETSMASKIN

Vad vore världen om inte glastillverkningen hade uppfunnits? Det är inte enbart i form av de traditionella grupperna prydnads/konstglas och emballageglas som glaset spelat en stor roll. Inom det medicinska facket har upptäckten betytt mycket och för våra forna elektricitetsmaskiner spelade detaljerna av glas en central funktion.

Det heter i en sliten slogan, att ett brev betyder så mycket och detta har verkligen sin tillämpning för att sprida ljus över glasförbrukningen i forna dagar i Sjuhäradabygden. Tack vare att korrespondensen sparats på vissa glasbruk går det att få reda på åtskilligt från flydda dagar.

Inom de sju häraderna har glasframställningen gamla anor, men det har samtidigt inköpts mycket från andra landskap, främst från Småland. Wilhelm Maurits Heinrici, som på sin tid var bataljonsläkare vid Elfsborgs regemente satte på sin tid följande på pränt (med moderniserad stavning).

Om förfärdigandet av en glascylinder till en Elektricitetsmaskin, enligt närlagde utklippte pappersmått, får jag ödmjukeligen anhålla bliva med allra första företaget, och maskinen väl inpackad och hit avsend vid samma tillfälle som apotekare v. Sydows glasrekvisition från Bruket expedieras.

Cylindern bör blåsas av vitt glas, fritt från stenar och blåsor, av $\frac{1}{4}$ dels tum tjocklek mittpå samt avkylat på det långsammaste.

Den måste även blåsas så jämnt och cylinderformigt som möjligt, ty i annat fall, kommer den vid omvridningen att skeva och vinda.

Längden blir 20—21 tum; genomskärningen $8\frac{1}{2}$ —9 tum. Så fort jag har nöjet emotse underrättelse, att pjäsen är färdig att avsändas, skall kontant med samma post överstyras.

Med högaktning tecknar

S.H.T.

ödmjukast

W.M. Heinrici

Borås den 27 april 1828

Det är således mer än 150 år sedan denna beställning sändes till Kosta glasbruk i Kronobergs län. Glascylindern anlände så småningom och i nytt brev heter det:

Med översändandet av skyldiga summa 3 Rdr 16 Bco som härmed vidfogas, har jag med flit velat dröja, dels för att invänta Glasmaskinens ankomst från Jönköping vilket förliden gårdag inträffade, dels för att avlägga skyldig tacksägelse för cylinderns fabrikat, vilken, ehuru mindre än avsända måttet, likväl är ganska bra och passande.

Förbliver med Högaktning

S.H.T.

Ödmjukaste Tjänare

W.M. Heinrici

Borås den 14 november 1828

Aha, säger kanske någon, Cylindern användes till en influensmaskin. Så är dock inte fallet. Heinrichs maskin tillkom ungefär 20—30 år före det influensmaskinen konstruerades i Tyskland. Elektricitetsmaskinerna har nämligen undergått mångahanda förändringar och förbättringar genom åren. Alla maskinerna har dock haft till syfte att åstadkomma en kraftig elektricitetsutveckling. Den praktiska betydelsen har emellertid varit ringa, utan främst har maskinerna tillkommit för undervisningsändamål.

Alla maskinerna har som en oundgänglig beståndsdel ett rivtyg, en gniden kropp, som tillika är en dålig ledare, och en konduktor eller en uppsamlare av den alstrade elektriciteten, vilken måste vara en god ledare.

Glasskivan kunde man vrida med en vev. Vid den tid då Heinrich beställde sin maskin användes dessutom skinnputor. På detta var utbredd en amalgam av kvicksilver, tenn och zink, blandat med talg. När någon drog i gång elektricitetsmaskinen, kunde man genom beröring med skivan överallt framlocka små gnistor. Vid ytterligare kringvridning flög sådana sprakande ut så att säga av sig själv, till stor förundran för åskådarna och samtidigt spreds en fosforartad lukt.

I mörker syntes på skivan ett sken. En dylik maskin var synnerligen känslig för fukt. Ju högre fuktighet, desto sämre resultat. Många experiment kunde göras med människor när de blev "*elektriserade*", som skrifterna berättar. Exempelvis reste sig håret på huvudet; till stor skräck för både den utsatte och åskådarna.

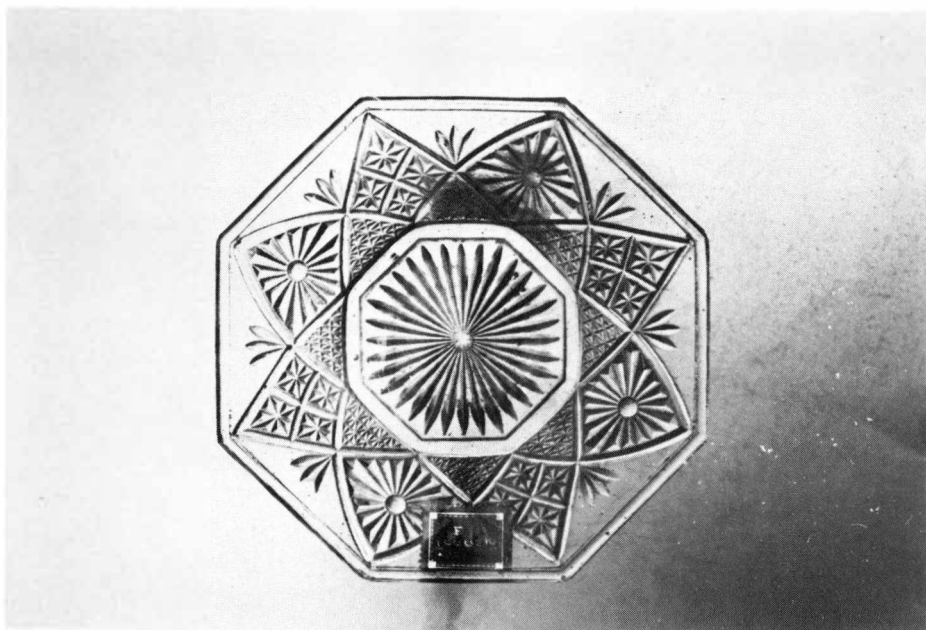
När Heinrich anlände till Borås, inte 30 år fyllda, hade han många års skiftande praktik bakom sig. Wilhelm Mauritz Heinrich föddes i Stockholm år 1796, där fadern Johan Samuel Heinrich var verksam som kammarmusiker. Modern hette Charlotta, född Westerberg.

Wilhelm Mauritz antogs till extra elev vid Fältläkar-korpsen och som underläkare vid Garnisionssjukhus redan 1812. Året därpå blev han extra läkare vid Örlogsflottan i Karlskrona. 1814 underläkare både vid reservarmén i Vänersborg och på det ryktbara svenska örlogsskeppet "*Dristigheten*", (mest känt för deltagandet i 1788—1790 och 1808—1809 års krig mot Ryssland, men ej att förväxla med det sedermera omskrivna pansarskeppet med samma namn).

Under några år var Heinrich underläkare vid Kalmar regemente. Senare följde en period som läkare i det samhälle, vilket i dag är känt som staden Oskarshamn och det var därifrån Heinrich avflyttade, för att bli bataljonsläkare vid Elfsborgs regemente. Dessförinnan hade Heinrich hunnit med åtskilliga kommenderingar och bli kirurgisk doktor.

År 1835 förordnades Heinrich till extra provinsialläkare i Ulricehamns distrikt och 1854 utsågs han till förste bataljonsläkare vid Elfsborgs regemente. Ett par år senare tog Heinrich avsked av det militära och tilldelades kung Carl XIV Johans-medaljen och efter ytterligare några år kröntes det hela med att Heinrich dubbades till riddare av K.W.O.

I sin syssla som provinsialläkare arbetade Heinrich ända till sin bortgång år 1866. I biografier om Heinrich omnämnes att läkaren under sin långa tjänstebana var synnerligen nitisk och ett mönster av ordentlighet i tjänsten.

Prov på pressglas. Kakfat från tiden kring senaste sekelskiftet.

RIGABALSAM OMTYCKT UNIVERSALMEDEL

Apotekaren Christian von Sydow författade i Borås den 9 februari 1827 följande brev och adresserat till Herr J.J. Vogt, Kosta glasbruk.

En liten rekvisition på glas som jag anhåller måtte med samma noggrannhet bliva expedierad och inpackad som det jag hade nöjet förliden höst emottaga.

Ibland dess glasvaror finns även en Retort och en kolv, det är kanske överflödigt att jag dels skickar ritning på dem, dels att jag erinrar att därtill användes god glasmassa, så att de ej bliva med bläddror i Glaset eller osmälta kiselbitar, dels att formen så nära liknar ritningen som möjligt i synnerhet vad retorten beträffar, ty det beror ofantligt mycket på böjningen samt vidden i proportion till baken, om den ger ett preparat till mer eller mindre så kvalitet som kvantitet.

Kunde denna lilla retort bliva färdig så att den kunde gå nu medan slädföre varar, vore väl. Kan Tit. få någon bonde som körde däruti hit vore bäst, i annat fall får de gå över Jönköping, och kan då adresseras till apotekare Berzelius, men om möjligt är så önskade jag få det direkt hit.

Med all högaktning har äran teckna

ödmjukaste tjänare

Christi. von Sydow

Den "lilla" rekvisitionen som von Sydow talade om omfattade 200 st ½ kvart apoteksglas, 200 jungfrur apoteksglas, 200 ½ jungfrur, 300 ögonflaskor, 300 Riga-balsam, 100 kvartsburkar och 100 ½ jungfru burkar. Den ovan omtalade retorten och en kolv om 2 kannors rymd vardera.

Några förklaringar kanske bör lämnas. En retort är i korta drag en glaskolv

med vinkelböjd hals. Måttenheterna verkar kanske en aning märkliga, men de var på den tiden de vanligast förekommande. En jumfru eller jungfru omfattade 8,2 centiliter och för att fylla en kanna måste man slå i drygt 2,5 liter eller 2,617 liter för att vara exakt. Blåddror är en gammal benämning med anknytning till sekunda kvalitet.

Ett observandum bör göras beträffande transporter. Glas var i forna dagar en besvärlig vara att transportera långa sträckor på grund av den stora bräckage-risken. Av denna anledning skedde många transporter under vintertiden, vilket kanske inte är så allmänt bekant. I Norge med dess extra svåra väg- och terrängförhållanden skedde under lång tid alla stora transporter under vintermånaderna.

I forna dagar var Rigabalsam ett synnerligen vanligt förekommande antiseptiskt sårmedel av lite olika sammansättning. Enligt vissa uppgifter var innehållet 98½ procent slagvatten och 1½ procent aloedroppar med saffran. Preparatet härledde sig från Lettlands huvudstad Riga och var avsett för yttre värk, men att innehållet i en och annan flaska eller burk använts för invändigt bruk är också känt.

Slagvatten var nämligen ett fint ord för spritlösningar av starkt luktande ämnen, där förekom sålunda timjan, rosmarinolja, kanel och ingefära. Andra recept på rigabalsam innehöll bensoeharts och tinktur på gurkmeja. Det senare var jordstammar från en växt från tropiska nejder. Även andra recept förekom. Kanske känner Ni till något sådant? Skriv och berätta till Borås Museum.

År 1827 var som bekant ett dramatiskt år i Borås historia och den 14 september satte apotekaren följande på pränt:

Har blivit underrättad att från Kosta fås ett utmärkt vackert taffelglas såväl grönt som vitt, och som denna artikel efter den fasansfulla olyckan kommer att behövas, för oss något var, så anhålles ödmjukeligen få en prisnota på alla sorter tillika med underrättelse på hur många (Kosta?) köres på paret och vad frakten till Jönköping belöper sig till.

Vidare nämnde von Sydow, att efter förra olyckan togs glas från Årnäs och Bromö.

I oktober 1827 skrev apotekaren och berättade *”behöver till våren glas till mitt nya hus”*. Trots den kortfattade texten visar det att handlingskraft fanns och att Borås åter skulle byggas upp.

Den 29 februari 1828 hette det så här: behöver en kista ljusgrönt fönsterglas av 21/17 tum och så många Riga-balsam flaskor att det tillsammans utgör last för en häst. Önskemålet i avslutningen på brevet var *”önskade snar expedition”*.

Året därpå, den 16 mars 1829 betalade apotekare von Sydow in 145 rdr och han skrev då, att det varit flera olyckor och att det ej hunnit att repa sig och han konstaterade att det även varit trögt med betalning.

Vem var då von Sydow? Jo, han var smålänning, född 1788 och i dopet kristnad till Christian Fredrik. Fadern var krigskommissarie och hette Nils Ludvig von Sydow och modern Benedicta var född Heller.

Den unge Christian erhöll först undervisning i Vimmerby skola och 1804 an-

"Kluckflaska" tillverkad på Kosta glasbruk under 1850-talet.

togs han som elev vid apoteket Kronan i Göteborg. Under tiden där blev han, som biografier benämner det *"farmacii studiosus"*. von Sydow kom senare till Stockholm, förestod under några år apoteket i Lund och därefter i Härnösand. År 1816 inköpte och tillträdde han apoteket i Borås. Under sin aktiva tid i Borås blev von Sydow utsatt för två eldsvådor, först 1822 och därefter 1827. Vid den sistnämnda förstördes alla droger och större delen av inventarierna. Det var strax efter denna händelse som von Sydow skrev det tidigare citerade brevet.

År 1835 var Christian von Sydow representant för sitt distrikt vid detta års apotekaremöte. Året därpå sålde han apoteket och lämnade sin tjänst samt flyttade till sitt lantställe; det inte helt obekanta Kristiansfält som då låg en bit från staden. Apotekaren fick emellertid inte njuta av friheten från det dagliga arbetet någon längre tid. Ganska snart därefter insjuknade von Sydow i svåra stenplågor (förmodligen njursten) och han avled den 5 augusti 1836.

I några minnesord om apotekaren angavs, att han var älskad och aktad inom det samhälle, till vars gagn han offrat arbete och ansträngningar. Efter 1827 års brand utsågs von Sydow till ordförande i tomtregleringsnämnden i Borås. Därutöver var apotekaren verksam i styrelsen för stadens fattigvård och i Sparbanken.

År 1817 gifte sig apotekaren i Jönköping med Johanna Maria Rydin, barnfödd i Göteborg 1795 och hennes levnadsbana sträckte sig till 1866 då hon gick ur tiden i Borås. Hustrun var dotter till handlaren i Jönköping, Bengt Henrik Rydin och Hedvig Charlotta Grönwall. Det kan nämnas att av makarnas barn blev en kyrkoherde och en sonson var på sin tid sekreterare hos Hushållningssällskapet i norra Älvsborgs län.

GLASBRUK KÖPTE TILLSTÅNDSBREV FRÅN BORÅS

Den kände fabrikören i Borås, Carl Gustaf Rydin, dagtecknade den 10 april 1837 ett brev ställt till Löjtnanten vid Kronobergs Regemente

Herr Angerstein

Växjö och Kosta Glasbruk

Till svar å ärade skrivelse av den 4 dennes får jag härmed äran översända det begärda Tillstånds brevet för uppförande av tvenne mellanväggar av kalkbruk vid Kosta Glasbruk ävensom ett exemplar av broschyren gjutna kalkbrukshus, och har jag därför debiterat HH med tillsammans 10 Rgs, som jag torde få an hålla motse med omgående post.

Högaktningsfullt

C.G. Rydin

Helt parentetiskt kan nämnas att den 27 april sände Kosta glasbruk i väg 10 riksdaler riksgälds.

Rydin blev med tiden tidningsägare i Borås och den som fabrikören köpte av var redaktören Nimrod Schmidt. Denne var av gammal glasbrukssläkt och hade goda kontakter med Kosta glasbruk, där hans förfäder hade arbetat. Man kan spekulera över om inte Schmidt var den som hjälpte till att förmedla kontakten.

DRICKSGLAS MÄTTES I DECIMALINJER

De som i dag bläddrar i 1800-talets priskuranter, tryckta efter 1855, från de olika glasbruken kan kanske bli något undrande över storleken på exempelvis dricksglas. Där anges siffrorna för höjden vanligen till något mellan 26—40. Foglaviks Glasbruk kom för tunna, fina dricksglas upp till 60. Det gäller dock inte centimeter, utan höjden angavs fordom oftast i decimallinjer och rymden var i svenska kubiktum. Där motsvarade 34 svenska decimallinjer 100 millimeter och 38 svenska kubiktum var det samma som 1-liter.

VEM HAR SETT EN KONTORSKINKÉ?

I samband med industrialismens framsteg behövdes kontor på företagen och för att kunna arbeta även när det var mörkt erfordrades kontorslampor. Dessa var på sina håll kända under benämningen kontorskinké. I ett intressant och detaljerat brev från 1850, det år då koleran grasserade våldsamt även i dessa trakter, heter det exempelvis:

”Vad kontorskinkén vidkommer så hoppas jag att Du blir nöjd med den och får upplysningsvis nämna, att jag som Du ser av räkningen uppköpt allt vad till densamma nödigt är: 1 ds vekar, varav en sitter fastsatt, 1 sax att avklippa det brända av veken innan den tändes. (N.B. när veken är nyttjad för Olja att börja med).

Kinkén ligger söndertagen nerpackad i lådan och finner av delarnas utseende lätt huru den sammansättes. Vekens upp- och nedskrivning bestämmer starkare eller svagare sken, och när den ej vill lysa men veken fort förtäres, så är det ett säkert tecken att oljan är slut och att den behöver påfyllas. När oljan är kall lyser den sämre, varföre jag alltid plägar hava en flaska stående på kontoret till hands.

Glas i tre dimensioner. Fönsterglas, spegelglas i "skvellerspegeln" på fönstret och glas i den utsirade belysningsgloben.

Som Ditt kontor är större och I ären flere kring pulpeten, så har jag köpt en större lampa än den jag nyttjar". (Priset för lampan var 9.38 Rdr Rgs).

NOBELS REFORMGLAS

En på sin tid välbekant detalj i upplysningens tjänst gick under namnet Nobels reformglas. För de flesta säger detta i dag inte mycket. Det var emellertid ett lampglas, speciellt konstruerat för rysk fotogen. Anledningen till nykonstruktionen var att tidigare brännare var avsedda för amerikansk lysfotogen och fungerade sämre med den billigare ryska varan.

Det kan kanske förvåna, men fotogen var inte en produkt med ett så lågt pris som många tror. Exempelvis förekom priser på runt 0,75 kr per liter i början av 1860-talet, då produkten var ny i Sverige. Ungefär 1870 låg priset kring 0,50 kr/litern. Senare sjönk priset mer och mer. 1875 kunde köp göras kring 0,30 kr och 1880 var literpriset runt 0,25 kr. Vid mitten av årtiondet var det lite drygt 0,20 kr och på 1890-talet skedde ytterligare sänkningar och vid senaste sekelskiftet var genomsnittspriset mellan 0,13—0,15 kr/litern. Det var därefter priser som stod sig i många, många år. Kanske med lite reservation under ett skede av Första världskriget.

DIGERT SORTIMENT AV GLASVAROR HAR UTGÅTT

Många produkter som en gång tillverkades av glas har i dag helt försvunnit eller tillverkas numera i mycket begränsad omfattning. Det kan bli en originell vandring genom alfabetet med dessa produkter där exempelvis ett otal halv vita

Peppar och saltkar var en stor artikel förr och många var mycket vackert utformade.

eller bruna apoteksglas tillhör en gången tid. Blomsterglas och burkar. Blomsterkäppar på upp till 0,6 meter var standard. Bläckhorn fanns för både kontor och hem. Bordsställspjäser förekom för olika ändamål såsom senap och ättika.

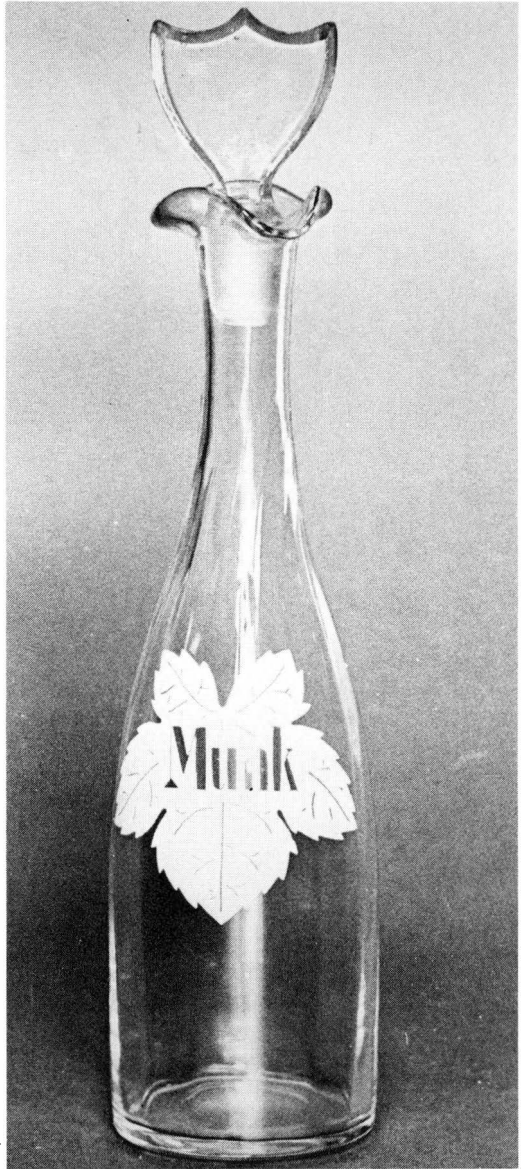
Flaskor utfördes fordom i de mest skiftande former. Många var fyrkantiga, till och med tolvkantiga, jaktflaskor, järnbaneflaskor, oljeflaskor osv. Andra artiklar är flugfångare och fågelmatskoppar. Gardinringar och glasmuggar. De senare producerades i ett flertal versioner och storlekar.

Kaffekulor och karaffiner var storsäljare på sin tid. När det gällde vattenkaraffiner var järnvägsbolagen stora kunder. Nästan varje bolag hade sin egen modell. Men karaffiner förekom även till mycket annat såsom matoljor och ättika. Knivhållare och koppglas är andra saker där efterfrågan nu är ringa.

Samma är förhållandet med ljusformar. Leksaker av glas var ett stort och vidsträckt område där det främst var två glasbruk, som svarade för produktionen. Mjölkbunkar, vilket många förknippar med filmjolk, gjordes i åtskilliga storlekar. Nattkommoder med och utan grepe fanns i både slott och enklare boningar, även om många gånger mer folkliga namn nämndes.

Nålfat förekom i olika utföranden. Främst är det de fyrkantiga som är borta ur hanteringen. Pokaler av glas förekom flitigt på sin tid. Punschglas och punschkupa fanns i många utföranden och slipningar.

På bokstaven 's' fanns sanddosor, senapskannor, smöraskar, smörjkoppar. Snusburkar tillverkades i olika storlekar och med inslipade proppar, vilka gjordes lufttäta. Sockerurnor, även kända som sockerskålar med lock. Spritkokare och spritlampor tillhör något passerat inom avdelningen kemiskt glas. Symaskinsoljeflaskor ser man sällan i dag och samma gäller théflaskor. Ägg. s.k. glas-

Prov på en vackert utformad flaska. Kan ev. ha producerats på Limmareds glasbruk.

ägg producerades exempelvis av Foglavik i ett speciellt utförande för sockerbaggare. Dessa var en av de cirka 900 varianter inom glasområdet som för 100 år sedan tillverkades på detta sjuhäradsbruk.

Ibland sägs det att Limmared alltid varit ett typiskt emballageglasbruk, vilket är en uppgift som inte är helt korrekt. Går man ett antal år tillbaka i tiden förekom en ganska skiftande produktion på bruket. Limmareds specialitet under ett skede, de s.k. jaktflaskorna, kan visserligen hänföras till emballage, men var i lika stor del att hänföra till konstglassektorn. Till och med belysningsglas har producerats på bruket, liksom kristallskålar.

GLIMTAR FRÅN GLASHANDLARNAS LIV

De personer som reste omkring i landet och sålde glas har av gammal hävd kallats glasförare eller glashandlare. Senare har även benämningen glasknalle uppstått. Om en sådan persons vedermödor kan man få veta åtskilligt om man exempelvis studerar gamla brev. Johannes Elmblad var en av Kosta glasbruks mer bemärkta försäljare. I maj 1871 satte Elmblad följande på pränt: Här äro många glashandlare både från Reijmyre och Limmareds glasbruk. Somliga körer, somliga drar och somliga bär i säckar. Jag tänkte söka mig en bättre handlingstrakt än Skåne, men nu förstår jag att man icke kan förtjäna penningar utan med möda och arbete. Men jag tänker ändå hålla på här upp. Inga nyheter utan att jag befinner mig med god hälsa.

En lokal affär skildrade Elmblad i ett brev från 1876. — Sända något glas till Wille Johansson i Nittorp kan icke komma på frågan förrän han betalt det gamla. Han har väl sänt penningar kan jag tro, eftersom han begärt glas.

När jag var i Jönköping den 17 oktober (1875) hörde jag att eftersom han icke kunde få glas på Kosta åt Norrland, gick han i kompani med en annan glashandlare och packade 40 lådor på Limmared, och så tog han det med sig som han fick på Kosta. Jag tyckte det var underligt att han begärde glas den vägen, eftersom han väl visste att icke något glas från Kosta expedieras på Stockholm och Norrland.

Ja, så kunde det gå till i gamla tider. Trots att Norrland hade egna glasbruk lockade det många affärsmän att söka sin lycka i de norra landsändarna. Transportkostnaderna dit var också betungande, men detta till trots var Norrland populärt.

En som för 100 år sedan bearbetade vissa delar av Norrland var S. Svensson från Tomnared (även känt som Tommared) i Nittorps socken och med Gölings-
torp som postadress. Han lät skeppa sina varor från Kosta glasbruk med båt från Kalmar till Sundsvall och andra städer i Norrland. Denne glashandlare sålde dricksglas även slipade, vinglas, punschglas, karaffer, skålar, tallrikar, gräddkannor, ljusstakar och ljusmanschetter, smöraskar, knivhållare med flera av dåtidens bruksföremål.

Många glashandlare har berättat om strapatsrika färder både till lands och till sjöss. Ett drastiskt prov på vad en resehandlare kunde råka ut för återgavs 1946 i den kulturhistoriska tidskriften Sjuhäradsbygdens Jul under rubriken *”Kulturbilder från en Gäsenesocken på 1800-talet”*.

Det heter i texten: En gammal glasknalle från Kind (där Limmareds glasbruk är beläget) har lämnat följande förhållandena i Närunga på 1850-talet karaktäristiska skildring:

”Jag trodde ej jag skulle komma med livet från Närunga. På första ställe jag inträdde, var ett supgille. Först de fingo se mig, tog de mig fatt och dansade med mig tills jag knappast mäktade stå på mina ben. Under tiden hade de plockat ut glasvarorna ur min påse, upplöst halmfodralen och kringstrött halmen på golvet. De hotade under svordomar, att de skulle krossa allt.

Men då deras uppmärksamhet för en stund riktades åt annat håll, skyndade

jag att plocka ned mina glasvaror huller om buller, smög mig därpå ut och hastade, dödligt förskräckt, åter över sockengränsen, glad och tacksam emot Gud, att jag med livet undkommit de vilda sällarna. Detta var mitt första besök i Närunga, och jag satte mig i sinnet på att detta också skulle bli mitt sista”.

På 1860-talet kom en andlig väckelse över bygden och förändrade helt och hållet levernet. Överallt växte frikyrkligheten fram och missionshus uppfördes. Än i dag är Närunga-bygden ett av Svenska Missionsförbundets verkligt starka fästen.

Redaktör Gustaf Thulin speglade i sin kulturhistoriska julläsning, Sjuhärads-bygdens Jul på ett mästerligt sätt en förgången värld. I det som blev tidskriftens sista utgåva kunde Thulin på grund av sjukdom ej fullfölja arbetet. Artikelförfattaren ryckte då in som tjänsteförrättande och redigerade tidningen. Bland medarbetarna den gången ingick framlidne Albert Josefsson från Gällstad, vilken skrev om *”Bleckknallar och marknadsresor”*. I ett kort avsnitt skildrade Josefsson en produkt med anknytning till glas. Berättaren i detta fallet hette Claes Fredrik Josefsson från Röshult i Gällstad och född år 1857.

— Min far berättade, att han bl.a. tillverkade fotogenlyktor och gjorde själv både brännare och fotogenbehållare (oljehuset), men så kom han att köpa behållare av glas, vilket hade den fördelen att man kunde se hur mycket fotogen man slog i och inte riskerade att man *”slog över”*. Vid en marknad kom länsman att fästa uppmärksamheten på att oljebrännaren var av glas och frågade om han även gjort det själv.

— Nej, det har jag köpt från Limmared, svarade far.

— Jaha, sade länsman, jag kan visserligen inte komma på er med en lögn att Ni gjort det själv, men ni för förbjudna varor, och därtill glas, som det fordrar särskilt tillståndsbevis att sälja.

— Han fick order om att packa ner sina varor och inte sälja något mer. Det blev förstas stämning, både för far och fyra andra knallar, som sålt liknande lyktor. Samtliga blev emellertid frikända vid tinget, då det blev fastslaget att en oljebehållare måste finnas i lyktan och antingen denna var av glas eller bleck hade ingen betydelse.

I CHRISTERNINS GLASBOD

En välsorterad handlare i Borås var V. Christernin, vilken bl.a. sålde glas för Surte i Göta älvdal, Eda i Värmland med flera glasbruk. Den 28 augusti 1868 skrev han även till Kosta glasbruk av den anledningen, att han hade erhållit upplysningar av en herr Jacobsson från Kind *”att Edra fabrikater i Glas skall vara vackra och jämförelsevis billiga”*. Christernin önskade av denna orsak erhålla priskuranter, ritningar och konditioner.

År 1884 hade Christernin varit i Malmö, det vet man av bevarad korrespondens, för då skrev han till Kosta och meddelade följande: *”I tillfälle se flera vackra vattenkaraffer i Malmö å därvarande utställning”* så önskade han nu få prov på en av varje för senare rekvisition därav.

Namnet Christernin var sedan lång tid känt och etablerat i Borås. Brevskriva-

rens fader, Johan Henrik Christernin, född 1803, blev med tiden handlare, rådmann, stadskassör och lasarettssyssloman i Borås där han gick ur tiden 1861. V står för Viktor, övriga förnamn var Johan Otto, född 1834 och denne fortsatte, som framgått av texten, med handelsrörelse.

Diverseaffärerna på landsbygden hade under 1800-talet ett rikt urval av glasvaror. Ett exempel på detta kan lämnas från år 1881 då K.L. Gustafssons Speceri och Diversehandel i Grönahög skulle byta leverantör. I inledningsskedet beställde de från ett glasbruk följande: dricksglas, serviser, punschglas, karaffiner, skålar, assietter, nålfat, karotter, knivhållare, ljustakar, tillbringare, gräddkannor, smöraskar, ostkuper, vasar, skålar, bläckhorn osv.

GLASFLASKAN SOM BLEV SAMLAROBJEKT

I början av år 1876 skrev Herrljunga Vattenfabrik till Kosta glasbruk och begärde pris på sodaflaskor, bläckflaskor och eau de cologne flaskor. Brevskrivaren tillfogade att de gärna även önskade prover.

Det var således ett ganska brett verksamhetsfält som denna vattenfabrik ägnade sig åt. Dessa rader ger även anledning att erinra om att något tidigare, november 1875, undertecknades ett patent på Sodavattensflaskor. En flasktyp som skulle bli många skolbarns ständiga följeslagare på rasterna och som vidare skulle stå i centrum vid skilda utflykter. I och kring patenthandlingarna nämns kulflaskor, vilka, i stället för vanlig kork stänges med en i flaskhalsen anbragd glascula och gummipackning i munstycket.

Uppfinnaren Gilbert Leisewitz skrev i ett brev från år 1876, *”att kulflaskorna hava en framtid för sig kan icke bestridas, enär desammas egenskaper obestridligen äro i alla avseende övervägande mot de äldre sodavattenflaskorna”*.

Dessförinnan förvarades flaskorna liggande så att träproppen eller korken hölls lite fuktig och därigenom minskade avdunstning.

När patenttiden utgått var det flera som kom att göra kompletteringar eller efterapningar på den flasktyp som senare mest blivit benämnda som Wichyvattensflaskor eller flaskor med patentkork.

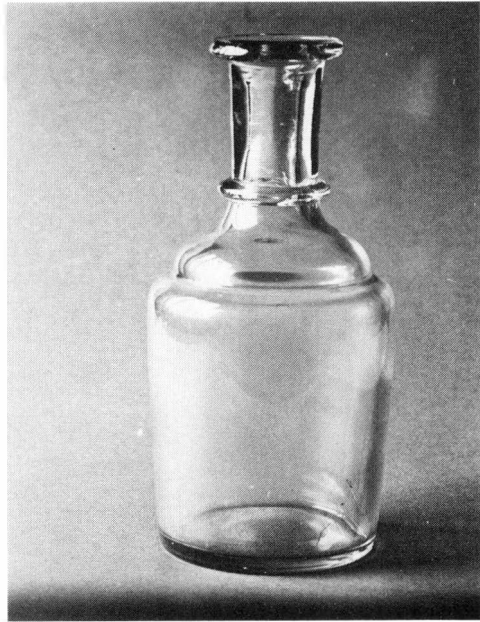
En som skulle ha följt efter i spåren var en ingenjör Em. Boethius i Stockholm, som på 1880-talet erhöll patent på en speciell vattenflaska, vilken skulle tillverkas på Årnäs glasbruk i Västergötland från år 1885. Om denna flaska verkligen var försedd med någon speciell förslutning eller inte är obekant för artikelförfattaren.

Ev. kan en förväxling ha skett med den s.k. knoppflaskan som antogs av Stockholms bryggareförening år 1884 och hade korkfabrikanten Emil Boethius och bryggeriägaren Anders Bjurholm till upphovsmän.

En som med bestämdhet kom ut med en speciell flaska var Quillfeldt, vars patentflaskor och patentproppar tillverkades respektive såldes vid Foglaviks glasbruk. Kunderna där hade tillfälle att välja mellan halv vita flaskor för saft om 33 kubiktum och halv vita och gröna om 15 kubiktum för mineralvatten. I runt tal rymde de förra närmare en liter och i sistnämnda fallet något under en halv liter.

Foglaviks glasbruk lämnade dessutom så god service att de sålde kompletta,

Någon standardisering av vattenkaraffer förekom inte i gångna tider, utan nästan vart enda av de enskilda järnvägsbolagen hade sin egen modell.

separata patentproppar. Men det gick även att få införskaffa enbart en underbygel, överbygel, porslinsknapp eller kautschukpropp. I detta sammanhang kanske bör påpekas att Foglaviks glasbruk erbjöd sig att ordna med namnstämpel på både flaskor och buteljer.

Men det var då det. Nu har de gamla wichyvattensflaskorna spelat ut sin forna roll. Bryggeriet i Herrljunga var för övrigt, med det sista företaget i Sverige som använde sig av den gamla sortens flaskor. I dag har dessa returglas blivit samlarobjekt . . .

DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING ÅRSBERÄTTELSE 1981

STYRELSE

Utsedda t.o.m. årsmöte 1983

Kommunalrådet Axel-Uno Nylander

Rektor Birger Larson

Lektor Sten Furhammar

Lektor Reinhold Ivarsson

Fru Meje Josefson

Överste Åke Lundberg

Direktör Yngve Magnusson

Bankdirektör Olof Franzon

Utsedda t.o.m. årsmöte 1982

Bankdirektör Per-Olof Klein

Rektor Gustaf Boger

Stadsarkivarie Lars Johansson

Fru Gun Florén

Lärare Bertil Gardell

Fru Lisbeth Hedelin

Distriktschef Waldemar Johanneson

Leg.läk. Gunnar Björkman

Lektor Sven Sandström

Länshemslöjdskonsulent Ingrid Strömvall

Utsedda av Borås Kommun

Fru Britt-Marie Sundblad

Herr Sven Leijbertz

Fru Marianne Fridén

Herr Lars Rönn

Arbetsutskott

Föreningens ordf. t.o.m. 10.6 Axel-Uno Nylander därefter Olof Franzon. vice.ordf. Birger Larson, skattmästare Per-Olof Klein, sekr. Anders Larson samt Lars Rönn, Marianne Fridén, Britt-Marie Sundblad och Sven Leijbertz. Suppl. Meje Josefson, Reinhold Ivarsson och Sven Sandström. Revisorer: Aukt. revisorn Karl-Erik Wängnerud och aukt. revisorn Jan-Erik Larsson (suppl.) Utsedda av Borås Kommun kassör Allan Bayard och kamrer Bengt Lannér (suppl.)

SAMMANTRÄDEN

Föreningens årsmöte hölls den 10 juni på Borås Museum. Kommunalrådet Axel-Uno Nylander utsågs att leda de stadgeenliga årsmötesförhandlingarna varefter Föreningens förtjänstplakett utdelades till Philip Josefson, Borås (guld), Folke Andersson, Fristad (silver), Folke Millqvist, Stockholm (silver), Hildur och Sture

*Bländ mått och likøre . . .
från avdelningen om justeringsväsendet.*

Nilsson, Gingri (brons) och Inga Gustavsson, Kölabý (brons). Efter årsmötet redogjorde Folke Millqvist för den forskning som han bedrivit kring den textila förläggarverksamhetens ursprung i Sjuhäradsbygden. Mötesdeltagarna samlades avslutningsvis i Fällhultsgården till en gemensam supé under vilken Föreningens avgående ordförande Axel-Uno Nylander avtackades för sin mångåriga verksamhet inom Föreningen.

Den 20 september hölls Föreningens höstmöte. Hembygdsföreningen i Äspared stod då som värd vid hembygdsanläggningen i Sjötorp. I samband med supén gav Anders Larson bakgrunden till Sundholmens slottsruin, vilken ej kunde besökas denna dag p.g.a. alltför dåligt väder.

Föreningens styrelse har under året haft 2 sammanträden och föreningens arbetsutskott har haft 4 sammanträden.

UTSTÄLLNINGAR OCH ÖVRIG MUSEIVERKSAMHET

Museerna visade under året 13 utställningar varav 6 i egen regi och 7 vandringsutställningar, varav flertalet kompletterades med lokalt material.

Under Boeråsiadenaktiviteten visade museet en presentation av "Borås Handel och Näringsliv — igår och idag." En aktivitet i vilken utställningen "Knallen" var utgångspunkten.

Museet anordnade även en jubileumsutställning i samband med Borås Sparbanks 150-årsfirande 1 nov—20 nov.

Ohlsonska gården

Marinarkeologi — vad är det? 1 jan—25 jan

En vandringsutställning från Sjöhistoriska Museet, Stockholm

Batik i sagans värld. 1 febr—1 mars

En presentation av textilkonstnärinnan Eleanor Johansson, Arlöv.

Konditori — Konditorn 8 mars—5 april

— om konditorihantverket förr och nu.

En vandringsutställning från Stiftelsen Älvsborgs Länsmuseum kompletterad med lokalt material.

Gud skapade — Linné ordnade, Linnés Borås. 12 april—10 maj

En vandringsutställning från Riksutställningar, Stockholm sammanställd med en presentation av Borås på Linnés tid. Ett samarrangemang med Hestra IF och Vuxenskolan.

Vi tar pulsen på modet, 1930—1980. 17 maj—16 aug.

En sammanställning av en unik gåva från Bröderna Magnussons Damkonfektionsfabrik AB i Borås.

Tapetserare i arbete. 23 aug—20 sept

En vandringsutställning från Nordiska Museet kompletterad med lokalt material i samarbete med Borås Tapetserarmästarförening.

Bland mått och likare. 27 sept—25 okt

— mätton för volym, längd och massa.

Statens Provningsanstal, Borås Museum m.fl. presenterar dagens och gårdagens måttssystem.

Mjukt och Hårt. 1 nov—29 nov

Textil och keramik från Sjuhäradsbygden.

Jurybedömd samlingsutställning i samarbete med Kulturarbetarcentrum, Borås.

Och julen varar intill påska . . . 6 dec—10 jan 1982.

Om jul och nyårsseder förr.

Borås Museum sammanställer lokala jultraditioner med dagens hantverk.

Tekomuseum

Vävkonst 25 jan—8 mars

Barbro Bengtsson och Kalli Klement visar bildväv i biederwand, damast, dräll, dubbel- och trippelväv, kuvikas, lampas m.m.

Sven och bolaget. 25 maj—31 aug

Rydals Manufaktur AB.

En vandringsutställning från Tekomuseum, Borås i samproduktion med ABF-distriktet.

Tittut 22 nov—10 jan

Föreningen Svensk Form visar tyger för fönster.

Vandringsutställning producerad av Föreningen Svensk Form i samarbete med Göteborgs museer/Röhsska Konstslöjdmuseet.

Rosengång och bastabinne.

Vandringsutställning producerad av Borås Museum, Älvsborgs Läns Hemslöjdsförbund och Vuxenskolan.

VANDRINGSUTSTÄLLNINGAR

Utställningsverksamheten inom och utom länet har vuxit även under 1981. 8 mindre och 3 större utställningar har på detta sätt vandrat runt på bibliotek, skolor och institutioner. Under året tillkom "Rosengång och bastabinne" vilken producerades i samarbete med studieförbundet Vuxenskolan och Läns hemslöjdskonsulenten samt "Sven och bolaget" en presentation av en textilarbetares liv i brukssamhället Rydal, vilken byggde på museets textilindustriinventeringar och delvis finansierades av ABF.

Den tillfälliga utställningen "Bland mått och likare" har anpassats för vandring och kommer att erbjudas de västsvenska museerna under 1982.

Under sommaren ansvarade Borås Museum för den tillfälliga utställningsverksamheten på Torpa Stenhus-Hofsnäs genom bl.a. "Knallen".

Museets vandringsutställningar nådde på detta sätt genom ett 40-tal nedslag 87.763 besökare.

PROGRAMAKTIVITETER

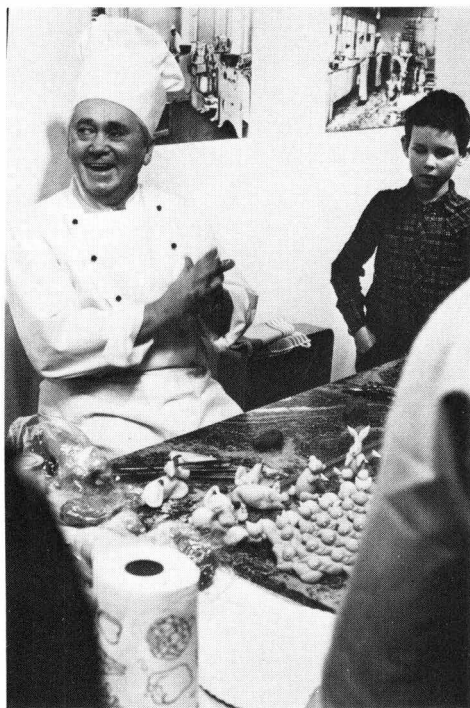
Följande traditionella arrangemang har anordnats även 1981: Sportlovskul med aktiviteter för förskolebarn 9—14 februari, Museernas dag den 22 mars, Öppet Hus i Ramnaparken den 28 maj och Spelmanstämman-Hantverksdag den 23 augusti, samt ett flertal uppföranden av "Musik i Museum" i Ramnakyrkan.

Flera utställningar har följts upp med programaktiviteter. Under "Konditori-Konditorn" förevisade boråskonditorerna sitt hantverk varje söndag samt bjöd på gratis kaffe och tårta, ett arrangemang som flera gånger "hotade att spränga museets väggar" p.g.a. den stora publiktillströmningen med tusentals besökare varje söndag. Hantverksdemonstrationer gavs även under "Tapetserare i arbete" då den lokala tapetserarmästareföreningen byggde upp en levande verkstad på museet under utställningsperioden. I samarbete med Kulturarbetarcentrum i Borås och Sjuhäradsbygden erbjöds deltagande konsthantverkare i den jurybedömda utställningen "Mjukt och hårt" att förevisa sitt arbete under 4 söndagar. Söndagsaktiviteterna avslutades slutligen under julutställningen, då publiken bl.a fick beskåda halmbockstillverkning och pepparkaksdekoration, samtidigt som museet anordnade barnverkstad med julpyssel.

PEDAGOGISK VERKSAMHET

Ett stort antal visningar har under året anordnats för grupper och skolklasser. Skolbesöken har dessutom följts upp genom erbjudanden om demonstrationer under hantverksutställningarna samt speciella skolaktiviteter och visningar under bl.a "Mått och Likare" och "Julen . . ." vilket har bidragit till ett ökat antal skolbesök.

Museipersonalen har i likhet med föregående år deltagit vid informationsprogram för hembygdsföreningarna i Sjuhäradsbygden. En kurs för föreningskassörer introducerades under året och kommer att erbjudas även föreningar utanför Borås kommun under nästföljande år.

Boråskonditorer förtvisar sitt hantverk under "Konditori-Konditorn".

Gösta Larsson, Horred, förtvisar hälmbockstillverkning vid vernissågen på julutställningen.

BESÖKSSTATISTIK

1981 har p.g.a. publikdragande tillfälliga utställningar samt den intensiva vandringsutställningsverksamheten inneburit ett absolut rekordår vad gäller antalet museibesök. Detta trots att Tekomuseum ej har kunnat fungera tillfresställande för publika aktiviteter.

	1980	1981
Borås Museum:	41.835	57.556
Tekomuseum:	6.923	7.013
Vandringsutställningar:	41.680	87.763
Övriga utställningar:	42.475	
	<hr/> 132.913	<hr/> 152.332

TEKOMUSEUM

Ovissheten kring Tekomuseums framtida lokaler har varit stor även under verksamhetsåret 1981, då beslut angående nya lokaler ej har kunnat erhållas från Borås Kommun. Museets inre arbete har därför inriktats på föremålsvård, magasinuppordning och iordningställande av demonstrationsdugliga maskiner. De nya maskiner som tillförts samlingarna har provisoriskt fått magasineras i inhyrda fabrikslokaler. Investeringar har även företagits i pallhyllsystem för att maximalt utnyttja redan befintliga magasinlokaler.

F.ö. Hänvisas till årsberättelsens avsnitt "Regional museiverksamhet".

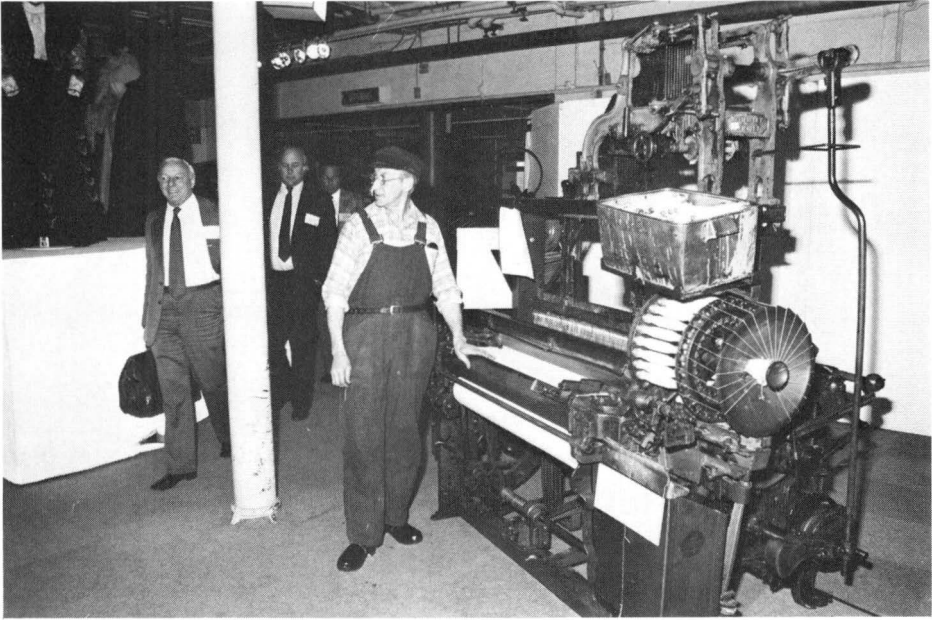
FÖREMÅLSVÅRD, FASTIGHETSUNDERHÅLL M.M.

Utöver det löpande fastighetsunderhållet har årets investeringar i huvudsak inriktats på att komplettera och bygga ut friluftsmuseets brand- och inbrottslarm. Samtliga byggnader har under året försetts med modern brandlarmsutrustning varvid även museets centralutrustning har bytts ut. I samband med de nedan omtalade magasinuppordningarna har museets inbrottslarm även utökats.

Arbetet med förteckningen av Föreningens sockenarkiv har under året slutförts av museets arkivvårdare vilket innebär att museets arkivsamling i stort sett är genomgången och lätt kan överblickas via detaljerade arkivförteckningar.

Som ett led i registreringen och uppföljningen av museets föremålssamlingar har under året ett flertal magasinsoflyttningar påbörjats. Nya och säkrare magasinutrymmen har kunnat inredas med hyllsystem och i redan befintliga magasin har föremålssamlingarna vårdats och uppordnats. Det påbörjade arbetet med föremålssamlingarna beräknas vara avslutat vid 1983-års utgång.

I form av specialarbeten har bibliotekshögskoleelever nykatalogiserat delar av museets bibliotek enligt de svenska bibliotekens klassifikationssystem.

Tekomuseum deltog i Sveriges Turistråds säljkonferens i Borås under april månad. Bertil Söderberg demonstrerade bl.a. en fungerande Northrop-vävstol från sekelskiftet.

Konservator Tollhag och amanuens Åstrand under arbete i ett av museernas föremålsmagasin.

DOKUMENTATION, ACCESION

Antalet inregistrerade föremålsnummer uppgick vid årsskiftet till 64.744 varav 1.525 tillkommit under året. Museets fotosamling har under året tillförts 14.604 negativ varav merparten äldre glasplåtar med porträtt-fotografier tagna av borås-fotografer. Fotosamlingen omfattar därmed ca 140.000 registrerade negativ vid årets utgång. Biblioteket tillfördes under året 960 volymer vilket ger ett totalt biblioteksbestånd på ca 17.000 volymer.

Samlingarna av modern svensk textilkonst har genom inköp utökats med bl.a. "Äppelträd" vävnad i hålkruis av Kalli Klement, "Vattenspegling" damast av Barbro Bengtsson, "Levande landskap" bildvävnad av Åsa Oscarsson, "Solnedgång" bildvävnad av Ota Rumi och "Land under vit måne" batik av Eleanor Johansson. Smärre inköp har även företagits för att komplettera museets silver-och textilsamlingar.

Bland de gåvor som under året tillförts samlingarna kan speciellt nämnas en större samling tidningsklipp från Doris Andersson dödsbo, Borås, redskap och material för tillverkning av dekorationsblommor från Blomsterfabriks AB, Malmö och modeaccessoarer från Karin Haak, Borås.

En omfattande donation från Tage och Yngve Magnusson, Borås har under året tillförts Tekomuseums arkiv. Gåvan vilken bl.a innefattade plagg och ett omfattande arkivmaterial kompletterar på ett värdefullt sätt museets samlingar av 1900-talets damkonfektion och utgjorde basen till utställningen "Vi tar pulsen på modet".

Årets textilindustriinventeringar vilka presenteras under "Regional museiverksamhet" har även resulterat i gåvor av maskiner, reservdelar o.dyl. från Nääs Fabriker, Tollered och Rydals Manufaktur AB.

Omfattande delar av maskinparken på Hedängens Ullspinneri, Bollebygd har även förvärvat under året.

Tekomuseums arkivsamling av äldre fack- och modetidsskrifter har väsentligen utökats genom årets gåvor från bl.a. Karin Haak och bröderna Tage och Yngve Magnusson, Borås.

ÖVRIGA UPPDRAG

Museipersonalen har under året varit i kontakt med ett stort antal hembygdsföreningar i rådgivningsfrågor. Museet har vidare representerats i styrelsen för Samarbetsorganisationen för hembygdsföreningarna i Borås kommun, samt deltagit i motsvarande organisationer i Svenljunga, Tranemo och Marks kommuner. Rapporter och yttranden har avgivits till Länsantikvarien, Länsmuseum och Borås kommun, i det sistnämnda fallet huvudsakligen plan- och byggnadsärenden. Museets tjänstemän har deltagit i följande arbetsgrupper, konferenser och seminarier.

T.f. museichef Anders Larson har under året deltagit i arbetsgruppen för industrimiljö inom SAMDOK (kulturhistoriska museernas samtidsdokumentation). Han har även deltagit i de arbetsgrupper och förhandlingar som tillsatts med anledning av den fortsatta länsmuseumutredningen, Borås kommuns fortsatta

museiutredning, utredningen om Tekomuseums framtida lokalisering samt arbetsgruppen för ett bevarandeprogram i Borås, och arbetsgruppen för utredning angående en västsvensk konserveringsanstalt. Som ett direkt resultat av förra årets konferens mellan textilmuseer i Belgien inbjöds Anders Larson att presentera Tekomuseums verksamhet i samband med ett seminarium kring "Oral history" i Gent, Belgien 17—18 januari. Intendent Eva Goliger har arbetat i den nordiska projektgruppen "Inventering av tygprovssamlingar", har varit ledamot i SAMDOK-rådet samt styrelserepresentant i De Sju Häradernas Hemslöjdsförbund. Eva Goliger har vidare deltagit i arbetsgruppen för museiutredningen i Borås.

Amanuens Britt Åstrand och Intendent Eva Goliger deltog under året i kurs i "Textila material" på Högskolan i Borås.

Amanuens Margaretha Persson har deltagit i de möten som under året anordnats av Centrum för Teknikhistoria i Göteborg.

Personalen vid Borås Museum och Konstmuseet företog under våren en studiereisa till Göteborg och Halland, då bl.a Industrimuseet i Göteborg och Remfabriken på Gårda samt Tjolöholms slott besöktes.

PERSONAL

Personal anställd av Föreningen: t.f. museichef Anders Larson, intendent Eva Goliger, amanuens Margaretha Persson (tjänstledig fr.o.m. 1.9), amanuens Britt Åstrand, amanuens Karin Ekerman (fr.o.m. 1.9), textilkonservator Ann-Britt Tollhag, textiltekniker Roy Hedlund (fr.o.m. 22.6), kamrer Gunnar Kirsten, museitekniker Rune Johansson, receptionist Kirsti Mustajärvi och Karin Munktell (deltid). Museets tidigare medarbetare Oscar Åring avled under året.

Under sommaren tjänstgjorde Ann Follin som extra guide.

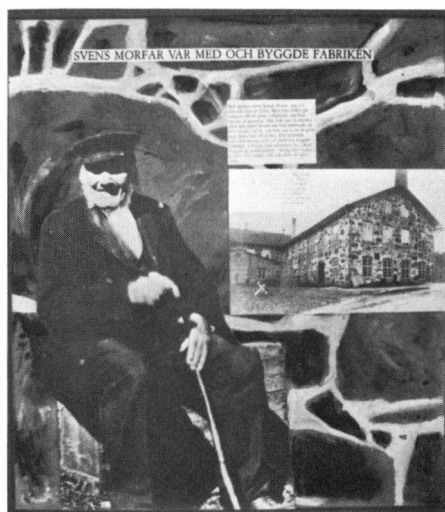
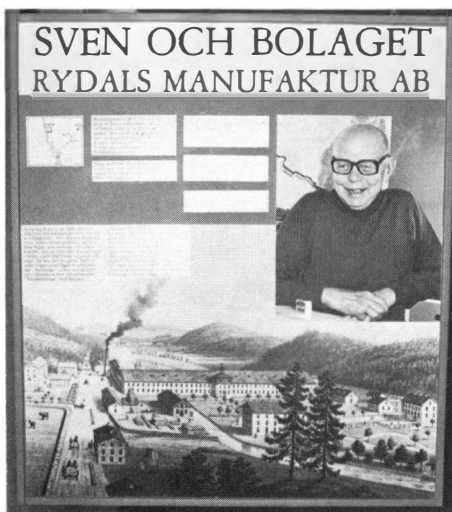
Personal anställd av Föreningen med lönebidrag: Alf Claesson (fr.o.m. 1.8), Gunnar Johansson (fr.o.m 1.2), Eva Irehall, Stig Klamvik, Henrik Kotsalainen, Linda Köster (deltid), Anna-Lisa Persson (deltid), Margaretha Persson, Torleif Steinsson, Sture Svensson (t.o.m. 1.2), Gösta Thulin (deltid), Barbro Törnell (deltid) och Gösta Wahlgren.

Av Landsarkivet i Göteborg placerad på Borås Museum Göte Kallin.

Projektanställd för textilindustriinventering Karin Ekerman (t.o.m. 31 mars).

EKONOMI

Beträffande Föreningens ekonomi hänvisas till följande vinst- och förlusträkningar samt balansräkningar. Härvid har resultaträkningar uppdelats på lokal och regional verksamhet och verksamheten slutredovisats i gemensam balansräkning.

Montage från utställningen "Sven och Bolaget".

REGIONAL MUSEIVERKSAMHET

Nedanstående redogörelse avser den regionala museiverksamhet för vilket Föreningen enligt speciellt avtal erhållit 395.000 kr, från stiftelsen Älvsborgs Länsmuseum avseende verksamhetsåret 1981.

Den under 1980 uppbyggda regionala museiverksamheten tog fast form under verksamhetsåret då även tidigare reserverade medel har kunnat ianspråkta.

Textilkonservator Ann-Britt Tollhag tillträdde sin tjänst vid museet den 1 jan. och har varit i tjänst hela året. Konservator Tollhag inledde sin tjänstgöring med 6 månaders praktikantjänst vid Livrustkammarens och Nordiska Museets konservatorsateljéer i Stockholm, i enlighet med tidigare reservationer. Konservator Tollhag har även företagit kortare studieresor till andra konserveringsinstitutioner i Sverige samt deltagit i en kurs i "gummi- och plastmaterial" anordnad av Högskolan i Borås. En reservation för vidareutbildning har gjorts även under verksamhetsåret 1981, detta för att möjliggöra konservator Tollhags 2:a utbildningsperiod under verksamhetsåret 1982.

Under sin tjänstgöring i Borås har konservator Tollhag beretts tillfälliga lokaler i den f.d. tjänstebostaden i Ramslätts gästgivaregård på Borås Museum, där enklare arbeten har kunnat utföras.

Årets anslag, liksom tidigare reserverade medel, för uppbyggnad av en konservatorsateljé har investerats enligt beslutad förvärvsplan. Utrustning i form av mikroskop, precisionsvåg, laboratorietrustning, kemikalier, sysilke m.m. har på detta sätt kunnat inköpas till verksamheten. Den otvivelaktigt viktigaste investeringen utgöres av ett specialtillverkat tvättbord vilket tillåter plantvätt av föremål upp till en yta av 2 x 4 m. Tvättbordet har i avvaktan på nya lokaler för Tekomuseum tillfälligt uppställts i en industrilokal, där bordet provisoriskt har anslutits till VA-nätet.

Textiltekniker Roy Hedlund tillträdde sin tjänst den 22 juni och har därefter fungerat som arbetsledare och textilteknisk expert på Tekomuseum. Genom tekniker Hedlunds insatser har det under året varit möjligt att iordningställa museets maskinpark för demonstrationsändamål i betydligt snabbare takt än tidigare.

Större delen av museets vävstolar förevisas därför redan som demonstrations-exempel. En tidigare ej förverkligad ambition, att producera för maskinerna tidstypiska kvaliteer, har på detta sätt även kunnat förverkligas vilket ger ett tillskott till museernas försäljning av souvenirer.

Textiltekniker Hedlund har vidare aktivt deltagit som expert vid de nedan beskrivna industriinventeringarna, då även maskinförvärv har kunnat göras. För att möjliggöra ett adekvat handhavande av museets maskinpark har under posten maskintekniska tjänster företagits investeringar. Huvudsakligen har basutrustning för metallbearbetning (pelarborrmaskin, gassvets), maskinreparationer (handverktyg) och maskinhantering (flyttdon och eltruck) inköpts vilket för första gången möjliggör en rationell hantering av Tekomuseums omfattande maskinpark.

Årets textilindustriinventeringar kan uppdelas i en fältarbetsperiod och en bearbetningsperiod.

Undersökningarna har huvudsakligen berört Nääs Fabriker i Tollered, samt i viss mån Tolleredes samhälle, och Bröderna Magnussons Konfektions AB i Borås. Vissa kompletterande undersökningar har även gjorts i brukssamhället Rydal. Sedvanligt inventeringsmaterial i form av foto, uppmätningar, intervjuer och arkivalier har på detta sätt kunnat tillföras museets industriarkiv. Samarbetet med Landsarkivet i Göteborg vad gäller omhändertagande av större industriarkiv har utnyttjats i detta sammanhang.

Bearbetningen av tidigare års industriundersökningar slutfördes under året och har publicerats i Föreningens årsbok 1981. Exempel har då givits på vilket material som kan framkomma vid industriundersökningar samtidigt som samtliga under 1970-talet inventerade företag har upptagits i form av översiktliga arkivförteckningar.

Under senhösten påbörjades ett samarbete med bl.a den konsumtionstekniska linjen vid gymnasiet i Borås avseende en enkät rörande 500 boråsares klädval och motiv till klädinköp. Materialet kommer senare att databearbetas och ligga som underlag för en utställning under 1982. På samma sätt har en del av Rydalsundersökningen populariserats i form av vandringsutställningen "Sven och Bola-get" vilken distribuerades ut i länet under hösten.

För att underlätta museets distribution av vandringsutställningar av ovanstående slag inköptes under posten regional verksamhet en släpkärra. Detta möjliggör att museets egen personal till betydligt lägre kostnader än tidigare kan distribuera vandringsutställningar till bibliotek, skolor och institutioner inom länet.

Då den regionala museiverksamheten av naturliga skäl varit integrerad i Föreningens övriga verksamhet hänvisas f.ö. till den ordinarie årsberättelsen.

RESULTATRÄKNINGAR	1980	1981
Rörelsens intäkter		
Anslag	1.159.300:—	1.527.400:—
Medlemsavgifter	13.050:—	29.560:—
Hyror	4.710:—	4.230:—
Försäljning av årsböcker	18.579:70	8.100:—
Försäljning av kataloger kort m.m.	21.811:10	16.462:60
Textilkonservering	2.000:—	—
Gåvor	1.218:—	716:65
Lönebidrag	380.726:—	872.497:—
Försäkringsersättning	—	4.095:—
Ianspråktagna och återförda reserveringar	<u>15.000:—</u>	<u>108.000:—</u>
	1.616.394:80	2.571.061:25
Rörelsens kostnader		
Personalkostnader	1.085.368:14	1.659.016:93
Lokalkostnader	209.540:72	321.328:46
Underhåll av byggnader och samlingar	66.336:68	32.323:67
Inköp av museiföremål	30.934:89	27.704:93
Administrationskostnader	86.474:49	89.079:15
Kostnader för foto, katalog och litteraturin-		
köp	18.865:75	23.675:15
Kostnader för årsbok	62.594:70	86.238:50
Kostnader för utställningar	37.788:07	54.815:39
Kostnader för textilindustriinventeringar	—	61.955:83
Kostnader för försäkringar	31.486:—	43.739:98
Kostnader för larm	14.852:70	102.476:60
Kostnader för Samdok	—	2.304:70
Kostnader för Tekomuseum	43.776:14	55.387:09
Reserveringar	<u>15.000:—</u>	<u>105.000:—</u>
	—1.703.018:28	—2.665.046:38
Avskrivningar		
Avskrivningar på maskiner och inventarier	—4.119:76	—10.039:25
Finansiella intäkter och kostnader		
Kostnadsräntor	—	—2.680:60
Intäktsräntor	+45.022:31	+58.346:80
Redovisning av förvaltade fonder		
Disponibel fondavkastning	+33.226:07	+34.702:98
fondavkastning att överföra till resp. fond	+44.209:77	+51.658:07
ianspråktaget av Margit Hörstadius fond	+15.400:—	+17.600:—
fondavkastning överförd till resp. fond	<u>—44.209:77</u>	<u>—51.658:07</u>
	2.905:14	3.944:80
Skatter	<u>0:—</u>	<u>0:—</u>
Årets överskott	2.905:14	3.944:80

REGIONAL VERKSAMHET

	Resultaträkning	1981
Intäkter		
Anslag	395.000:—	
Ianspråktagna reserverade medel	<u>129.497:76</u>	524.497:76
Kostnader		
Textilkonservator inkl. soc. avgifter	115.738:90	
Utbildning av textilkonservator	13.955:50	
Konservatorsateljé	110.385:—	
½ amanuens inkl. soc. avgifter	60.217:73	
Textiltekniker inkl. soc. avgifter	64.865:35	

Kostnader regional verksamhet	32.228:72	
Kostnader projekt	25.138:74	
Maskintekniska tjänster	78.009:07	
Reserveras för utbildning av textilkonservator	<u>20.000:—</u>	<u>520.539:01</u>
Balanseras i ny räkning		kr 3.958:75

BALANSRÄKNINGAR 1980 1981

Tillgångar		
Kassa och bank	584.272:85	443.079:02
Diverse fordringar	73.403:79	85.744:10
Mervärdeskattfordran	—	3.196:—
Museiföremål	1:—	1:—
Fastigheten Hökerum 1:33	1:—	1:—
Byggnader	1:—	1:—
Inventarier	13.835:—	33.401:—
Förskott museiföremål	<u>—</u>	<u>18.519:—</u>
	671.514:64	583.942:12
Avkastande bundna fonders tillgångar		
Bankmedel	403.220:32	437.278:39
Reverser	200.000:—	200.000:—
Aktier	22.340:75	22.340:75
Obligationer och förlagsbevis	<u>45.000:—</u>	<u>45.000:—</u>
	<u>670.561:07</u>	<u>704.619:14</u>
Summa tillgångar	1.342.075:71	1.288.561:26
Skulder och eget kapital		
diverse skulder	122.899:—	276.136:19
övriga skulder	58.801:—	79.090:—
upplupna kostnader	225.817:25	69.312:75
reservationer	<u>237.497:76</u>	<u>125.000:—</u>
	645.015:01	549.538:94
Avkastande fonder		
Thor och Leonore Odenkrantz fond	78.656:10	79.760:61
Fritz Brusewitz fond	29.720:02	29.944:51
Jubileumsfonden	37.770:85	38.159:17
Magda och Axel Planks fond	96.868:98	98.106:68
Axel Henrikssons fond	7.832:12	7.927:35
Ständiga ledamöters fond	4.271:11	4.304:23
Margit Hörstadius fond	356.431:70	385.677:45
Helena Frankes fond	49.658:69	50.290:74
Ramnakyrkans syförenings fond	<u>9.351:50</u>	<u>10.448:40</u>
	670.561:07	704.619:14
Fonder disponerade i byggnader och museiföremål		
Stiftande ledamöters fond		
Johannes Erikssons fond		
Familjen Bergengrens fond		
Borås Wäfveris fond		
Eget kapital inkl. årets resultat	<u>26.499:63</u>	<u>34.403:18</u>
Summa skulder och eget kapital	1.342.075:71	1.288.561:26

Borås 1982-03-19

DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA FÖRENING
DESS STYRELSE

BOLLEBYGDS HÄRAD

Björketorps sockens hembygdsförening: Ordf. Ivar Andersson, v.ordf. Bror Wessberg sekr. Lennart Woel-Hagberg, kassör Anna-Greta Johansson. Föreningen har under året anordnat julfest, midsommarfest, teaterresa, hembygdsresa, torpgudstjänst och torpvandring.

Bollebygds hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Sven Svensson, v.ordf. Allan Carlsson, sekr. Gösta Johansson, kassör Ingemar Wallin. Föreningen arrangerar årligen friluftsgudstjänst, midsommarfest, hantverksdag och julmarknad. En så kallad lillstuga från Höga byggdes i parken under året.

Töllsjö fornminnesförening: Ordf. Arne Johansson, v.ordf. Evert Johansson, sekr. Greta Karlsson, kassör Tore Johansson. Föreningen har arrangerat friluftsgudstjänst, tipspromenad. Märkning och katalogisering av föremålen i stugan har genomförts. Torpinventering pågår.

Ödenäs hembygdsförening: Ordf. Torsten Ingeborn, v.ordf. Alf Karlsson, sekr. Kersti Ingeborn, kassör Jon Lennström. Bidrag kr 2.000:— från Alingsås kommun. Varje år anordnas hemslojdsdag. Torpinventering pågår.

GÄSENE HÄRAD

Gäsene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Bertil Persson, v.ordf. Curt Jonsson, sekr. Inge Alm, kassör Carl-Anders Holmström. Anslag kr 6.500:— från Herrljunga kommun. Under året arrangerades friluftsgudstjänst, skördefest, studieresa. Torpinventering bedrivs.

Hudene Hembygdsförening: Ordf. Artur Florén, v.ordf. vakant, sekr. Arno Ahlgren, kassör Rune Wärn. Anslag från Herrljunga kommun och kulturnämnden. Aktiviteter årsmöte, julfest, vandring i kulturbygd, studiecirkel.

Jällby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Rune Nordner, v.ordf. Kurt Max. sekr. Irene Andersson, kassör Margareta Filipsson. Arrangemang: tipspromenad.

Odqvistska släktföreningen, Uggtorp, Storegård 2^s i Od. Ordf. Gösta Odqvist, v.ordf. Mikael Odqvist, sekr. Lars Skoglund, kassör Angela Borg.

Skölvene hembygdsförening: Ordf. och sekr. Arne Skäremo, v.ordf. Carl Molin, kassör Helge Rickardsson. Föreningen har arrangerat slättergille samt julfest för söndagsskolebarnen i bygdegården.

Svältornas fornminnesförening: Ordf. David Andersson, v.ordf. Simon Johansson, sekr. Greta Sävenstrand, kassör Sten Svensson. Bidrag har erhållits från Älvsborgs läns landsting och Vårgårda kommun. Under året har anordnats lördagssamlingar vid museet vid 6 tillfällen under juli—augusti, vilka avslutats med helgmålsbön i gamla kyrkan. Övriga arrangemang: torpvandringar, bussresa och studiecirkel.

KINDS HÄRAD

Dalstorp-Nittorps hembygdsförening: Ordf. Karl Andersson, v.ordf. Arvid Thun, sekr. Mats Josefsson, kassör Svea Westerlund.

Grönahögs hembygdsförening: Ordf. Elof Törnqvist, v.ordf. Elof Davidsson, sekr. Dagny Gotting, kassör Gunnar Sköld. Bidrag från Ulricehamns kommun kr 1.000:—. Föreningen har arrangerat hantverksutställning, midsommarfest, tipspromenader, kulturaftnar, friluftsgudstjänst. Arbetar med en bok om torp och backstugor.

Gällstads hembygdsförening: Ordf. Thure Amby, v.ordf. Norbert Sjölin, sekr. Karin Sjölin, kassör Georg Henningsson. Bidrag kr 3.000:— från Ulricehamns kommun. Under året har föreningen färdigställt museum för bleckslageri, skomakeri, kardmakeri och skola. Aktiviteter: midsommarfest, "öppet hus". Hembygdsforskning har påbörjats.

Hillareds hembygdsförening: Ordf. Göran Karlsson, v.ordf. Bertil Karlsson, sekr. Kerstin Karlsson, kassör Gunborg Jönell. Aktiviteter under året: valborgsmässofirande. Torpinventering pågår. Hembygdsstugan genomgår renovering.

Kalvs hembygdsförening: Ordf. Tage Bengtsson, v.ordf. Otto Olsson, sekr. Edvin Strand, kassör Edvin Johansson.

Kindgillet, Box 5088, 402 22 Göteborg. Ordf. Bengt Lorentzon, v.ordf. Gerhard Andersson, sekr. Ulf Kinding, kassör Lennart Lindgren. Föreningen anordnar varje år en utflykt till Kinds härad.

Limmareds hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Lilian Larsson, v.ordf. Sickan Danielsson, sekr. Ingrid Ohlstenius, kassör Åke Haglund. Bidrag kr 2.000:— från Tranemo kommun. I samband med invigningen av Oxabanan bidrog föreningen med en utställning vid Opensten, Andra aktiviteter: fotoutställningar på biblioteket. "Kruta-Johans" stuga har målats.

Ljungsarps hembyggnadsförening: Ordf. Gösta Jungmalm, v.ordf. Vivan Skattberg, sekr. Lennart Kallin, kassör Åke Johansson. Föreningen har arrangerat midsommarfest, "öppet hus" två gånger, torpvandring, friluftsgudstjänst. En kolarkoja har uppförts.

Ljushults hembygdsförening: Ordf. Erik Hökås, v.ordf. Stig Axelsson, sekr. Britta Larsson, kassör Bo Lidén. Föreningen har anordnat fester vid midsommar och lucia, tipspromenader 3 gånger samt "öppet hus" 6 söndagar. Dessutom har husförhör hållits.

Långhems hembygdsförening: Ordf. Elizabeth Nyman, v.ordf. Bertil Nilsson, sekr. Lennart Appelqvist, kassör Erik Johansson. Föreningen har arrangerat hembygdsfest den 6 juni och hantverksdagar.

Månstads hembygdsförening: Ordf. Ragnar Gripestam, v. ordf. Gösta Larsson, sekr. Märta Åberg, kassör Sture Larsson.

Mårdaklevs naturskyddsförening: Ordf. Aina Nilsson, v.ordf. Sylvia Andersson, sekr. Nils Persson, kassör Gunvor Larsson. Föreningen har anordnat midsommarfest, kyrkkaffe, fågel- och blomsterutflykter, friluftsgudstjänst samt utställning av modern slöjd. Arbeta med hembygdsbok pågår.

Svenljunga hembygdsförening: Ordf. Ingemar Jansson, v. ordf. Gösta Andersson, sekr. Stig Ryberg, kassör Gösta Andersson. Aktiviteter: tipspromenader, midsommarfest, sommarservering med underhållning och demonstration av gamla hantverk, fotoutställningar. En gammal flygelbyggnad från förutvarande prästgården har flyttats till hembygdsparken. Därmed innehar föreningen 5 byggnader i parken.

Tranemo hembygdsförening: Ordf. Gunnar Larsson, v.ordf. Einar Abramsson, sekr. Lars Almroth, kassör Arne Willhammar. Föreningen har arrangerat torpvandring, gammaldags slätter i hembygdsparken, ”öppet hus”, musik i naturen, höstutflykt, utställning i biblioteket vid julskyllningen. Arbete med märkning och katalogisering av föreningens föremål pågår.

Tvärreds hembygdsförening: Ordf. Arvid Larsson, v.ordf. Bertil Gardell, sekr. John Svensson, kassör K.G. Broman. Föreningen har anordnat valborgsmässofirande, tipspromenader, gammaldags ängsslätter, utställningar, gammaldags husförhör, naturstigar och utflykter. Natur- och fornminnesvård, torpinventering samt utmärkning av vandringsleder pågår.

Ölsremma hembygdsförening: Ordf. Hjalmar Hulander, v.ordf. Oskar Gabrielson, sekr. Margot Hulander, kassör Åke Johansson.

Örsås hembygdsförening: Ordf. Martin Johansson, v.ordf. och sekr. Ruth Svensson, kassör Knut Mårtensson. Föreningen anordnar varje år vårotta och midsommarfest. Torpinventering pågår.

MARKS HÄRAD

Berghems hembygdsförening: Ordf. Erik Carlsson, v. ordf. Allan Carlsson, sekr. Dagmar Axelsson, kassör Bertil Folkesson.

Fritsla Naturskyddsförening: Ordf. Sven Svensson, v.ordf. Kenneth Persson, sekr. Lars-Åke Andersson, kassör Willard Wernblom. Bidrag kr 2.000:— från Marks kommun. Föreningen har anordnat tipspromenader, ”känn Din bygdpromenader” samt resa. Platsen omkring Kolebäcksguven har iordningsställts med broar och sittplats genom kommunens försorg.

Hajoms hembygdsförening: Ordf. Lennart Andersson, v.ordf. Sven Müllerström, sekr. Britt-Marie Nilsson, kassör Carl Hermansson. Bidrag kr 3.000:— från Marks kommun. Föreningen har arrangerat valborgsmässofirande, gökotta, midsommarfest, friluftsgudstjänst, skördefest, luciafirande. Städning av diken har genomförts. Övriga aktiviteter: byggnadsinventering, tipspromenader, frågesport, teater.

Horreds hembygdsförening: Ordf. Per Sandlund, sekr. Birgit Karlsson, kassör Folke Bengtsson.

Hyssna hembygdsförening: Ordf. Arne Arnell, v.ordf. Jonas Karlsson, sekr. Bengt Johansson, kassör Karl Asserlund. Kulturhistorisk inventering av byggnader och naturmijöer har utförts.

Kinna hembygdskommitté: Ordf. Knut Carlsson, v.ordf. Lennart Larsson, sekr. Ingegerd Strömme, kassör Karl Ottosson. Arrangemang under året: valborgsmässsofirande, gökotta, dragspelsstämma, midsommarfest, torpvandring, tipspromenader och julmarknad. En kvarn har uppförts i hembygdsparken. Marks kommun har under året upplåtit Ännagården till föreningen samt anslagit kr 150.000:— till renovering. Lilla Sanden har använts som vandrarhem och turistbyrå.

Kinnarumma hembygdskommitté: Ordf. Valter Ekelund, v.ordf. Nils-Olof Olofsson, sekr. Henry Isacsson, kassör Sven-Åke Svensson. Föreningen har arrangerat gökotta, friluftsgudstjänst, sillsexa samt "öppet hus" i hembygdstugan. Torpinventering pågår.

Seglora hembygdskommitté: Ordf. Valborg Gustavsson, v.ordf. Gillis Sörling, sekr. Berit Karlsson, kassör Inger Bengtsson. Bidrag från Borås kommun 5.800:—, från kulturnämnden kr 800:—. Föreningen har arrangerat midsommarfest, friluftsgudstjänster, grötagille, gökotta, tipspromenader, husförhör, ljusstöping, utflykter, samkväm för Björkhagas pensionärer och utställningar. Katalogisering av föreningens museiföremål pågår.

Skene-Örby hembygdskommitté: Ordf. Brita Carlsson, v.ordf. Gunnar Karlsson, sekr. Gustav Larsson, kassör Axel Hedin. Föreningen anordnar varje år valborgsmässsofirande, julmarknad, kvartalsträffar och utställningar. Övriga aktiviteter: torpinventering och hembygdsvård.

Surteby-Kattunga hembygdskommitté: Ordf. Hjördis Karlsson, v.ordf. Uno Wenander, sekr. Ruth Larsson, kassör Bo Davidsson. Anslag från Marks kommun kr 5.000:—. Föreningen har arrangerat sockenvandringar. Torpinventering pågår.

Sättila hembygdskommitté: Ordf. Alrik Skarin, v.ordf. Rigmor Davidsson, sekr. Majbritt Olsson, kassör Karl-Erik Eriksson. Föreningen har arrangerat tipspromenader, friluftsgudstjänster, valborgsmässsofirande, arbetskvällar och studiecirklar. Torpinventering pågår.

REDVÄGS HÄRAD

Blidsberg hembygdskommitté: Ordf. Gustaf Bjälming, v.ordf. Sten Berger, sekr. Harald Filipsson, kassör Allan Johansson.

Dalums hembygdskommitté: Ordf. Eric Claesson, v.ordf. Artur Filipsson, sekr. Rickard Andersson, kassör Monika Enander. Under året arrangerades torpvandring, slättergille, höstfest samt bussresa. Dessutom har kursverksamhet i linodling och linberedning bedrivits. Torpinventering pågår.

Hössna hembygdskommitté: Ordf. Harald Knutsson, v.ordf. vakant, sekr. Anna-Lisa Hultman, kassör Anita Andersson. Under året har föreningen arrangerat, torpvandring, bussresa, föredragskväll, mysafton, hembygdspärlor, samt vandringstävling. Fornminnesinventering pågår. Smedjan har reparerats.

Kölaby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Olle Josefson, v.ordf. Gunnar Josefsson, sekr. Eva-Lisa Törnqvist, kassör Rune Franzén. Arrangemang under året: årsmöte med julfest, trivselkväll. valborgsmässofirande, torpvandring, utflykt i hembygden, midsommarfirande samt en 2-dagarsresa. Boplatsinventering har genomförts.

Liareds hembygdsförening: Ordf. Maths Svensson, v.ordf. Lars Johansson, sekr. Laila Asplund, kassör Henrik Isaksson. Föreningen har arrangerat torpvandring, trivselkvällar med servering, studieresa samt studiecirklar. Torpinventering pågår.

Norra Åsarp-Smula natur- och hembygdsförening: Ordf. Bengt Fransson, v.ordf. Sven Thor, sekr. Rolf Ivarsson, kassör Valter Tärning.

Strängsered och Gulleredes hembygdsförening: Ordf. Nils Larsson, v.ordf. Bertil Johansson, sekr. Nils Lidén, kassör Arne Axelsson. Föreningen har arrangerat utställning i samband med årsmötet samt torpvandring. Torpinventering pågår.

Timmele hembygdsförening: Ordf. Karin Johansson, v.ordf. Anders Neuman, sekr. Margareta Enqvist, kassör Jan-Erik Johansson. Under året har torpvandring, tipspromenad och kulturfest arrangerats. Gårdsinventering har genomförts. Timmele Gästgivaregård är under reparation och beräknas bli invigningsklar till hösten 1982 för att sedan användas till hembygdsgård-museum.

VEDENS HÄRAD

Fristads hembygdsförening: Ordf. Waldemar Johanneson, v.ordf. Stig Flyckt, sekr. Folke Andersson, kassör Göran Bördin. Arrangemang under året: valborgsmässofest, tipspromenader, marknad i december, studiecirklar, flera vandringar i traditionsrik bygd, föredrag, visning av stugorna för grupper och skolklasser. Varje år utges årsskriften "Fristadsbygden" som varje medlem erhåller gratis.

Hedareds byalag: Ordf. Thure Andersson, v.ordf. Göran Samuelsson, sekr. Bengt Andersson, kassör Nils Göran Nilsson. Arrangemang under året: gökotta, friluftsgudstjänst. Torpinventering pågår.

Sandhults hembygdsförening: Ordf. Karl Sandin, v.ordf. Sven Nyman, sekr. Hugo Benjaminsson, kassör Bertil Rudemalm. Arrangemang under året: friluftsgudstjänst, midsommarfest, hembygdsmässa och ostmässa. Studiecirkel "En bygd i förvandling" med fotoinsamling pågår.

Vänga hembygdsförening: Ordf. och kassör Josef Svensson, v.ordf. Arvid Andersson, sekr. Bo Englund.

ÅS HÄRAD

Brämhults hembygdsförening: Ordf. Roland Persgården, v.ordf. Dag Henriksson, sekr. Anna-Lisa Nilsson, kassör Inge Kihl. Arrangemang: tipspromenader, torpvandringar, hantverksdag och utställningar. Torpinventering har slutförts. Fotoinventering pågår.

Gingri hembygdsförening: Ordf. Stellan Strandh, v.ordf. Sture Nilsson, sekr. Anna-Lisa Edvinsson, kassör Kerstin Strandh. Föreningen har arrangerat: mid-sommarfest, vallfärdsdag, tipspromenader och föreläsningkvällar. Studiecirkel om bygdens historia bedrivs för närvarande.

Grovare-Fänneslunda hembygdsförening: Ordf. Lennart Lövgren, v.ordf. Pär Stawåsen, sekr. Bernt Sandström, kassör Gustav Rydén.

Härna hembygdsförening: Ordf. Gerhard Claesson, v.ordf. Karl-Wilhelm Törnblad, sekr. Gösta Hernbo, kassör Curt Justing.

Södra Vings hembygdsförening: Ordf. Märtha Gustafsson, v. ordf. Erik Andersson, sekr. Cissi Sigurdson, kassör vakant. Årligen hålls loppmarknad, friluftsgudstjänst, gökotta, slätterhjälp och sommarfest.

Toarps hembygdsförening: Ordf. Sture Buller, v.ordf. Fredy Gustavsson, sekr. Jarl Hallberg, kassör Bertil Gustavsson.

Äspered hembygdsförening: Ordf. Kerstin Follin, v.ordf. Bror Bäck, sekr. Stig Gustafsson, kassör Gösta Wahlgren.

BORÅS

Borås hembygdsgille: Ordf. Roland Birgersson, v.ordf. Stig Larsson, sekr. Berit Johansson, kassör Gun Haglund. Deltagit i Spelmans- och Hantverksdag som anordnats av Borås Museum, uppvisningar på ålderdomshem. Övriga aktiviteter: veckoslutskurser i västgötadanser, slöjd, vävning och dräktsömnad.

I 15 Museum: Ordf. Gösta Henriksson. Arrangemang: museets dag. "Laddatorpet" har spåntäckts.

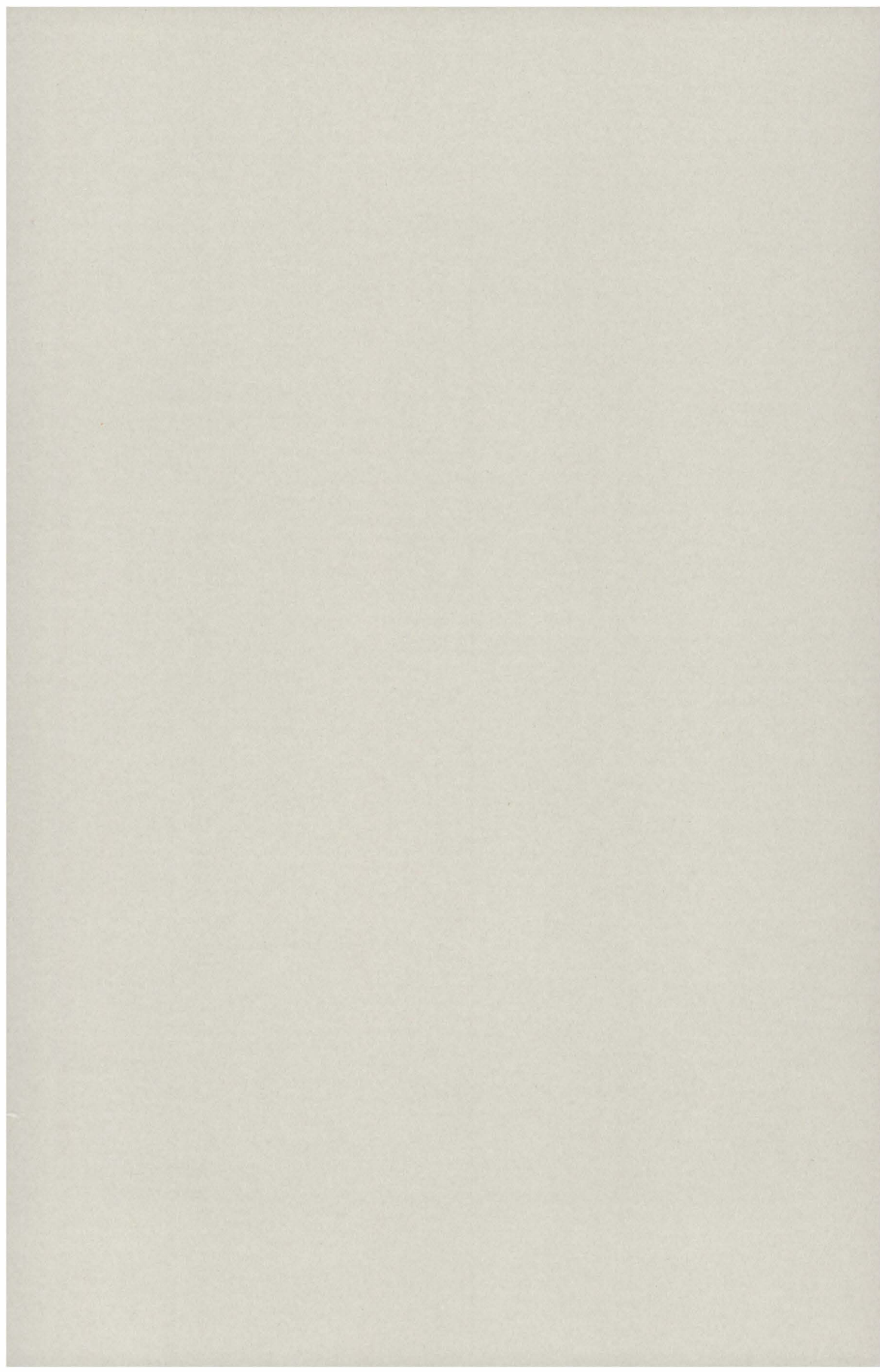
Hembygdsföreningen Westergyllen: Ordf. Yngve Källqvist, v.ordf. Maj-Britt Pettersson, sekr. Gunvor Pettersson, kassör Lars-Gunnar Wilker. Aktiviteter: Folkdans- och gammeldanskurser samt parklekar har genomförts under året.

Viareds naturskyddsvänner: Ordf. Olle Henriksson, v.ordf. Ann Gabre, sekr. Majbritt Gunther, kassör Sture Magnusson. Aktiviteter: utflykter, insamling av dokument från Viared samt intervjuer.

ULRICEHAMN

Ulricehamns hembygdsförening: Ordf. Carl-Eric Öhlander, v.ordf. Meje Josefson, sekr. Carola Östmark, kassör Sten Josefson. Bidrag från Ulricehamns kommun. Arrangemang: stadsparksfest tillsammans med Turistföreningen och Kulturnämnden. Dokumentation av ridvägar, milstolpar, broar m.m.

Brunns hembygdsförening: Ordf. Anna-Lisa Carlsson, v.ordf. Bengt Carlsson, sekr. Urban Azelius, kassör Tore Karlsson. Aktiviteter: friluftsgudstjänser vid hembygdsstugan och kyrkoruinen, utflykter. Fornminnesinventering pågår. Flyttning av gammalt uthus till hembygdsstugan har skett under året.

DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING

har till uppgift att inom häraderna Bollebygd, Gäsene, Kind, Mark, Redväg, Veden och Ås samt Borås och Ulricehamn bedriva och befrämja kulturminnesvård, museal verksamhet, speciellt inom det textila området.

Stöd oss i vår verksamhet genom att bli medlem. Medlemskap berättigar bl.a. till Föreningens årsbok och till fri rådgivning rörande konst och antikviteter. Årsavgiften är f.n. 50 kr.

